

ҚИЛИЧ АБДУНАБИЕВ

**СОҲИБҚИРОН АМИР ТЕМУР
ТАВАЛЛУДИНИНГ 670 ЙИЛЛИГИГА
БАҒИШЛАНАДИ**

**АМИР ТЕМУР, ЙИЛДИРИМ БОЙАЗИД
ВА МАСХАРА**

ДРАМАЛАР

Қарши
«Насаф» нашриёти
2006

Эътиборингизга ҳавола қилинаётган ушбу китобга Қилич Абдунабиевнинг бир неча драмалари киритилган. Муаллиф хоҳ тарихий, хоҳ сиёсий ёки маиший мавзуда қалам тебратмасин, масаланинг моҳиятига бугунги кун нуқтаи-назаридан ёндошади.

Ўйлаймизки, мамлакатимизнинг турли театрларида намойиш қилинган бу сахна асарларини китоб ҳолида мутолаа қилиш ўқувчини зериктирмайди.

Китобни чиқаришда ҳомийлик ёрдами кўрсатган Муборак газни қайта ишлаш заводи ҳамда «Қашқадарёпахтасаноатсотиш» ОХЖ маъмуриятларига муаллиф ўз миннатдорчилигини билдиради.

А $\frac{4702620201-77}{376(12)2006}$ 77-2006

Қ.Абдунабиев, 2006 йил.

ISBN 5-7323-0508-2

АСРИЙ ЖУМБОҚ СИРИ

Тарихдан аёнки, туркий қавмлар буюк бир куч сифатида дунё сахнасига чиққандан буён улар ўртасида ўзаро қирғин-барот урушлар кўп бўлган. Масалан, кушонлар орасидаги жангу жадаллар, эфталитларнинг жанубга силжиши ила боғлиқ муҳорабалари, сўнгра салжуқийлар ва қорахонийларнинг бир-бирлари ила ҳаёт-мамот жанглирига кириши...

Аммо бу ҳарб-зарбларнинг барчасида муштарак бир сабаб борки, уни Туронзаминга эгалик қилишдир, деб баҳолаш мумкин. Ва ҳақиқатдан ҳам шундай, гарчи кушонлардан тортиб, ғазнавийлару бобурийларгача «ҳинд сори» йўл олган бўлсаларда...

Бироқ, бироқ... бобомиз буюк Темурнинг ҳув Болқон ярим оролида чўнг бир салтанатни бошқараётган Султон Бойазид ила жанг майдонига тушуви ва унинг Ғарб дунёсига даҳшат солиб турган жанговар қўшинларини тор-мор этиши - шу кунгача жумбоқ бўлиб келаётган эди: ахир, ярим дунёни эгаллаган Амир Темурга Туркияни мағлуб этмоқ нечун керак бўлиб қолди?

Темур ҳақида-ю Султон Бойазид ҳақида ёзилган сон-саноксиз солномалару тарихий асарларда ҳам бу саволга жавоб тополмаймиз. Ва ҳар икки улуғ зот ҳаётидан - адабиётнинг энг қийин жанрида - драматургияда ёзилган асарларда ҳам бу саволнинг жавоби баайни четлаб ўтилган...

Фалакнинг гардишини қарангки, улуғ бобомизнинг юртдоши, нисбатан ёш драматург Қилич Абдунаби ўғли ўзининг янги драмасида худди шу муаммо ечимини марказга қўйибди ва уни, фикримизча, асосли ҳал этибдики, асар ўзининг бадиий қиммати устига, бизга маърифий маълумотлар ҳам беради.

Ана шунинг учун бу асарни нафақат сахнада кўриш, балки уни мутолаа қилиш ҳам ғоят мароқлидир.

**Шукур Холмирзаев,
Ўзбекистон халқ ёзувчиси.**

ЭЗГУ НИЯТ

Қиличбек эзгу ният билан кўлига қалам олибди. Эзгулиги шуки, дунёдаги катта-ю кичик ҳар бир қаламкаш ўзини бу сермажора ҳилқатда етимликда қолган адолат, ҳақиқатнинг халоскори ҳисобларкан.

Бу вазифани қандоқ уддалаш – муаллифнинг шуурига, борлиққа муносабати, завқ- ҳаяжони, тафаккур теранлиги, эл қалбини нечоғли англаши, истеъдодига боғлиқ.

Инсон - мислсиз, монандсиздир. Ҳар бир одам бу олам ичра буюк олам. Унинг осуда туюлган юз - кўзлари, феъл - атвори, ақл - заковати, қиёфаси ҳеч кимга ўхшамасдир. Айниқса, Соҳибқирон Амир Темурдек зот.

Қилич ер куррасига машҳур ҳала – була ижодкорлар жазм қила олмаган ана шундай сиймо ҳақида ўз сўзини, ҳатто шундай закий саркардага, арбобга иддаосини айтишга журъат этган экан - бу жасоратдир.

Шу ғоят муҳим, жиддий фикр, иддао – бу томоша асарининг ғоясига айланган. Томоша асарини ғоя, фикр бошқаради. Катта ғоясиз асар – талқондай тўзиб кетади. Бу ғояни ифодалаш учун муаллиф саҳнани танлаши бежиз эмас. Чунки саҳна ҳаётга, инсонга энг яқин. Чунки унда одам образини жонли одамлар ижро этади. Муаллиф ривоятлардан маънавий-руҳий поён излаб, Амир Темурнинг тақдир билан белгиланган ўрни билан табиати ўртасидаги номутаносиблик туфайли содир бўлган фожеий насибасини тарихий воқеалар, манбаалар асосида таҳлил қилиб, тарихий шахслар руҳи ва жисмига, ҳатти- ҳаракат, феъл-атвориغا сингдириб, аниқ бир бадиий муддаога йўналтиришга уринади.

Бу ривоятлар бадиий ғоянинг калитлари бўлиб, ижтимоий ғояни очишга хизмат қилади. Шунинг самараси ўлароқ, «Амир Темур ва Йилдирим Бойазид» тарихий очерк қобигидан чиқиб, бадиий асарга айланган.

Тарих – бизга сарупо кийдирмайди. Тарих бизга хато, фожеаларимиздан хулоса чиқаришга сабоқ бўлади. Қилич Абдунабиевнинг дастлабки асарларидан бири бўлмиш «Амир Темур ва Йилдирим Бойазид» ҳақида, унинг фожеалари, нуқ-

сонлари тўғрисида томошабинларнинг ўзлари хулоса чиқаришар.

Мен эса оддий бир китобхон сифатида муаллифни бу жиддий ютуқ билан табриклаб, қаламқашликнинг сермашаққат, инжиқ йўлларида унга сабру бардош тилайман.

**Самар Нурий,
ёзувчи.**

ТАРИХ ҲАҚИҚАТИДЕК ЁРҚИН БАДИИЙ МУШОҲАДА

Ўтган асрнинг етмишинчи йилларидан бошлаб драматургия соҳасида қалам тебратаётган ижодкорлардан бири Қилич Абдунабиевдир. Драматург Қашқадарё вилоятининг Қамаш туманига қарашли Дўстберди қишлоғида 1950 йил туғилган. Тошкент театр -рассомчилик институтини тугатган Унинг қаламига мансуб «Хатарли сўқмоқ», «Қора кўланкадаги болакайлар», «Фитна», «Туш таъбири», «Ёвуз руҳ», «Илон оғзидаги кушча ёхуд капалак умри», «Амир Темур, Йилдирим Бойазид ва Масхара» каби қатор драмалари республикамизнинг давлат театрларида саҳналаштирилган. Қилич Абдунабиев ижодий фаолияти давомида Амир Темур ҳақида ёзилган ва саҳналаштирилган асарлар кўрик -танлови «Наврўз-97» республика фестивалининг ғолибидир. Ўз ижоди учун бир неча мукофотлар билан тақдирлангандир.

Ҳозир Қилич Абдунабиевнинг «Амир Темур, Йилдирим Бойазид ва Масхара» асари тўғрисида суҳбатлашсак.

Амир Темур сиймосини театр саҳналарида гавдалантириш йўлидаги дастлабки тажрибалар орасида Маннон Уйғур номидаги Сурхондарё вилоят театрида саҳналаштирилган Қилич Абдунабиевнинг «Амир Темур ва Йилдирим Бойазид» спектаклининг ўз ўрни бор. Ушбу спектаклда жуда муҳим мавзу, яъни Амир Темур ва Йилдирим Бойазидни курашга чорлаган воқеанинг асл моҳиятини очиш мақсадга айланган. Дарҳақиқат, турк дунёсининг бу икки буюк саркардаси не сабаб бундай қинғир курашга киришдилар? Та-

рихий манбаларда бу ҳақда турли фикрлар мавжуд. Қ.Абдунабиев тарихий манбаларни кунт билан ўрганган экан, бу икки шахс ўртасидаги воқеаларга янада шиддат бағишлаш ва уларни муносиб рақиблар сифатида гавдалантириш баробарида уларнинг ҳар бирига хос ютуқ ва камчиликларни ҳаққоний гавдалантиришга интилди. Бу каби ёндашув сабаб Амир Темур ва Бойазид образлари бир - бирига муносиб рақиб сифатида гавдалантирилди. Амир Темур нафақат куч - қудрати, баҳодирлиги, шунингдек, ақл- заковати, тафаккури, инсоний руҳияти ила рақибидан устун.

Қ.Абдунабиев бу икки шахс ўртасидаги адоватнинг моҳиятини аниқлаш учун ихтилофнинг келиб чиқишига сабаб бўлган воқеаларнинг бизга қоронғу жиҳатларини аниқлашга интилади. У бу икки саркардани тўқнаштирган воқеаларни очиш баробарида шекспирона услуб қўллайди ва асарга Масхара образини киритади. Тўғри, Масхара образи воситасида ҳақиқатни айта олиш имкони Европа драматургияси, хусусан, Шекспир драматургиясидан таъсирланганлиги билан изоҳланади.

Асарда икки саркарда кўпам тўқнашмайди. Воқеалар асосан Бойазиднинг таслим бўлишидан кейинги даврни қамраб олганлиги, енгилган ва енгган томонлар ўртасида ўтгани сабабли жуда катта қарама-қаршилик ва кескинликни кўтара олмаслигини драматург тўғри илғаган. Натижада асар конфликтдаги қарама-қаршиликнинг келиб чиқиши ва моҳияти асосан Масхаранинг ҳатти- ҳаракати, фаолияти орқали ойдинлашади. Драматург Масхаранинг топқирлиги ва ақлий қобилиятидан жуда усталик билан фойдаланади.

Шу ўринда Қ. Абдунабиевнинг бу икки саркарда ўртасидаги адоватга қарашлари ўзига хос, айрича эканлигини ҳам таъкидлаш жоиз. Муаллиф фикрича, куч жиҳатдан бир - бирига муносиб бу икки саркарданинг келиши олмаслигига сабаб нафақат уларнинг ўзига ортиқча баҳо бериши, балки бу икки саркардани уриштириб қўйишдан манфаатдор учинчи томон ҳам борлигида. Бу қараш муаллиф диққатини икки ўртадаги қирғин - барот жанг тафсилотларига

эмас, балки уни келтириб чиқарган сабабларга қаратган. Шу билан бирга муаллиф ҳаёти доимо дастибаландликда ўтган Амир Темурнинг ҳисобсиз жангу жадал, қирғин ва қурбонлар эвазига келадиган ғалабалардан сўнг қалбида кечадиган руҳий жараёнларни таҳлил қилишга ҳам қизиқади. Асардаги дастлабки кўринишдан бошлаб муаллиф қахрамони қалбида кечаётган жараёнларни психологик талқин орқали намоён этишга интилади.

...Амир Темур Бойазид устидан ғалаба қозонган эса-да, бу ғалабасидан масрур эмас. Балки ўз қавмига қарши қўшин тортгани ва уни мағлуб этганидан истиҳолада. Уни минг бир азобга қўяётган, қалбини кемираётган аламли ўй эса битта: «ўз қавми бўлмиш турк халқи устига қўшин тортиб келиб у тўғри иш қилдими? Соҳибқироннинг бу юриши давр ўтиб келгуси авлодлар томонидан қандай баҳоланади? Бу иши учун уни келажак авлодлар лаънатлайдими?». Қаҳрамон қалбида кечаётган мана шу кураш асар воқеалари ривожида аста - секин ойдинлаша боради. Биринчи кўринишда Бойазид қўшини устидан ғалабаси шаънига янграётган куй- қўшиқ ва базму жамшидларни тўхтатиш ҳақидаги Соҳибқирон фармони воқеалар ривожи-га туртки беради ва муаллифнинг бутун диққат эътибори Темурдаги бу ўзгаришлар сабабларини очишга йўналтирилади. Драматург қахрамонни ўзига хос характерлашга уринар экан, асарга танланган воқеалар қахрамонлар характерининг янги - янги қирраларини очишга бўйсундирилади. Қахрамонлар ҳиссиётини эса характерга мос равишда аста - секин тараққий эттиришга интилади Бу, айниқса, Амир Темурнинг, ғалаба шодиёналарини тўхтатиб, шаҳид кетганлар хотирасига қуръон тиловат қилишини буюриш сахнасида ўзига хос талқин топган. Ушбу сахनावий кўринишда марҳумлар ҳаққи - ҳурмати Амир Темур ҳам бошқалар қатори тиловатга тиз чўқар экан, доимо дасти баланд инсон сифатида қалбида кечаётган изтиробларни атрофдагиларга сездирмасликка интилади. Шу сахнадан бошлаб драматург ўз қахрамони қалбига қулоқ тутишга, унинг ички дунёсида кечаётган жараёнларнинг моҳиятини ойдинлаш-

тиришга киришади. Бу ниятини амалга ошириш учун ижодкор Бибиҳоним, Ғиёсиддин Алиларни «ёрдамга чақиради» ва уларни драматик ҳаракатга аралаштиради. Бибиҳоним аёлларга хос топқирлик ва ички сезги орқали бу тундлик сабаби Бойазидга бориб тақалмасмикан, деган ўйга бориб, бунинг ечимини топишни Масхарага топширади. Шу аснода Масхара асар конфликтини ҳаракатга келтирувчи асосий кучга айланади.

Масхара ўз топқирлиги, қобилияти, кўркмаслиги ва тиниқ ақл ила Соҳибқирондаги ўзгаришлар сабабини аниқлашга, бу воқеанинг илдизларини ойдинлаштиришга интилади ва бутун маҳоратини Амир Темури ва Бойазид ўртасида юзага келган зиддият моҳиятини очишга қаратади. Муаллиф Масхара образини яратишда бўрттиришдан унумли фойдаланган. Ҳақиқатни ички ва ташқи моҳиятлари билан тўлалигича очишга ёрдам берадиган бадиий бўрттирма эса типиклаштиришнинг муҳим шартларидан эканлигини инobatга оладиган бўлсак, драматург қўллаган бу восита асарда ўзини оқлаган. Драматург бадиий бўрттириш воситалари орқали бош қаҳрамон ички кечинмаларини Масхаранинг ҳатти-ҳаракатларини далиллашга ва шу йўл билан бўйсундирилаётган воқеа-ҳодисаларни типиклаштиришга интилади. Масхарага асар қаҳрамонларидан бири Шайх Нуриддин томонидан берилган таърифга эътибор беринг: «Аълоҳазратим бошидаги адолат тожи эрди»... Биргал хорижлик элчиларни Аълоҳазрат биров қабул айламади. Ўзини хаста деб овоза тарқатди. Ниҳоят, қабул бошланди. Бутун сарой аъёнлари тик турибмиз. Бир – бир босиб Аълоҳазрат кирди. Қай кўз билан кўрайликки, тахтда Масхара ётибдур. Масхаранинг тарвақайлаб ётишига кўзи тушган Аълоҳазрат бир дам тўхтаб қолдилар. Сўнгра «агар ўзингни бунданда дангасароқ кўрсата олсанг минг тилло инъом қилғаймен», - деди. Масхара пинагини бузмасдан «ҳамёнимга солиб қўя қол», - деди.

Асар тарихий маълумотларга таянилган ҳолда яратилган. Тўғри, асарда содир бўлаётган воқеалар санаси ва асарда тасвирланаётган давр санаси бир-бирига тўғри кел-

маган ўринлар ҳам мавжуд. Муҳими бу эмас, зеро, драматург тарихдан танлаб олинган воқеанинг бутун моҳиятидан қахрамон характерини ойдинлаштириш учун зарур ўринларни танлайди ва улардан моҳирона фойдаланади.

Муаллиф драмада Масхара образига энг катта юкни асар тугунини ечиб, бор ҳақиқатни ошкор қилишни топширар экан, ўз қахрамонига бўлган муҳаббатини яшириб ўтирмайди. Ўз қахрамонини ҳар қандай вазиятда ҳам чигалликларга ечим топа оладиган, бошлаган ишини охирига етказишга интилувчи, абжир, топқир, қув ва асосийси, ўз хунарининг моҳир устаси сифатида кўрсатишга интилади. «Масхара образи орқали халқ қиёфасини беришга интилдим», - деган эди драматург бир суҳбатимизда. Фикримизча, драматург бу образдан кўзлаган мақсадига эришган. Негаки, айнан бу образда халқ донишмандлиги, топқирлиги, ҳозиржавоблиги, маълум маънода қувлик, абжирлик мужассам. Асарнинг дастлабки саҳнасидан то финалга қадар Масхара худди шундай қиёфада намоён бўлади. Фикримиз қуруқ бўлмаслиги учун Масхаранинг сарой аъёнлари олдига чиқиб кўрсатган томошаларидан бирига эътиборингизни қаратмоқчимиз.

Драманинг иккинчи кўринишида Масхара томонидан уюштирилган томошада у гоҳ Бойазид, гоҳ Темур, гоҳ Роҳиб Иоан қиёфасига кирар экан, уларнинг ҳар бирига хос асосий хислатлари ва камчиликларини тақлид орқали намойиш этади. Бунда чиройли ўхшатишлар, қиёслашлардан жуда ўринли фойдаланади. Унинг Бойазид қиёфасидаги сўзларида икки буюк саркарда ўртасидаги курашнинг оқибатларига хос муносабат намоён: «...фил янглиғ арслону сиртлонларни Темур оёғи бирлан янчиб ташлагон бўлса, (арслон бошига бориб ўтиради) асар ремаркасида айтилишига кўра, тахт тагига боши олинмаган арслон териси ташлаб қўйилган-таъкид бизники -Д.Р.) мен Фаранг, Олмония айиқларини чинчилоқларим ила эзиб ташлашга қодир эрдим. Арслону айиқлар қутулди, Темур ўз қавми бўлган туркларни қилич тиғидин ўтказди (Темурга таъзим қилади). Турк халқи мангу тубанликка юз тутмиш. Баракалло, Аъло

ҳазратим, ғаюрлар учун лак-лак ялангоёқ хизматкорлар тай-
ёрлаб бердинг! (ўйнаб ашула айтади):

Болта урсам, тегди тоша,
Қайтиб урди мунгли боша.

- Эмди турклар ғаюрларга сажда қилиб, не учун дунёга
келди-ю, не учун кетаётганининг фарқига бормай кун кўргай-
лар (кўйнидан кичик тобутча чиқариб ерга қўяди, айланиб,
зор қақшаб садр тушади):

Сивашда ўлган шўр турклар,
Оғамга салом денглар.
Оғам мени сўраса,
Оғир касал қул денглар...»

Шу йўсинда Масхара ҳатти- ҳаракатлари орқали Темур
қалбини тирнаётган масаланинг моҳияти ойдинлашиб бо-
ради. Масхара устидаги Бойазид кийимларини ечиб, ри-
дода қолади, бошидаги салласини олади, сочлар ёйилиб
елкасини қоплаб Роҳиб Иоан қиёфасига кириб, унинг айф-
оқчи эканлигини фош этишга тушади.

Қ.Абдунабиев асарда қаҳрамон характерини намоён
этиш учун жуда қулай шароитни топган. Жангда голиб
бўлса-да, Темурнинг тунд қиёфадалиги, бутун умри даво-
мида ҳоқонига садоқат ила хизмат қилган Масхаранинг бу
ҳолатга бефарқ қараб тура олмаслиги, хўжасининг нафа-
қат хурсандчилик дамлари, шунингдек, қора кунларида ҳам
бирга бўлиб, кўнглини кўтаришга, зарур пайтда Соҳибқи-
ронга ҳақиқатни айта олиш имкониятига эгалиги, қолавер-
са, Темур ҳам ўз Масхарасининг шаккоклигига ўрганиб қол-
ганлиги, унинг бу хислатларини кўпинча кечириб кетиши
бунга замин бўлиб хизмат қилган. Энг асосийси, муаллиф
Масхара образи орқали ўз даврида жаҳонни титратган
икки буюк турк саркардаси ўртасидаги кураш ва унинг
оқибатлари ҳақида ўз қарашларини ифодалаш баробари-
да бу курашни келтириб чиқарган сабаблар ҳақида ўз му-
шоҳадасини илгари суради.

Амир Темурнинг Болқон султони Бойазид билан жанг
майдонига тушуви ва унинг мағриб дунёсига даҳшат солиб
турган жанговор қўшинини мағлуб этиши ҳақида тарихий

манбаларда, шунингдек, халқ орасида тарқалган ривоятларда турли қарашлар мавжуд. Улардан фойдаланиш даражаси қандай бўлиши лозим? Тўғри, ёзувчининг имкониятлари тарихчиникидан кўпроқ. Зеро, бадиий адабиёт ижодкорга анча эркинликлар беради.

Мана шу имкониятлардан оқилона фойдаланар экан, Қ.Абдунабиев ўз драмасида мавжуд манбалардаги фактларни ижодий тафаккуридан қайта ўтказиб, таҳлилий-бадиий фикр юритишга интилади. Аниқ тарихий манбаларга суянган ҳолда Амир Темур ва Йилдирим Бойазид ўртасидаги ихтилофларга сабаб бўлган жумбоқни ечишга интилади ва бу ҳақдаги ўз бадиий мушоҳадасини тақдим этади. Муаллиф фикрича, бу икки шахс ўртасидаги адоватга сабаб бўлган, улар ўртасига қутку солган қандайдир ғаламис кучлар бор бўлиши керак.

Муаллиф фантазияси тарихий заминдан қувват олади. Бу ўринда Амир Темурнинг Трапзун императори Маниул III га мактуби,¹ Генрих IV Ланкастернинг Амир Темурга ёзган хати², Амир Темурнинг Йилдирим Бойазидга мактуби³ қўл келган. Чет эллик қироллардан келган мактублардаги Масхара ўқиб берган парчалардан англашиладики, улар мазмунан Бойазидга қарши: Бойазидга Амир Темурни қайрашдан иборатдир. Масхара бу мактубларни ўқиб эшиттириш билан чекланмайди, балки турли ҳаракатлар, имо-ишоралар ила бу икки шохни бир-бирига гиж-гижлаганларнинг асл қиёфаси ва мақсадларини очиб ташлашга интилади ва бунда ҳеч кимни, ҳатто Амир Темурни ҳам аяб ўтирмайди. Бу Масхаранинг Бойазид тилидан сўзлаб «Темурни тентак, ўзини шабкўр, аҳмоқмен!», дейишида ёки Темурнинг Трапзун қироли Мануил учинчига ёзган мактубини барчанинг олдида ўқиб, Соҳибқирон ва Бойазид ўртасидаги адоват тагзамири йўқ, балки ғарб мамлакатлари қироллари томонидан сўралган ёрдамга жавоб эканлигини исботлашга уринишларида, шунингдек, элчи Иоан қиёфасига кириб уни фош этишга интилишида кўзга ташланади.

Тўғри, драматургнинг тарихий шахс ва давр муаммоларига бу каби эркин ёндошуви баҳсли туюлиши мумкин.

Бироқ айтиш лозимки, драматург ижодкор сифатидаги ўз имкониятларидан оқилона фойдаланган. У тасвирга олган даврни тадқиқ қилиш баробарида мустақил фикрларга таяниб тарихий ҳақиқатнинг бадиий интиқосини яратади. У саяхаткор сифатида тасвирланаётган воқеаларга нисбатан шахсий фалсафий қарашлари ва ижтимоий талқинини илгари суради. Бунда у бадиий адабиётнинг специфик хусусиятлари ва алоҳида қудратли ишонтириш кучига эга эканлигини унутмайди.

Зеро, тарихий драма муаллифи айна пайтда ҳам санъаткор, ҳам тарихчи олим бўлиши талаб этилади. У вақти келса, тарихчи олим билан ижодий рақобатга кириши, илмга шу вақтга қадар номаълум бўлган факт ва ҳодисаларни очиши, шунингдек, бу факт ҳамда ҳодисаларнинг ички механизми, тафсилоти, сабаб-оқибатларини бадиий тадқиқ этиши оқибатида тарихнинг ҳали очилмаган баъзи нуқталарини тўлдириши ҳам мумкин. Бироқ унинг бадиий ҳақиқати тарих ҳақиқатига зид эмас. Қилич Абдунабиев ҳам тарихий манбаларни, улар етарли бўлмай қолганда ўз ижодий фантазиясини қаҳрамони ҳаёти ва фаолиятидаги бугунги ўқувчига қоронғу бўлган қирраларни намоён этишга йўналтиради. Темурнинг жанг олдидан Оллоҳдан мадад сўраши, Бойазиднинг насроний қизига уйланиб динни оёқ ости қилгани хусусидаги фикрлари, Бойазидга Амир Темур томонидан юборилган мактуб мазмуни ва унга Йилдиримнинг жавоби тафсилотлари асарда шу йўсинда ўзининг бадиий ечимини тоғган. Драматург тарихий манбаларда тилга олинган воқеаларни бутун тафсилоти билан қайта такрорлаб ўтирмайди. Аксинча, уларнинг асар ғояси учун зарур нуқталарини ажратиб олиб, драматик ҳаракат мағзига сингдириб, ғьеса воқеаларига изчиллик бағишлайди. Шунинг учун ҳам асар оддий баёнчиликдан йироқ, тарихий воқеалар сахна талаблари доирасида баъзан ҳаётий ҳақиқатдан биров бўрттирилиб тасвир этилган. Аммо муаллиф асардаги асосий воқеалардан тортиб то драматик ҳаракат ечимида унчалик катта бўлмаган юкни ташувчи кичик деталларнинг ҳам ҳаётий мазмун касб этишига эришади. Амир Темурнинг ен-

гилган Бойазидни авф этиб, унга кимхоб тўн кийгизиши ҳақидаги фармони олайлик. Низомиддин Шомийнинг «Зафарнома», Абдураззоқ Самарқандийнинг «Малаи саъдайн», Мирхонднинг «Равзат ус- сафо» каби асарларида бу хусусда фикрлар мавжуд. Шунинг учун ҳам асар финалида Амир Темур нафақат энгилмас саркарда, шунингдек, маънан юк- сак шахс ҳам эканлигини кўрсатади

Драма Маннон Уйғур номидаги Сурхондарё вилоят театрида сахналаштирилди. Спектаклга филология фанлари номзоди Ш. Ризаев маслаҳатчи қилиб тайинланди. Спектакл бадий материални сахна воситаларида қайта ўқиб чиқилгани билан эътиборли бўлди. Етти кўринишдан иборат спектаклда воқеалар тоғли Қорабоғнинг ўзида кечади. Ижодкорларнинг эътибори икки саркарда ўртасидаги низо ва унинг натижасида содир бўлган фожеанинг моҳиятини ойдинлаштиришга қаратилган. Пойтахтдан таклиф этилган рассом Б.Тўраев режиссёр М.Равшанов ниятларидан келиб чиқиб ўзига хос бир сахнавий ечим таклиф этади. Парда очилганда фонда катта тугунни эслатувчи тасвир намоён бўлади. Бу билан ижодкорлар тарихнинг, хусусан, Амир Темур ҳаёти ва фаолияти, унинг Бойазид ила жангга киришуви воқеалари ҳамон инсоният учун ечилмаган жумбоқ эканлигига урғу беришган. Унинг фондида Самарқанд ва Византия шаҳарлари тасвири намоён. Тасвирда ҳар тарафга йўналган йўллар. Йўлларнинг турли рангдалигида ҳам маълум бир мажозий маънолар бор. Мусиқа садолари остида тасвир иккига бўлиниб унинг орасидан иштирокчилар чиқиб келадилар. Ижодкорлар тугун орасидан тарихий шахсларнинг чиқиб келиши ва спектакл финалида яна қайта унинг ичига кириб кетишига ҳам маълум бир маъно юклаганлар. Декорация гилдираклар ёрдамида ҳаракатга келиб, гоҳ роҳиб Иоан хонаси, гоҳ соҳибқирон қароргоҳи вазифаларини бажаради. Воқеалар ривожидан парда тушмайди. Балки иштирокчиларнинг унчалик мураккаб бўлмаган аралашуви сабаб сахна янги кўриниш касб этади. Бу эса томошабин эътиборини содир бўлаётган воқеалардан чалғимасликка олиб келган. Сахна бўйлаб ҳар ери, ҳар ери

туғиб кўйилган узун мато ташланган. Тугилган тугунлардан иборат узун арқонни эслатувчи бу восита спектакл давомида қахрамонлар томонидан жуда кўп бор ишга солинади. Бир гал у сиртмоқ, бир гал ҳаёт йўли, бир гал ечилиши мушкул воқеаларга ишора вазифаларини бажаради. Финалда у юқорига кўтарилади ва тугунлар фониди чироқлар ёнади. Чироқлар юлдузларга айланиб кўқдан ўз ўрнини олади. Бу каби мажозий ечимлар спектаклда мушоҳадага ундовчи воситаларнинг яхши ўйланганидан ҳам нишона.

Спектакл Масхаранинг жумбоққа тўла дунёнинг ҳали ечилмаган тугунлари кўп эканлиги, Амир Темур билан боғлиқ воқеалар ҳали - ҳануз инсониятни қизиқтириб келаётганини таъкидловчи шеъри билан бошланади. Зафарли мусиқа садолари остиди музаффар кўшин етти йиллик урушдан ғалаба билан қайтиб кириб кела бошлайди. Ғалабадан масрур кўшиннинг даври бўйлаб айланишида, канизакларнинг шодон рақсиди неча йиллик азобли юришдан кейинги кўшиндаги кайфият ўз аксини топган. Унинг кўшини ғалаба нашидасидан сармаст. Карнай - сурнай наволари бутун дарани тутган. Соҳибқирон шаънига мақтовлар ёғилмоқда. Бироқ нима учундир Темур тунд қиёфада кириб келади. Атрофдагиларнинг хурсандчилиги, унинг шаънига айтилаётган шунча мақтов унинг кўнглини ёритмайди. Балки у кўшинга қараб хурсандчиликни тўхтатишни буюради. Темурнинг босиқ қадам ташлаши, ўйчан ҳолати, атрофни кузатиши, хурсандчиликни тўхтатиш ҳақида далолат беради. Мана шу ҳолат ва унинг сабабини аниқлаш йўлидаги ҳаракат асар конфликтини ҳаракатга келтиради. Режиссёр спектаклда конфликтни асар мазмунидан келиб чиққан ҳолда икки дунёқараш тўқнашуви тарзида ҳал қилган. Натижада спектаклда Темур (актёр Ҳамид Орипов) анча мураккаб ва зиддиятли образ сифатида намоён бўлади. Ижодкорлар дастлабки кўринишданок ушбу образдаги ички қарама-қаршилиқларга эътибор қаратдилар. Гап шундаки, бир томондан Амир Темур Бойазид билан ўз хоҳиш иродасига кўра жангга кирди, осон кечмаган жангди ғалабага эришди. Умри давомида турли муҳорабаларда

беғуноҳ қон тўкилишига сабаб бўлган, шахсиятга тегадиган ҳаракатни амалга оширганларни, ким бўлишидан қатъий назар аяб ўтирмайдиган шахс характерида бу каби ўзгаришларга сабаб нима? Унинг табиатидаги ўзгаришлар сабаблари саҳнада содир бўладиган галдаги воқеаларда аста - секин намоён бўла боради. Шу маънода Масхаранинг сарой аъёнлари ҳузуридаги гоҳ Темур, гоҳ Бойазид, гоҳ роҳиб Иоан қиёфаларида кўрсатган томошаси жуда эътиборли чиққан. Актёр Бозор Рамазонов ижро этган Масхара образи спектакл воқеаларини ҳаракатга келтирувчи асосий кучдир. Воқеаларни бир-бири билан боғлаб, баъзан шарҳлаб борувчи бу образ ҳатти ҳаракати ила асар тугуни аста секин ечила боради. Бироқ, дадил, ҳеч нарсадан ҳайиқмайдиган Масхаранинг томошаси Темур ҳатти- ҳаракатини фош қилгани сабаб, уни жунбушга келтиради ва Масхарани зиндонга ташлаш ҳақида буйруқ беради.

Тарихан олганда ҳам Амир Темур шахсияти ўта мураккаб. «Тўғри, Амир Темур олиб борган жангу жадаллар натижасида минглаб беғуноҳ одамларнинг қони тўкилди. Аммо инсоният тарихида бўлиб ўтган урушлар сабаби, туб моҳияти илмий асосда таҳлил қилинса, барча чигалликлар бирин-кетин ечила боради. Бинобарин, Соҳибқирон Темур яшаган давр, тарихий шароит ўзига хослиги билан ажралиб туради. У даврда шундай вазият устивор эдики, ё сен мағлуб этиб, салтанатнинг қудратини оширасан, ё ғанимларинг сени мажағлаб давлатингни босиб оладилар. Табиийки, Амир Темур ҳам ўша замон фарзанди, ўшандай ижтимоий ҳаёт вакили, аниқроғи ўша замон ҳукмдорларидан бири эди»⁴. Спектакль мана шундай мулоҳазаларга таянилиб яратилган. Шунинг учун ҳам турли руҳий изтироблар оқимида баъзан билиб, баъзан билмай хатолар қилган бу инсоннинг руҳий кечинмалари ижодкорлар диққат марказида туради. Актёр Ҳамид Орипов ҳаёти доимо дасти баландликда ўтган бу инсон сиймосини руҳий изтироблари оғушида беришга интилади.

Режиссёр Амир Темур шахсидаги инсонийлик, адолатпарварликни кўрсатиш учун ўзига хос воситалар ўйлаб

топади. Темурнинг шатранж ўйнаш ҳақидаги таклифига Йилдирим Бойазид томонидан «мағлуб бўлсанг, Масхарани зиндондан озод қилурсен», деган шартига Соҳибқироннинг жавоби айниқса, эътиборли. Амир Темур (Ҳамид Орипов) «шатранжга инсон жонин тикиб ўйнамоқ... йўқ киморбоз эмасмен», дер экан, унинг талаффузида образ моҳиятидан келиб чиқиб айтадиган бўлсак, қатъийлик, нигоҳида қандайдир қаҳр намоён бўлиши талаб этилади. Зеро, ушбу ўринда ижрода қаҳрамоннинг инсон ҳаёти ва тақдирига муносабати ёрқин мужассамини топиши лозим. Бироқ тан олиш лозим, актёр ижросидаги зарурий қатъиятсизлик уни Бойазид қаршисида ҳам ночор аҳволга солади. Бойазид ижроси (Раҳим Маматалиев) спектаклда анча дадил ҳал этилган. Унинг юриши ва гапиришида виқор бор. Актёр нутқи турк тили талаффузига асосланган бўлсада, у нутқини эркин инкишоф этиши, ўзга тил оҳангини тўғри ифодалай олгани ва урғуни тўғри ишлата олгани эътиборли бўлган. Ўз тарихий прототипига муносиб ҳал этилган Бойазид образи қаршисида Темурнинг номуносиб рақиблиги сезилиб қолган.

«Амир Темур ва Йилдирим Бойазид» спектакли юқорида тилга олингандек икки тарихий шахснинг ҳаётини тўқнашувини асосига қурилган бўлиб, режиссёр бу тўқнашувга катта ҳаётини ва фалсафий маъно юклашда ўзбек театрида шакланган аъналарга таянади. Ўзига хос феъл-атворли, жасур ва улуғ саркардаларнинг юзма-юз учрашувлари, фитна уюштирувчи роҳиб Ионнинг (актёр Й.Мирқурбонов) ҳатти-ҳаракатлари, воқеаларни кўзгудек шарҳлаб борувчи Масхаранинг ихтиролари орқали спектаклда Амир Темур ва Йилдирим Бойазид ўртасидаги низо ва фожианинг асоси ойдинлаша боради. 1401- 1402-йилларда Тоғли Қорабоғда кечган тарихий воқеалар бугунги кун нуқтаи - назаридан қайта назардан ўтказилар экан, спектаклда узоқ ўтмишнинг бизга қоронғу бўлган томонларини кўрсатиш йўлидаги интилишнинг ўзи хайридир. Бу спектаклнинг шу мавзудаги бошқа спектакллардан фарқи шуки, бу ерда Бойазид ҳақиқий Рум қайсари, кучли рақиб сифатида онгли равишда дадил

ҳал қилинган. Темур эса нафақат куч- қудрати, баҳодирлиги, шунингдек, ақл -заковати, ички қудрати туфайли ҳам ундан устун.

Шундай ютуқларга эга бўлишига қарамай, асар баъзи бир камчиликлардан ҳам ҳоли эмас. Тарихдан маълумки, Амир Темур зукко, тадбиркор, кучли шахс бўлган. Зеро, шундай катта давлатни барпо қилиш, халқларни бирлаштириш ҳар қандай шахснинг қўлидан келавермайди. Демак, асар қаҳрамони ўз прототипига муносиб бўлиши керак. Шу нуқтаи назардан пьесадаги саҳнавий монолог ва диалогларга эътибор берадиган бўлсак, уларда фалсафий мушоҳада, эмоционаллик, баъзи ўринларда психологик талқиннинг етишмаслиги сезилади. Хусусан, баъзи бир саҳналарда инсон қалбида кечаётган қарама-қаршиликлар кураши, руҳиятдаги изтиробли ҳолатларга кўпроқ урғу бериб юборишлари натижасида Амир Темурга хос шиддат, шижоат раҳмдиллик билан алмашиб кетган. Бундай ҳолат эса барча ўринларда ўзини оқлаган дейиш мушкул. Бу каби камчиликларга қарамай, асар тарихнинг мураккаб даври ва шахслари фаолиятини бутун мураккаблигича ёритиш йўлидаги дастлабки қадамлардан бири сифатида қимматли. Спектаклда масхарабозлар театри воситаларидан жуда ўринли фойдаланганлиги сабабли асарнинг томошавийлиги ошган ва бу мураккаб мавзунинг ечимини тушунтиришга хизмат қилган.

Дилфуза РАҲМАТУЛЛАЕВА,
Ўзбекистон Миллий университети
санъатшунослик кафедраси мудири,
санъатшунослик фанлари доктори.

АМИР ТЕМУР, ЙИЛДИРИМ БОЙАЗИД ВА МАСХАРА

(Етти сахнадан иборат тарихий драма)

Қ А Т Н А Ш А Д И Л А Р :

Амир Темур - Мовароуннаҳр ҳукмдори.

Йилдирим Бойазид - Усмонли турк султони, айни дамда асир.

Шайх Нуриддин - Девонбеги.

Ғиёсиддин Али - Сарой шоири. .

Роҳиб Иоан - Султониядан Амир Темур саройига ва-
кил қилиб юборилган насроний дини руҳонийси.

Бибихоним - Амир Темурнинг умр йўлдоши.

Онатурк - Йилдирим Бойазиднинг онаси.

Масхара,

Эшик оғаси,

Самад - Туркиялик арзғўй.

Зайнаб - Самаднинг қизи.

Амир Шаҳобиддин - Амир Темур амирларидан бири.
Канизак.

Нозима - Бибихонимнинг канизаги.

Арслон - турк сипоҳи.

Омон - турк сипоҳи.

Давлатшоҳ - Амир Темурда сипоҳлар сардори.

Посбонлар.

2- посбон.

Овруполик посбон.

2- канизак.

Амирлар, шаҳзодалар, мударрислар, посбонлар, кани-
заклар, раққосалар, турк сипоҳлари ва Мовароуннаҳр лаш-
карлари.

БИРИНЧИ САҲНА

Озарбойжоннинг Тоғли Қорабоғ вилояти. Чодир. Амир Темурнинг шарқона безатилган қабулхонаси. Арслон ва қуёш сурати билан безатилган тахт. Ўнг томонда хонтахта устида довот-қалам. Тахтдан пастроққа боши олинмаган Арслон териси ташлаб қўйилган. Нафис газлама қопланган ўтиргичлар. Қуйроқда доналари катта-катта қилиб ишланган шатранж тахтаси. Олтин қандилга шамлар терилган.

Шаҳзодалар, амирлар, мударрислар, уламолар ва бошқа аёнлар тик туришибди. Ўртада Фиёсиддин Али, сал нарида Шайх Нуриддин, Роҳиб Иоан. Узоқ-яқиндан куй-қўшиқ, карнай-сурнай, ўйин-кулгу садолари эшитилади.

Фиёсиддин Али -(завқ билан) Жаҳонгирлар жаҳонгири, Шаҳриёри фалак иқтидор Амир Темур ибн Тарағай Баҳодир Анқара адирларинда ҳарбу зарб илмининг соҳибқиронларидан саналмиш, Румнинг қайсар султони Йилдирим Бойазид устиндан таҳсинга сазовор зафар кучдилар. Ул зоти шариф шукуҳли ғалабалари ила ўзининг соҳибқиронларнинг соҳибқирони эканликларини жумлаи-жаҳонга боз исбот қилдилар.

Ҳамма - Соҳибқироннинг умрлари узун бўлғай!

Шайх Нуриддин -(бир қадам олға босиб) Яратган танг-рига ихлос эзгулик сари етаклағайдур! Йилдирим, макрух, шаробга ҳирс қўйғон, соясидан нарини кўрмайдугон, манман зот эрди. Онинг тигини чилпарчин қилиш ила лак-лак ғам-андуҳ ёғида қоврилаётган мўмин-мусулмонларга бахт ато қилдики, яратганнинг каромати ҳамда жаҳонгиримизнинг шавкатидан ғамгин диллар масрур ўлди, ғорат бандалари жаҳаннам қаъридан жой олмиш. Амир Темур ибн Тарағай Баҳодирнинг бу жанггоҳда кўрсатган ғайрату шижоатлари бандаю-ғофилларга, авлод-аждодларга сабоқ бўлғай!

Ҳамма -Фанимларга, ғаярларга сабоқ бўлғай!

Ҳамма бирдан сергак тортади. Қўл қовуштириб, тавозе билан бош эғади. Шаҳдам қадамлар билан Амир Темур ки-

ради. Унда қарилик аломати сезилмайди. Бутун вужудидан куч, ғайрат, шижоат ёғилиб турибди. Баланд бўйли, очиқ пешонали, кенг елкали, бугдойранг юзли, соқол куйган. Бармоқлари йўғон, қарашлари майин ҳамда шиддатли, важохатли. Органида ўнг оёғи билинар-билинемас оқсайди. Изидан Бибиҳоним билан канизаклари киришади. Амир Темур ва Бибиҳоним тахтга ўтирадилар.

Темур -Бул қароргоҳда ўтказилаётурғон хурсандчилик сайиллари етти йил ёт юртларнинг тоғу-тошларинда, чўлу биёбонларинда ҳарб ва зарб ила қон кечиб,ўз юртимизга эсон- омон қайтиб кетмоқлигимиз шарафигадир.

Ғиёсиддин Али -Ҳамда қонхўр Усмонли турк султони Йилдирим Бойазид устиндан қозонган зафарингиз учундир. (овозини бир парда кўтариб) Тарих бундай муҳорабани кўрмаган ва кўрмайдур! Офтоби олам, дунё турғунча турғайлар!

Ҳамма -Аълоҳазратимиз, олам турғунча турсунлар!

Овозлар -(ташқаридан) Онҳазратимиз дунё турғунча турсунлар! Абадул абад соғ бўлсинлар. (бу овозлар бир неча маротаба қайтарилади).

Темур -(Ғиёсиддин Алига чимирилиб боқади) Усмонли турк султони Йилдирим Бойазид устиндан зафар қучдим дея мақтанмайдурмен. (ҳамма ҳайратда) Девонбеги!

Шайх Нуриддин -Аълоҳазратим, қулоғим сизда!(муסיқа янграйди)

Темур - Ҳудди шу дамдин эътиборан сипоҳийларим, лашкарларим орасинда ҳукм сураётган ўйин - кулгулар, сайиллар, кўнгил очар ўйинлар бас қилинсин! (шаҳд билан ўрнидан туриб у ёқ-бу ёққа юради). Салтанатимдаги (эшик оғаси таъзим билан ташқарига чиқиб кетади) барча хонадонларда (ташқаридан эшитилаётган ашула, ўйин- кулгу, карнай-сурнай садолари дастлаб-сал пасаяди, сўнгра батамом тинади) шаҳид ўлганлар ҳаққига ис чиқарилсин. Арвоҳлар ҳаққи-ҳурматига хонадонларда уч кун шам ёқилсин! Мовароуннаҳрда яшовчи ҳар бир мўмин-мусулмонга хазинадин етти тангадан хайри садақа берилсин.

Шайх Нуриддин - Фармони олий шаксиз бажарилғай!

Темур - Шайхим! Анқара даштинда шаҳид бўлгон ҳамда жамийки марҳумлар ҳаққига қуръони каримдин тиловат қилинган! Ул бандайи мўминларга жаннатдин жой ато этишини, раҳматлар ёғилишини яратган парвардигори оламдин дуойи фотиҳа бирлан илтижо этиб сўрайлик.

Шайх Нуриддин -Хўп бўладур!

Амир Темур, сўнгра Шайх Нуриддин, кейин барча ўтиради. Шайх Нуриддин қироат билан ўқийди. Роҳиб Иоан ўзича чўқинади. –А ўзи биллоҳир минашшайтонир ражим, бисмиллоҳи раҳмонир раҳийм. Алхамду лиллоҳу роббил алабийн. Аър-раҳмонир раҳийм, малики явмиддийн, Иййака наъбуду ва иййака настаъийн. Ихдинас сиротал мустакийм. Сиротал лазийна аъямта ьалайхим ғойрил мағзуби ьалайхим валаззолийн. Омийн.

Ҳамма -Илоҳа жамийки бандайи мўминларга ҳамда шаҳид ўлгонларнинг арвоҳларига Оллоҳдин раҳматлар ёғилсин! Яратган парвардигор аларга жаннатдин жой ато қилсин! (Ҳамма юзига фотиҳа тортади. Роҳиб Иоан чўқинади.)

Темур -(барча ўрнидан тургач (Фатвои шайх муҳри худодир) Шайх Нуриддинга). Иншооллоҳ, дуойи фотиҳангиз яратган эгам даргоҳида мустаҷоб бўлғай! (сукут). Ушбу фармонимни барча эл-улусларга етказғайсиз! (ҳайқириб). Анқара жанги хусусинда ҳеч ким, ҳеч нарса сўзламасин!

Шайх Нуриддин -Азиз шаҳзодалар, амирлар, замонамизнинг зукко уломаю - мударрислари, сарой аъёнлари! Жаҳонгиримиз бирлан саломлашиш маросими битди. Сақловда сизларни Эшик оғаси совғатлар бирлан кузатғай! (Кўли билан эшикни кўрсатиб).Саломат бўлғайсизлар!

Ҳамма ҳайрат билан чиқади.Ғиёсиддин Али, Шайх Нуриддин, Роҳиб Иоан ва Бибихоним қолишади.

Темур -Шоир, муғаннийга имо қилинг, ҳазин куй чалсин!

Ғиёсиддин Али -Бош устига (чиқади).

Мотам куйи янграйди. Темур секин бориб тахтга ўтиради. Бироз чайқалган кўйи мусиқа тинглайди.Ғиёсиддин Али оёқ учида киради. Куй ғамгин пардаларга кўтарилган сари Амир Темур баттар бошини куйи эгиб, ғамгин қиёфага кира

боради. Бибихоним ҳайрат ичида Амир Темурни кузатади.

Темур -Кифоя! (Мусиқа тўхтайти) Барчага жавоб! (Шайх Нуриддин, Фиёсиддин Али, Роҳиб Иоанлар чиқишади). Ё раббий! (Бибихоним ярим йўлда тўхтаб, Амир Темурни кузата бошлайти). Яратган Оллоҳим! Ёзуғим не маним... Ёзуғим! ... Бунчалар шафқатсиз жазоладинг! Эй тангрим, тонгла маҳшарда қай юз бирлан аларга рўбару бўлғаймен! Дўзах бениҳоя гуноҳларим ила сарбасар бўлди. Дўзахимен... дўзахи. Қиёмат куни берадурғон олий жазоингни кутиб яшайдурмен! Ё раб...

Бибихоним -Аълоҳазратим!

Темур -А., Шамсирўйим!

Бибихоним - Не бўлди? Кўнглингиз ҳазин куй истайдур! Ёлғизликдин чора ахтарурсиз?

Темур - Дардим давосиздир!

Бибихоним - Сирингни табиб бирла ёрингдин бекитма деганлар.

Темур -Мендин асло тузатиб бўлмас хато ўтди. Ёруғ олам кўзимга тор кўринадур.

Бибихоним -Сиз тикиб берғон чодирда Йилдирим Бойазид кўкрагини заҳга бериб ётғон эрмиш. Они тушунса бўлур, мағлублик аламиндандур. Сизчи? Нега ёруғ оламга сизмайдурсиз?

Темур -Гапирманг ўшал Йилдиримни. Ҳмм. Кўксини заҳга бериб ётғон эрмиш. Менинг аҳволим онинг кунидин ўн баробар ёмонку.

Бибихоним -Ҳеч нарсага тушунмайдурмен! (Темур ғазаб билан чиқиб кетади). Ажабо! Бир балоси бўлмаса шудғорда қўйруқ не қилур...(қарс уради, Эшик Оғаси киради).

Эшик оғаси -Маликам, чорладингизми?

Бибихоним -Фиёсиддин Алини чорла!

Эшик оғаси -Хўп бўладур! (чиқади).

Бибихоним -Ақлим калталиқ қилмоқдадур! (Фиёсиддин Али киради). Машваратга чорладим. Жаҳонгир хафами, дарғазаб, била олмайдурмен! Яқин дўстидурсиз, бирор сиру синоатдин огоҳмидурсиз!

Фиёсиддин Али -Маликам, тушуна олмасмен. Кейинги

дамларда чандон инжиқ бўлиб қолдилар. Маълумингизки, Онҳазратимнинг дилин билмоқ мушкулдир.

Бибихоним -Соғлиғи барқарорму?

Фиёсиддин Али -Иншоолло, яратган парвардигори олам, Аъло ҳазратимга Хизр умрин, Сулаймон тахтин бахшида этсинлар, соғлиқлари барс янглиғдир. Локин сўнгги дамларда бисёр хайру садақа қилур, пичирлаб дуо тиловат қиладур. Бот-бот сабабсиз ғазабга минур. Не азият чекадур онглай билмадим.

Бибихоним -Ё раббий!

Фиёсиддин Али -Зафар кучгандин буён Жаҳонгиримизнинг ҳоли-руҳияти шулдир! Дуруст истироҳат истамайдур... Масхарасини бор-йўғи икки бора йўқлади, холос.

Бибихоним -Масхарасин йўқлабдур... демак, дили хуфтон. (сукут) Масхара не ҳақда томоша кўрсатибдур.

Фиёсиддин Али -Томошада йўқ эрдим, мажлисда ҳозир бўлгонларнинг ҳикоятларича Масхара ўқиғон аллақандай номани йиртиб башарасига ирғитгон эрмиш. Они шакколикда айблаб ўлимга ҳукм қилгон эркан, Масхара «омонлик беринг» дея ялинғач, авф этибдур.

Бибихоним -Мажлисда кимлар ҳозир бўлгон?

Фиёсиддин Али - Шайх Нуриддин, Роҳиб Иоан ҳамда бир-икки лашкарбошилар.

Бибихоним -(қарс уради, Эшик Оғаси киради) Масхарани чорла!

Эшик Оғаси -Хўп бўладур (чиқади).

Бибихоним -Ярадор шер мисоли тўлғанур... Илло Жаҳонгир изтироби чексизга ўхшайдур. Ҳақиқатни билмоқ зарур.

Фиёсиддин Али -Аълоҳазратнинг кайфиятлари тушкун, гўё олам абадул-абад зулмат қаърида қолған мисолидур (сукут). Маликам, бирдам изн берсангиз, каминани бир фақир кутиб турибдур.

Бибихоним -Изн, лек тезда қайтингиз! (Фиёсиддин Али чиқади, Масхара киради).

Масхара -Ассалому алайкум! Ҳайитдан кейин келдим.

Бибихоним -Ваалайкум! Аълоҳазратимга кўрсатган то-

мошанг маъкул бўлмагон эрмиш.

Масхара - Шундоқ, ювош итмен, хурмасдун тишлай-дурмен.

Бибихоним -Билармен, тилинг тигдин ўткур. Сўйла!

Масхара -Кўлимга бир нома тушиб қолган эрди, шуни ўқиб бердим.

Бибихоним - Нома сирлидурми? Биз ҳам эшитсак бўлур эрди?

Масхара - Менда йўқ, бўлгандаям ўқишга жазм эта олмасмен. Бундай ноёб битиклар Жаҳонгиримизнинг қироат-хонасидадур.

Бибихоним -Қироатхонада! Бор келтир!

Масхара -(таъзим қилиб) Раҳмингиз келсин, Маликам, бола-чақам бордур.

Бибихоним -(Ғазаб билан) Келтир, йўқса...

Масхара -Хўп бўладур, кўрнинг кўзгусини келтиргаймен (чиқади).

Бибихоним -(қарс уради, Эшик Оғаси киради) Йилдирим Бойазидни бул ерга келтир. Мужда ипи Йилдирим Султондур.

Эшик Оғаси - Хўп бўладур (чиқади).

Бибихоним - (кезиниб) Мушкулот хиди анқийдир. Йўқса, Аълоҳазратим бунчалар маҳзун кайфиятда юрмас эрди.

Йилдирим Бойазид-(киради, кийимлари эски, титилганнома) Ҳмм... (Бибихонимга тикилган кўйи бир жойда туриб қолади (Ҳмм... (йўталади) Ахха

Бибихоним - Ассалом, Султон!

Йилдирим Бойазид -- Ваалайкум!

Бибихоним -Хотинингиз, синглингиз соғу-саломат, дуойи салом дедилар.

Йилдирим Бойазид - Соғ ўлсунлар...Оллонинг паноҳига топширганман. Бас!

Бибихоним -Нечун?

Йилдирим Бойазид -Туркиймен, аёлни хосхонанинг бе-заги деб билурмен.

Бибихоним - Мажхул гап қилдингиз.

Йилдирим Бойазид - Онглаб ол, эр киши кўзинда ши-

жоат ўти, ғазаб алангаси барқ урғай. Афсус, ул оловдин ожизалар маҳрумдурлар. Заифалар Оврүпо қасрларинда хурматли зоти шариф саналғайлар. (Бибиҳонимга яқинлашиб) Оларнинг қўллариндан ўпиб, сигинурлар! (Бибиҳонимнинг қўлини олиб ўпади, шу дам Роҳиб Иоан киради. Уларни бирдам кузатгач, тезгина чиқади) Ана шундоқ. Эмди тушунгандурсен?

Бибиҳоним -(ўзига келиб, шарт қўлини тортиб олади) Торт қўлингни! Бу қилмишинг учун Аълоҳазратим сени дорга тортгай.

Йилдирим Бойазид - Дор... кутмоқдамен.

Бибиҳоним -Йўқол .. Осий..Харомзода! (Йилдирим Бойазид чиқади).

Масхара -(Фиёсиддин Али билан кириб) Маликам, мана (номани узатиб) кироатдин сўнг, ҳайитлик кийган етим қиз мисол шодумон бўлурсиз.

Бибиҳоним -(номани олиб, пичирлаб ўқийди) Ё Қодиру худо... (синчиклаб кўздан кечириб) Аълоҳазратимнинг муҳри-ку...(Фиёсиддин Алига) Ўқинғиз!

Фиёсиддин Али-(Ўқиб бўлгач) Ростини сўйласам, ҳеч нарсага тушуна олмайдурмөн. Онглашимча, фитнанинг ҳиди анқийдир.

Бибиҳоним -Масхара?!

Масхара -Лаббай.

Бибиҳоним - Эмди томоша кўрсатгайсен. (Роҳиб Иоан қўлида китоб билан киради).

Роҳиб Иоан -Эшик пойинда кимса йўқ эркан, рухсатсиз кирганим учун маъзур тутгайсиз.

Бибиҳоним -(Энсаси қотиб) Сўйла!

Роҳиб Иоан - Фаранг тарихиндин бир рисола сўраб эрдингиз (қўлидаги китобни узатиб) шуни келтириб...

Масхара - Бер! (қўлини чўзиб китобни олмоқчи бўлади).

Роҳиб Иоан-(Бир дам унга тикилиб) Салом, жаноби Масхара!

(Масхаранинг узатиб турган қўлини олиб, бармоқларини бир-бир ўпади, ўпиш давомида кўз қири билан Бибиҳоним-

га икки бора нигоҳ ташлайди). Мана (китобни бериб) бўлди.

Масхара - (ерга ўтириб, оёғини Роҳиб Иоанга узатади)
Энди оёғимни ўп!

Роҳиб Иоан - Йўқ, оёғинг ифлосдир!

Масхара - (ирғиб ўрнидан туриб)Ўзинг ифлос, йўқол!
Айғоқчи! (уни итариб чиқариб юборади).

Бибиҳоним - Масхара! Вазифангни онгладингму?

Масхара-Бул ерда макр яширингандир! Қолаверса, Аъло-
ҳазратдин кўрқамен! Бошим кетгай!

Бибиҳоним -Кўрқма, менинг хифзи-ҳимоятимга инон!

ИККИНЧИ САҲНА

Биринчи кўринишдаги саҳна. Ҳеч нарса ўзгармаган.
Амир Темур тахтда, Бибиҳоним унинг ёнида. Улардан паст-
роқда Гиёсиддин Али, Шайх Нуриддин, Роҳиб Иоанлар тик
туришибди.

Эшик Оғаси -(кириб) Йилдирим Бойазидга зўрлик ила
шоҳона саруполарни кийдирдик, соч соқоли қирилди. Ки-
раверсинми?

Темур - Жанггоҳдаги мисол қурол-яроғин тақдиму?

Эшик Оғаси - Йўқ, лозим кўрмадик!

Темур - Майли, кирсин!

Эшик оғаси чиқади, бироз ўтгач шоҳона кийинган Йил-
дирим Бойазид киради. Қадди тик, кўзида нафрат.

Бойазид ўлтир!

Йилдирим Бойазид -Кун ойдин. ... Эмди сен музаф-
фарсен!

(Темур шиддат билан ўрнидан туради).

Темур -Ассалом, қондошим!

Йилдирим Бойазид -Нечун чорладинг?

Темур - Кўргум келди, соғлиғинг барқарорму, билмоқ
истадим.

Йилдирим Бойазид -Куллуқ ... Кўриб бўлгандурсен, эмди
рухсат бер, кетай. Мен бирлан сенга дийдор даври қиёмат-

да насиб этгай.

Темур - Султон, тангрига ҳамду-сан'о келтир. Алҳол Масхарам қизиқчилик қилмоқчи, ўлтир томоша кўр, дардинг энгиллашур.

Йилдирим Бойазид - Каминада кухи гам на қилсин! (кетмоқчи бўлади).

Темур - Шундоқми? Ул раббул оламин ҳеч бир бандасининг бурнин бегуноҳ қонатмас. (Нари кетиб) Хафа бўлмоқ эр кишига хос эрмас. Томоша кўргил ... Майли. к у л м а й кўя қол!

Йилдирим Бойазид - Кўп томошалар кўрганмен, кулганмен... йиғлаганмен!

Темур - Барибир томоша қил. (қарс уради, Эшик оғаси киради) Масхарани чорла! (Йилдирим Бойазидга) Ўлтир,!

Йилдирим Бойазид - (нари кетиб) Лозим дегил ... чуҳ кўрмишам томошаларни. Бона қолса оёқда турмоқ ийидир. Амир Темур, Бибиҳоним тахтга ўтирадилар. Йилдирим Бойазиднинг шоҳона кийимларини кийган, қурул таққан, бир қўлида май тўла коса, иккинчи қўлида кўзача кўтариб Масхара киради.

Масхара - Пажмурда Турк султонимен! Эвоҳ, Барлос турклари, Онадули турклари сизларга не ёмонлик қилди. (Май ичади) Не-не Арслону, Сиртлонларни Темур оёғи бирла янчиб ташлагон эрди. Мен эрсам (Арслоннинг бошига ўтиради) Фаранг Арслонларини чинчилоқларим ила эзиб ташлашга қодир эрдим. Арслонлар, Сиртлонлар қутулди. Темур ўз қавми туркларни қиличдин ўтказди. Эмди турк зоти мангу тубанликка юз тутди. (Темурнинг олдига бориб таъзим қилади). Баракалло, Аълоҳазратим, ғайридинлар учун мингминглаб яланг оёқ хизматкорлар тайёрлаб бердинг. Эмди турklar, ғайридинларга сажда қилиб, не учун дунёга келди-ю, не учун кетаётганининг фарқига бормасдан умр кечиргайлар! (Кўйнидан кичик тобут чиқариб ерга қўяди, айланиб, зор қақшаб садр айтади)

Савашда ўлган шўр туркларей, оғамей, оғам!

Пешонаси шўр туркларей, оғамей, оғам!

Ёрим мени сўраса, оғамей, оғам!

Оғир касал, қул денгларей, оғамей, оғам!

Йилдирим Бойазид -Сўс Масхара!

Амир Темур шиддат билан ўрнидан туриб кетади. Фазаб билан Масхарага тикилади. Бибихоним секингина унинг енгидан тортади. Амир Темур жойига ўтиради.

Масхара - Оврупо туркларни тузлади. (косага май қуйиб) Мендек нопок, Темурдек бадбахт бўлгандин кўра, майхўр бўлмоқ афзалдур!

Йилдирим Бойазид -Ҳа, дониш Масхара! Чўх гўзал! Чўх гўзал!

Масхара -(Йилдирим Бойазиднинг қулоғига шивирлагандек, аммо барчага эшиттириб). Гуноҳсиз туркларнинг қонидин қўлига хино қўйган Темур тентак, мен эса кўр, аҳмоқ! (коса тўла майни бошидан қўяди). Шаробга чўмилмоқ қандай маза! (Уст кийимларини ечиб ташлайди) Бахт қушининг кўзи кўр бўлмаса, мен бирлан Темурнинг бошига кўнурмиди? (кийимларини ечишда давом этади, энди ридо билан қолади, салласини олганда сочлари ёйилиб елкасига тушиб, Роҳиб Иоан қиёфасига киради.

Роҳиб Иоан - Ия... (сочини силаб) Менинг қиёфамга ўхшайдурми?

Ғиёсиддин Али - Худди шундоқ!

Роҳиб Иоан -(чапак чалиб) Бағоят хурсандмен!

Шайх Нуриддин -Эй, гофил банда, элбурутдин суюнмағил!

Роҳиб Иоан -Не учун суюнмай! (кўз остидан Амир Темурга боқиб) Хизматим тилга тушубдурми, бул Жаҳонгирга садоқатимнинг намунасиدير!

Масхара -Роҳиб Иоанмен! Трапзун қироли Маниул III нинг ишончли яловочимен! (ички чўнтагидан нома чиқариб) Қирол ҳазрати олийлари; сизга Амир Темурдин нома олиб келдим.

Роҳиб Иоан -(чўқингач) Худо шоҳид, Трапзун қиролини танимасмен!

Масхара -Иоан ҳазрат роҳибми, Роҳиб ёхуд айғоқчими, билмоқ истармен! (номани ўқишга тушади)... Келишганимиздай, ўшал манзилдин Йилдирим Бойазидга қарши жангга киргумдур. Монах Франческо элчиларимга: "Йилдирим Бойазидга қанча хирож тўлаётган бўлсак, Амир Темургайм шунча ўлпон тўлайверамиз" дебди. Бунга розимен. Шул сабабларга кўра, Йилдирим Бойазидга қарши жангга киргум йўқдир. Локин, Йилдирим сенга тинчлик бермаётганлиги сабабли йўлини тўсишга мажбурмен. Зеро, Бойазид ҳидоят ила босиб олган шаҳар ва қишлоқларини қайтариб берса, келтирган зарарини олтин ҳисобида тўласа, онга тегмайдурмен. Амир Темур ...1

Темур -(қарс уради, Эшик Оғаси киради)Шаккок! Масхара зиндон қилинсин, сўнг ...

Бибихоним -(ўрнидан туриб, Амир Темурга таъзим қилади) Аълоҳазратим, Масхаранинг бир қошиқ қонидин кечинг!

Ғиёсиддин Али -Офтоби олам... ўтинамен! Бир қошиқ қонидин кечсангиз!

Масхара - Жаҳонгирим, омонлик берингиз! (тиз чўкади).

Темур -(Эшик Оғасига)Бир бора таъқиқ қилғон эрдим, истигфор келтириб, интиқомдин қутулиб эрди. Олиб чиқ, шаккокни! (ташқаридан кирган икки посбон Масхарани олиб чиқиб кетадилар).

Йилдирим Бойазид -Ёзуқ! Ёзуқ! Чўх гўзал томоша эрди.

Темур - (Йилдирим Бойазидга) Қондош, айтчи қай биримиз осий эрурмиз?

Йилдирим Бойазид -Бена қолса сен киби қондошши қовуриб өйжеқдим. Масхара ҳақ!

Темур -Нақадар жасоратлисен!

Йилдирим Бойазид - Санқи, дайди ит киби ўлажахсен!

---

1. Амир Темурнинг Трапзун императорига ёзган хатидан.
- История Самарканда. Ташкент.изд.1969 г.Глава V,
Раздел - 2. стр.175-176. профессор И.И. Умнякова.

Темур - Валлоҳи аълам биссавоб!Қай биримиз Пайгамбар алайҳиссалом қарғишига дучор бўлғаймиз, ёлғиз тангри таолога аёнدير. (Темур чиқиб кетади).

Шайх Нуриддин - Маликам, изн берсангиз?! ·

Бибиҳоним -Сўйлангиз!

Шайх Нуриддин -(Йилдирим Бойазидга юзланиб) Валлоҳи аълам юборган ваҳий ила онҳазратим ҳузурингизга икки бора элчи юборди. Беқиёс илтифот, мурувватлар ила сиздин дўстлик сўрди. Турк қавми тўқнашмасин, дунё остуст бўлмасин деди. Сиз эса риёкорлик билан бизни назарписанд қилмадингиз.

Йилдирим Бойазид - Сулҳни бузгон ўзларинг-ку!

Ғиёсиддин Али - Султон, айбдор эурсиз. Бағрингиздин жой олгон Туркман ҳоқими Қора Юсуф, сояи давлатингиздин фойдаланиб қароқчилик йўлига ўтди. Султон Аҳмад Жалойир дастидин карвонлар Муҳаммад Расуллulloҳнинг саждагоҳи бўлмиш Маккаи Мукаррамага ҳам, Мадинаи Мунавварага ҳам ўта олмай қолдилар.

Роҳиб Иоан - Сендин Оврупо халқлари ҳам кўпдин-кўп азият чеқдилар, фосид ишлар ила яратганнинг раъйига қарши бординг!

Ғиёсиддин Али - Эмди хатоингизни онгладингизму?

Йилдирим Бойазид -Адолат учун қон тўқдим, дея ёлғон сўйламанглар, сенларни Оллоҳ жаҳаннама йўллар.

Шайх Нуриддин -Филҳол мағрурдирсиз! Сиздек кеккайган мағрурлар учун Онҳазратимиз тангрининг кўқдин юборган балосидир. Эмди Усмонлида адолат тантана қилур.

Йилдирим Бойазид - Темур мени ҳийла ила енгди.

Бибиҳоним - Ҳийла? Яна қандоқ ҳийла ҳақинда гапирмоқдасиз?

Шайх Нуриддин-Рухсат этингиз, Маликам! Бул ғаддор дунёда жаҳонгиримиз ҳар қандай муҳораба олдидин турли хил усуллар ўйлаб топур. Бундоқ усуллар бағоят бисёрдур. Масалан: Ҳиндийдаги одамхўр филларга қарши бўлгон суронли жангда кўпдин-кўп туялар устига янтоқ боғланиб, ўт

қўйилди. Оллоҳ таолонинг карамига қарангки, тоғдек гавдаси бирла фил оловдин кўрқар экан. Худонинг каромати ила жунбушга келган филлар кўплаб ўз сипоҳларини, лашкарларини янчиб мажақлаб ортга қочғон эрдилар.

Бибихоним - Аълоҳазратим Усмонлида қандай усул қўлладилар?

Ғиёсиддин Али - Онҳазратимнинг ақлига тасаннолар бўлсинким, бағоят оддий усул. Отларнинг тақаси тескари қоқилди. Бул найрангга лаққа инониб, Анқара даштинда бамайлихотир келаётғон ёғий лашкарлари бизнинг сиртмоғимизга илинди.

Йилдирим Бойазид - Мен Анқара даштларинда кучларимни жамламоқчи эрдим. Ёзуқ... ёзуқ! Ул дашти биёбонда мен ҳеч кимсани кутмағон эрдим. Марди-майдонлар бундай муҳораба олиб бормайдурлар.

Шайх Нуриддин - Султон, кўп азият чекмангиз, илло барчаси яратганнинг ишидир.

Йилдирим Бойазид - Бул қонли муҳорабанинг қадрқиммати турк олами учун чўх буюк ўлажах, энг сўнггида душманлара кулгу бўлдук.

Эшик Оғаси -(кириб) Маликам, сақловда бир фақир кекса ўлтирибдур. Олампаноҳ бугун арзгуйларни қабул айлармиканлар?

Бибихоним - Кекса фақир кимса дедингизму? Албатта, қабул айлар! (чиқади).

Шайх Нуриддин - Бойазид султон! Юртингизда Олампаноҳ талон-тарожга йўл қўймади, бул эса Жаҳонгиримиз томонидан Онадули туркларига кўрсатилган марҳаматдир. Йилдирим Бойазид бориб шатранж доналаридан бирини қўлига олиб, томоша қила бошлайди. Темур киради, бир дам Бойазиднинг ҳаракатларини кузатади. Эшик оғаси чиқади.

Темур - Муҳорабада мен зафар қучдим. Онглашимча, жонсарак зот эрмассен. Кел, шатранж тахтасинда беллашайлик!

Ғиёсиддин Али - Зукко таклиф! (Йилдирим Бойазид шатранж донасини қайтариб жойига қўяди). Султон...

Йилдирим Бойазид - Истамасмен... (нари кетади).

Темур - Ютсанг аркони давлатингни, Султонлигингни кайтариб берурмен!

Йилдирим Бойазид- Тупурганмен Султонлик ила йўқмогон аркони давлатга!

Шайх Нуриддин - Султон! Рози бўлингиз, ақл ва тадбир синови бўлгай!

Йилдирим Бойазид - (бироз ўйлаб тургач) Бир шарт ила розимен!

Темур - Сўйлагил!

Йилдирим Бойазид -Ютсам Масхарани зиндондин озод айлагайсен, мағлуб ўлсам мени бетўхтов қатл этурсан.

Роҳиб Иоан - Кучлар тенг келса-чи?

Йилдирим Бойазид - Кучлар тенг келган чоғда, иккимиз қилич тутиб, яккама-якка жанг қилурмиз!

Темур -Йўқ! Ўлим жаллоби эрмасмен! Кўнглинг учун қабул айлармен, шартларни бажаришга келгонда ўйлаб кўрурмен!

Йилдирим Бойазид-Бажаришинг шарт, шатранж мен учун ҳаёт-мамот жангидир!

Темур - Розимен, лек барибир ўйлаб кўрурмиз! (Ўйин бошланади. Тез-тез юришлар қилишади. Ҳамма жим. Дона олади). Шатранжда ҳам жангдаги мисол шафқатсиздурмен!

Йилдирим Бойазид - Кишт!

Темур - Эвоҳ, Асп қамалга тушубдур-ку! (юради, Йилдирим Бойазид рухни олади, Бибихоним киради) Бугунга кифоя! (Қарс уради, Эшик Оғаси киради) Арзгўйлар борми?

Эшик Оғаси - Бор! (Темур тахтга бориб ўтиради).

Темур - Кирсин! (Эшик оғаси чиқади).

Самад - (Киради, югуриб бориб Амир Темур олдида тиз чўқади) Ассалому-алайкум! Олампаноҳ, хузурингизга нажот истаб келдим!

Темур - Тур, кимсен? Қайси вилоятдин?

Самад - Анқаранинг шундай биқинидаги кишлоқдин... (Йилдирим Бойазидга кўзи тушиб ...)Йилдирим Султон ... шундамисиз? (ўрнидан туриб, унга таъзим қилади) Ассало-

му алайкум!

Йилдирим Бойазид - (гамгин бош силкийди) ...

Самад - (Йилдирим Бойазид томон юриб) Султоним! Бир неча кун бурун аллақандай қуролланган кимсалар кишлогимизга бостириб кирдилар ... Ўт қўйдилар! Таладилар! (Эсанкираб тўхтаб қолади. Амир Темурга юзланиб) Маъзур тутгайсиз, Жаҳонгир ҳазратлари!

Темур - Гапир! Қулогим сенда!

Самад - Бир мунча кишини қилич тигидин ўтказдилар!

Темур - Қароқчиларми?

Самад - Ўхшамайду! Бир-иккиси Бухоро лаҳжасинда сўзлади. "Амир Темурга арз қилурмен" деб эрдим, "Йилдирим Бойазиднинг ювиндихўри, арзингни кимса тингламайду" деб кулдилар. Боз устига савалашди. Ўн еттига тўлгон Сайнаб қизимни олиб кетдилар. Ёвуз ниятлар. Султон Омадни тилга олишди.

Роҳиб Иоан - Жаҳонгирим, изн берсангиз, муддаомни баён қилсам!

Темур - Сўйла!

Роҳиб Иоан - Муртад Эрон ҳукмдори сиздин енгилғоч, Кофкоз тоғи дараларинда бекиниб юрганлиги барчага аёндур. Ул нокас бамисли қуйруғи янчилгану, локин захрини сочишга тайёр илондир. Андин ҳар нарсани кутмоқ мумкиндир.

Темур - Илон дегин! (Самадга) Сўйла!

Самад - Умидимни баён қилдим! (қуйиниб) Оёгингизга бош уриб, қизим ила офтоб янглиғ дийдор истармен! Мушкулимни осон қилгайсиз!

Темур - Фақат бир кишлоққа ўт қўйдиларми?

Самад - Йўқ, фоҳишлар, чоғирхўрлар дастиндин олти кишлоқ аҳли азият чеқди.

Йилдирим Бойазид - Самад! Нечун улусимизни оёққа қалқитмадинг? Сан ахи саваши билгон мингбошисен!

Темур - (қарс уради, Эшик оғаси киради) Амир Шаҳобиддинни чорла!

Эшик Оғаси - Хўп бўлубдур! (чиқади).

Ғиёсиддин Али - Алар қилгон номақбул ишлар асло ясо-

гингизга сизгайдур! Боз устига сизнинг номингиздин иш кўрубдурлар.

Амир Шаҳобиддин - (кириб) Кўлкалари кам бўлмасин, Жаҳонгирим!

Темур - Сараланган элик сипоҳ бирлан Усмонли юртига жўнайсен! Ул ерда қандайдир ғаламис кимсалар ясоғимга сизгайдурғон, бадбинлик ила банд бўлишиб, юртни таламоқда, ўт кўйишмоқда эрмиш. Бир бора олдига элчи юбор, гапингга кўнмасалар, менинг номимдин ваъда бер, шафқат қилгаймен! Гапингни икки қилсалар, майли кириб ташла. (Самадга ишора қилиб) Бул фақирнинг қизини қутқармоқ мақсади олийинг бўлсин.

Амир Шаҳобиддин - (куллуқ қилиб) Амрингизни бажо этурмен! (чиқади).

Темур - (Самадга) Сенга рухсат, қизинг иншоолло шу ёрга келгай!

Самад - Куллуқ, Жаҳонгир ҳазратлари. (Таъзим қилади, бурилиб Йилдирим Бойазидга куллуқ қилади). Омонлик, яхши кунларда учрашайлик, Султон (чиқади).

Темур - (Қарс уради, Эшик Оғаси киради) Арзгўй фақирга карвонсаройдин жой бер, қизи топилгунга қадар аҳволдин бохабар бўл! Яна ким бор?

Эшик оғаси - Ҳузурингизга бир чопар изн сўрайдур!

Темур - Мактубин келтир!

Эшик Оғаси - Ҳўп бўлубдур. (Чиқади, орадан бироз ўтгач нома билан киради).

Темур - Шоири олам, ўқинг!

Ғиёсиддин Али - (Мактубни олиб ўқийди) ... Миср ва Шом ҳукмдори Малик Баркук ўғли Малик Фараҳдин Амир Темурга ...

Темур - Мисрга хужум қилғон кезимда мамлакатини ташлаб қочғон эрди. Отаси Баркук эса дўстлик сўраб, ҳузурига борғон элчимни қатл қилғондир (ғазаб билан). Ул ҳукмдор эрмас, қочоқдир!

Ғиёсиддин Али - (ўқишда давом этиб)... Йилдирим Бойазидга шоҳона ипак ўтов тикиб берғон эрмишсен. Онга чоғир бергил, чоғирдин нўш этгач мозийда Султон бўлғон-

лигиниям унутиб, лўла болишга ёнбошлаб, алёрдин хир-гойи қилиб, хизматингга мунтазир тургай. Айтганча, Йилдиримнинг жуфти ҳалолани қайга жўнатдинг? Синглиси Бибиувайдани-чи? Йилдиримнинг ипак ўтов ила кўнглини чоғлаб, хотини, синглисига кўз олайтирдингми! Қонхўрми-сен десам, аёллар кўнглини забт этишдаям устаси фаранг эркансен. Эмди мендин эшит: Қавминг Йилдиримнинг икки ўғли Мустафо бирла Али менда асирдур. Қўлингга тадбиркор вазимир Амир Маҳдум бандидур. Амир Маҳдумни озод қилиб хузуримга юборсанг, Мустафо бирла Алини тирик олгайсен. Йўқса олдин баччабозлик ила истироҳат олгач, иккисиниям қилич тигидин ўтказгаймен. Малик Баркук ўғли Малик Фараждин деб билгайсен!

Гемур - Ё раббий! Дажжолга ўхшайдур!

Шайх Нуриддин - Йилдирим Султон, инонмангиз! Яратган парвардигор олдида иккисиям қуёш нуридин покдир!

Темур - Йилдирим ... фарзандларинг ила дийдорлашгайсен!

Йилдирим Бойазид - Ё оллоҳ! Пешин ўлди, гедажгим, намоз қазо ўлмасин.

У Ч И Н Ч И   С А Х Н А

Чодир. Шоҳона безатилган. Ўртада дастурхон, ҳамма нарса муҳайё, аммо қўл урилмаганлиги кўриниб турибди. Бурчақда давот-қалам қўйилган хонтахта. Хонтахта устида ҳар хил қоғозлар. Бурчақда гилам сидириб олинган, кўкрагини заҳга бериб Йилдирим Бойазид ётибди. Тонг яқин, узоқ-яқиндан хўрозлар қичқириги эшитилади. Ўртада қўлида тугун кўтарган Нозима тик турибди.

Йилдирим Бойазид - Кимсен?

Нозима - Мен...мен! Канизақдурмен!

Йилдирим Бойазид - Ташрифингдин муддаонг недур?

Нозима - Сарупо олиб келганмен!

Йилдирим Бойазид - Сарупога ҳожат йўқ... Боз каломинг бўлса сўйла!

Нозима - Боз... (атрофга қараб олиб) Боз... қароргоҳ пастиндаги арчазорда қирқ чоғли турк йигити сизни кўлармоқ илинжида кўш ташлоғонлар...

Йилдирим Бойазид - (ўрнидан даст туриб) Во ажабо! Шерни сиртмоқдин озод айламоқ учун Арслон гўшасига бош суқмоқ даркор (ҳаяжонланиб). Қирқ шер юрак!

Нозима - (мактуб узатиб) Сизга нома бериб юборғонлар!

Йилдирим Бойазид - (ўқиб бўлгач) Боз қандай ахборларинг бор?

Нозима - Хўроз икки бора қичқирғон сахархезда сизни алар қароргоҳдин икки чақирим нарида жойлашган ёнғоқ зорда кутурлар!

Йилдирим Бойазид - Бўлмайдур, қароргоҳ ҳудудидин чиқа олмасмен!

Нозима - Дард оғирини эр йигит кўтаргай, бардам бўлингиз, султон! Малика билан сиз ҳаққингизда фоҳиш гаплар қулоққа чалинмоқдадур... Жаҳонгирнинг қулоғига етиб борса борму?

Йилдирим Бойазид - Эй жабҳайи-хур, (қаҳ-қаҳ уриб кулади) Курраи арзнинг кўксига найза санчибдурмен (тугунга ишора қилиб). Курол-яроғ борми?

Нозима - Бўлмаса керак, алар сизга керакли ондагина курол берурлар. (чиқади). Йилдирим Бойазид тугунни чеккага қўяди. Жойнамоз ёзиб, намоз ўқийди. Яна бориб кўксини ерга бериб ётади. Бироз ўтгач, Эшик оғаси киради.

Эшик Оғаси - Ассалому алайкум султон, турунгиз, бул ерга Аълоҳазрат ташриф буюргайлар!

Йилдирим Бойазид - (ётган кўйи) Галсин. (Амир Темур, Шайх Нуриддин, Роҳиб Иоан ва Ғиёсиддин Али киришади. Йилдирим Бойазид ўрнидан туради, кўкраги кўкариб кетган.)

Темур - Бу не қилиқ?

Йилдирим Бойазид - (истамайгина) Ассалому алайкум!

Фиёсиддин Али - Ваалайкум ассалом, Султон!
Роҳиб Иоан - Жаҳонгир сендин жавоб кутмоқдадир!
Йилдирим Бойазид - (унга ўқрайиб) Бенда кутаёттир-мен!

Темур - Кутмоқдасен? Нимани?

Йилдирим Бойазид - Ҳазрати Азроилни!

Шайх Нуриддин - Ё парвардигори олам, тавба қилинг, шукрона айтинг, Султон!

Роҳиб Иоан - Кутмагил, ўзни ўлдирмоқ мушкул эрмас.

Йилдирим Бойазид - Яратган эгамга шаккоклик қила олмасмен.

Шайх Нуриддин - Бале, Султон. Ўзига ўлимни раво кўрган бандага боқий дунёда асло шафқат қилинмағай!

Йилдирим Бойазид - Темур ... Бени ўлдир!

Темур - Йўқ, насибангни териб егайсен. Муддао битта - яшамоғдур!

Йилдирим Бойазид - Темур! Гуноҳли-гуноҳсиз лак-лак одам ўлдирмишсен!

Темур - Ўлдирганмен, сен-чи?

Йилдирим Бойазид - Бенимда сеникидан оз дейилса рижо бўлур. Ўлдир бени, олижаноблик этма!

Темур - Ўлдира олмасмен!

Йилдирим Бойазид - Мақсадсиз яшамоқ шаккоклик эрур, шаккокни ўлдирмоқ савоб, савоб эса Оллонинг фазли карамидир.

Темур - Шаккок эмассен!

Йилдирим Бойазид - Сона ганиммен, элима шамшир вер!

Темур - Куролни не қилурсен?

Йилдирим Бойазид - Ватансиз ит, кулбасиз гадомен!

Темур - Ўлдирадурғон одам қурол сўрамайдур, ўлди-раверади.

Йилдирим Бойазид - Сўс, етар! Ўлдир бени!

Темур - Асир эрдинг, эмди меҳмоним эурсен. Бир оғиз сўзинг ерда қолмасин, дея Масхарани ҳибсдин озод айладим. (сукут) Бул фоний дунё уммондир. Боқий қоладурғон нарсани ютиб юборғай! Роҳиб Иоан қиёфасида Масхара

киради. Таъзим қилади, бориб хонтахта ёнида тик туради, Роҳиб Иоандан бошқа ҳамма кулиб юборади.

Ғиёсиддин Али - Йилдирим Султон! Қон тўкмоқ ила ҳеч бир кимса фоний дунёга устун бўлгон эрмас. Аларнинг бойлиги ўлдиришда эмас, буюк ишларда. Чингиз, Боту ўт кўйди, бузди, қон тўкди. Олампаҳо эрса қурултойга таянган қудратли салтанат яратди. Шаҳарлар қурди, чўлларни боғубўстонга айлантирди. Адолат ва ҳақиқат шамшири ила мазлумларни дўзахий подшолар зулмидин озод айлади. Аъло ҳазратимнинг бул ишлари зурриётлари, қавмлари қўлинда абадий барқарор бўлур.

Роҳиб Иоан - Бу худонинг иноятидур!

Темур - Шоири олам! Фикрингизга мутлоқ қаршидурмен. Искандар Зулқарнайн нафасининг сўнгги онанда волидасига: «Мени ер бағрига қўйгонларидан кейин уч кун ўтгач, субҳидамда қабрим узра борғайсиз», дебдур. Муҳтарама волидалари уч кун ўтгач бу сиру-асрорни ечмоқ илинжида қабр тепасига келибдур. «Искандар» дея чақирибдур. Кимса овоз бермагач, боз «Искандар» дея фарёд чекибдур. Яна сукут. Шунда бағри гирён бўлган онаизор «Искандар Зулқарнайн» дея ҳайқирибдур. (Масҳара ҳеч кимга эътибор бермасдан давоат-қаламли хонтахтага эгилиб, қоғозларни титкилашга тушади. Бир қоғозни ажратиб, пичирлаб ўқийди.) - Шунда тупроқ остидин «Эй, табаррук зот, шундадурмен», деган сас келибдур. Она: «уч бора фарёд ила чорладим, нечун интизор этдинг, болам», - дебди. «Мана шу икки газ ерда мен киби муаззам тарих биносин яратиб, дарёдарё қон оқизиб, ул салобатли тарихда қатра нишон қолдирмогон етмиш Искандар ётибдур. «Зулқарнайн деган фарёдингдин сўнггина, волидаи муҳтарама эканлигингизни онгладим», дебдур. «Ўт кўйгон, талоғон, вайрон қилгонлар орасинда эркансен, сўрчи, аларнинг ҳам бул фоний дунёда ушалмай қолгон армонлари бормикин?» - дебди Искандарнинг онаси. «Бор, алар ҳам мен янглиғ авлодлар учун ҳеч нарса қурмаганлар», - дея оҳ урибди Искандар.

Ғиёсиддин Али - Қонхўрлиги боис Искандарнинг юзи бир умр қорадур. Урганчни, Бағдодни, Болқонни, боз устига

бир неча вайрон бўлгон шаҳарларни қайта қурдингиз! Шош атрофинда очган сув тўла ариқларингиз-чи? Булар абадул-абад боқий-ку! Юқорида айтгонларим салтанат сўзанасига ипак ила йўғрулгон нафис гуллардир.

Темур - Салтанат-куч ва зўрлик эзур! Эмди фалакка бўй чўзган мадрасалар, масжидлар қурмоқчимен! Шомда бўлгонимда Мисрни забт этдик. Икки газ қаро ерга жо бўлайдургон фиръавнлар қуёшга бўй чўзгон тош эҳромлар бунёд қилгонлар. Улкан эҳромнинг тарихини ҳикоят қилдилар. Ўттиз сана, беш юз туман қул бало-офатга дучор бўлгонча меҳнат қилубдур. Мана куч, мана кудрат. Боз устига қари Фиръавн бандаликни бажо келтирса гуломлари, чўрилари онинг бирла тириклай кўмилар эркан. (Ўрнидан ғазаб билан туриб кетади.) Шукурлар бўлсинки, бул киби нобокору юмушлардин ҳазар қилгаймен!

Йилдириш Бойазид - Қотили хунхорликдин бошқа нарса эрмас.

Темур - Мен ҳам ўлдургонмен, зеро, ўзимга қарши тиг кўтаргонларни, даҳрийларни! Ҳиндийни забт этмоқ ониде бисёр қаршиликка дучор бўлдим. Ғазабдин бўғилиб «ҳар бир лашкар ўттиз муртаднинг бошин танидин жудо қилсин», дея фармони олий биттирдим.

Йилдириш Бойазид - Боз устига адолатпешамен дея ўзингни юпатиурсен!

Темур - Иложим йўқ эрди, аларга қарши от сурмасам, ёғийлар мени оёқлари остиде топтағай эрдилар.

Йилдириш Бойазид - Алар киндик қони тўкилгон туфроқларини, истиқлолларини ҳимоя қилгонлар.

Темур - Эмди лашкарларни тарқатиб юборгаймен, ҳарб ва зарб ила қон тўккандин деҳқончилик қилмоқни афзал билурмен!

Йилдириш Бойазид - Мовароуннаҳрни Чингиз истибдодидин қутқардинг, соғ ўл дедиларми? Туркийларни бириктирмоқ ниятинде явму лайл қирқ сана от сурдинг бирони ҳокиму мутлоқ туғини кўтариб, сени қўллаб-қувватлаш учун ёнингга келиб қўшилдимми?

Темур - Ҳаққаст рост сўзладинг, Йилдириш! Туркийлар

бир ёқадан бош чиқаришга қодир халқ эрмас! Алар агёр-ларга муте бўлиб яшаш учун дунёга келган зотлардур! Етакка юрмайдур, қаттиқ гапирсанг сотқинлик қилур. Оға-инисин чоҳда кўрмоққа муштоқдир. Ҳар онда тулкидек чап беришга устомон. (сукут) Кел, иқболинг учун шатранжни давом эттирайлик! (қарс уради, Эшик оғаси киради) Шатранж!

Эшик Оғаси - Ҳўп бўлубдур! (чиқади).

Шайх Нуриддин - Султон, Оллоҳ-таолодин мадад сўраб, боз толе курашига отланурсиз!

Икки посбон шатранжни кўтариб киради. Яхшилаб ўрнаш-тиргач таъзим билан чиқишади.

Темур - (шатранжни кўрсатиб) Юриш сенда!

Йилдирим Бойазид - Йўқ, ўйнамасмен! (Ҳамма ҳайрат билан унга боқади).

Темур - Нечун?

Йилдирим Бойазид - Ёлғиз истагим Масхарани ҳибс-дин озод қилмоқ эрди. Они озод қилибсен!

Темур - Боракалло! Ҳали ҳам ҳукмронлик қиёфанг, инсонийлигинг йўқолмабдур!

Йилдирим Бойазид - От суриб курашмоқ учун мантиқ зарур! Хўш, мен шатранжда ютсам нимани бой берурману, нимани қўлга киритурмен?!

Темур - Боз шарт кўймоқ истарсен, шундоқми? (сукут). Шарт йўқ, хордиқ чиқармоқ учун ўйнагайдурмиз.

Йилдирим Бойазид - Йўқ! Ютқазсам, мени тўхтовсиз қатл этурсен!

Темур - Намунча ўлимни хоҳлаб қолдинг?

Йилдирим Бойазид - Халоскоримдур!

Темур - Яхши, ўйинни эртага давом эттирурмиз.

Бибихоним - (кириб) Ассалому алайкум.

Темур - Ваалайкум ассалом! Шамсирўйим, субҳидам-дин нотинч кўринурсиз?

Бибихоним - Аъло ҳазратим, Йилдирим Бойазиднинг волидасидин мактуб олдим.

Темур - Шоири олам, ўқинг! (Фиёсиддин Али Бибихонимдан мактубни олади).

Фиёсиддин Али - (ўқийди) «Мовароуннаҳр ҳукмдори жуф-

ти ҳалоли Сароймулкхонимга! Аввало, сидқи дилдин салом! Йилдирим... нури-дийдам салтанатингизда асирдур. Дийдорлашмоқ илинжида йўлга тушдим, ёрдамингизни аяма-сангиз бошим кўкка етур эрди. Онатурқдин».

Темур - Жуда яхши! (икки посбон кириб шатранж тахта-сини олиб чиқади).

Шайх Нуриддин - Худо ярлақаган инсонсиз, Султон! Тез фурсатда волидангиз ила дийдорлашгайсиз.

Фиёсиддин Али - Онадек буюк зот бирлан дийдорлаш-моқ бахтига муяссарсиз!

Йилдирим Бойазид - Бекор ташриф буюрибдур!

Темур - Йилдирим, сўзингдин даҳрийлик ҳиди анқигай. Девонбеги!

Шайх Нуриддин - Қулогим сизда, Онҳазратим.

Темур - Фармони олий бит! Усмонли Турк Султони Йил-дирим Бойазиднинг волидасини кутиб олмоқ шарафига қирқ чақирим узунликда карнай-сурнайчилар олиб чиқилсин! Она-турк ташрифи арафасинда юртга бир ҳафта тўй-томоша бе-рилсин. Бекларга, аъёнларига етказинг! Онатуркни кутиб олмоқ учун сафар ҳозирлиги кўрсинлар!

Шайх Нуриддин - Хўп бўлубдур!

Бибихоним - (хурсанд) Мен ҳам бирга боргайман.

Темур - Бале, Маликам! (кетишга чоғланиб) Масхара!

Масхара - Истаги рўёбга чиқмаган бандайи ожиз шун-дадур!

Темур - Лайли наҳор Йилдирим Султоннинг чодирита меҳмон бўл! Иқтидорингни ишга сол, сендин Султон шоду-мон бўлсин! (қарс уради, Эшик Оғаси киради). Йилдирим Бойазид Султонга базм қилиб бер!

Амир Темур, Фиёсиддин Али, Бибихоним, Роҳиб Иоан ва Шайх Нуриддинлар чиқади. Эшик Оғаси қарс уради, Туркча куй янграйди. Раққоса ўйинга тушади. Йилдирим Бойазид истамайгина томоша қилади. Фуломлар бир неча хил кўза-ларда чоғир олиб кириб, дастурхонга кўядилар. Эшик Оғаси кўзадаги чоғирдан косаларга қуяди.

Эшик Оғаси - Бугунга кифоя! (Раққоса таъзим қилади, куй тугайди)

(Эшик оғаси ва Раққоса чиқадилар).

Масхара - (Йилдирим Бойазиднинг олдига келиб) Онгладингму, чодирингда ит ўрнида ётгаймен! (Йилдирим гамгин жилмаяди) Сиздин бир сиру асрорни сўрай?

Йилдирим Бойазид - Темур сендин қасдини олмабдур! Нечун афв бирлан чекланибдур?

Масхара - Мижозим шундоқ, ўлим бирла ҳаёт орасинда саргардонмен! (Бориб хонтахта устидаги қоғозларни бирини олиб келади) Бул нома сизга ёзилгонми?

Йилдирим Бойазид - (тескари ўгириларкан) Шундоқ!

Масхара - Фалати нома, ўқиб берайми? (ўқийди) Усмоиён Султони Йилдирим Бойазидга! Шавкатли Султон номани фаранг қироли Карл VI дин деб билгайсиз! Сизга битмас-туганмас дуойи салом бирла соғлиқ тилайдурмен! Худонинг афлоқдин юборган ваҳйиси ила, боз зукко ақлингиз бирла Темурга қарши муҳорабага шайланибдурсиз! Эшитиб бағоят хурсанд бўлдим. Темур айна дамда сизнинг шон-шуҳратингизга, барқ янглиғ дунёни титратиш олдида турган нөмингизни тўсмоқдадур. У ким? Санқиб юрган дайди! Асрори ғойибнинг мадади ила махв этмоқ они келди. Биз сизга икки лак ўқ ўтмас совут бирла қуролланган лашкар, икки юз замбарак ила қуролланган кема юборурмиз, ондин сўнг сизга Бахрдин хужум қилмоқ йўли очилур. Қолган гапларни бизнинг ишончли ялавочимиз Роҳиб Иоан ҳазратдин эшитгайсиз. Онга инонингиз. Париж. Иусус Христос ҳисоби билан 1400 йил, 23-Август. Карл VI дин деб билгайсиз.

Йилдирим Бойазид - Оддий номадур!

Масхара - Султон, аравани от эмас, арпа тортур! Оддий эрмас, мактубни сизга Роҳиб Иоан олиб боргонми?

Йилдирим Бойазид - Элтмиш ... Икки ёки уч сана кечмиш.

Масхара - Қолгон гаплар хусусинда Роҳиб Иоан оғзаки сўзлаб бергай деб битилгондур номада.

Йилдирим Бойазид - Қўй... Ҳаммаси кечмиш лофлар!

Масхара - Сўйла, ахир керак сўз, йўқни топтирур!

Йилдирим Бойазид - Музаффар ўлсам, Мовароуннахрнинг ёрисини беришим керак эрди. (қўл силтаб). Айтардим,

унутмишам... Садқайи-суханинг кетсин.

Масхара - Йилдирим...

Йилдирим Бойазид - Тоғи ҳар сана элли бинг қўл-
чўри элтмоғим лозимди.

Масхара - Тортиқми, ўлпон... ёки солиқми?

Йилдирим Бойазид - Боз жон бошина солиқ йиғиб бер-
моғим лозимди.

Масхара - Боз давом этингиз?

Йилдирим Бойазид - Мовароуннаҳрни вайрона айлаб,
култепага айлантирмоғим керак эрди.

Масхара - Рози бўлганмисиз?

Йилдирим Бойазид - Рози ўлмадим. ...Бен музаффар
ўлсайдим. Темури Фаранглара тириклай бермоғим лозим-
ди. Роҳиб Иоан ҳазратни саройимдин ҳайдаб юборганмен!

Масхара - Бағоят ажойиб шартлар! Нечук рози бўлма-
дингиз?

Йилдирим Бойазид - Темур менга хужум этажак дея
боша гетирмадим. Қондошим деб, онинг зафарларидин
қувониб юриб эрдим. Ёзиқ... Эрта қувонибдурмен!

Масхара - Биродари азиз, Оллоҳға ҳазор бора шукр
қилғил!

Йилдирим Бойазид - Кимсадин нажот истамасмен,
ўнгимда ўлим бор.

Масхара - Йилдирим, кел, дилингни бирров чароғон
этай. Кунларнинг бирида Амир Темур менга: «Хузуримда
шундоқ бир густохлиғ қилки, ўшал гуноҳинг боис кечирим
сўраганингдаги гумроҳлиғинг онисидин ошиб тушсин» деди.
Рози бўлдим. Пайт пойлаб бутун сарой аёнлари илдайи-
да биқинидин боплаб чимчилаб олдим. Ҳамма кўрди, баъ-
зиларнинг эсхонаси чиқиб кетди. Амир Темур ғазаб билан
менга тикилди. Шунда "Кечирасиз, Олампаноҳ, сизни кен-
нойим деб ўйлабман» дедим.

Йилдирим Бойазид - (синиқ жилмайиб) Сан кулдир-
макка устасен, аммо беним синиқ урегима кулгу сиғмас.
(ўрнидан туриб) Номоз вақти бўлди.

Масхара - Майли, кетдим. Худонинг паноҳига!

Йилдирим Бойазид - (Жойнамоз ёзар экан) Илло-бил-

ло гапларинг падари бузруквор насихатлари қадар аччиқ-дур. Унутма, келиб тур!

Масхара - Худо хоҳласа! (чиқади).

Йилдирим Бойазид номоз ўқишга тушади, Роҳиб Иоан киради, бироз ўтгач Йилдирим Бойазид номоз ўқишни тугатади.

Роҳиб Иоан - Худонинг қарзидин қутулдингизми?

Йилдирим Бойазид - Шундоқ!

Роҳиб Иоан - Йилдирим, сени бир сир -синоатдин огоҳ этайми?

Йилдирим Бойазид - Мендек муаллақ қотган зот учун Фулсирот кўпригининг ҳам сиру синоати йўқдур!

Роҳиб Иоан - Бул сиру синоат сенга бадандаги қон киби зарурдур. (сирли ишора қилиб) Қонхўрнинг нияти бузук, минг қилса ҳам Чингиз таълимин олганнинг зурёди-да!

Йилдирим Бойазид - (жойнамозини тахлаб жойига кўяр экан) Зарур каломинг бўлса сўйла, йўқса мени нотинч этмагил.

Роҳиб Иоан - Икки норасидангни озод этмоқ учун Мироншоҳга одам юборди. Боз устига онанг ўз оёғи бир-лан ташриф этмоқдадур.

Йилдирим Бойазид - Хўш, на ўлдики?

Роҳиб Иоан - Малик Фаражнинг вазирини озод айлади.

Йилдирим Бойазид - Не ходиса рўй бермуш?

Роҳиб Иоан - Фаҳми ожизимча, Темур сени Чингиз ясоғида жазоламоқ истайдур!

Йилдирим Бойазид - Қандоқ қилиб?

Роҳиб Иоан - Оллоҳнинг инояти бирла субҳидамда туш кўрдим.

Йилдирим Бойазид - Сўйла... (бетоқат) Гапни мухтасар айла.

Роҳиб Иоан - Бундин бир неча йил бурун Ҳиндийни Темур забт этгон ониди Шайтони лаин васвасасига учиб, газабга мингон эрди. «Қирққиз» уруғидин икки юз йигит келиб, Темурга содиқлик ила хизмат этмоққа онт ичдилар. Темур аларни қабул айлади. Орадан уч кун ўтгач, ҳеч бир сабаб-

сиз қилич тигидин ўтказғон эрди.

Йилдирим Бойазид - Мана нежа алоқаси вор?

Роҳиб Иоан - Алоқаси бор, сен Темурнинг жуфти ҳалоллин ўпдинг. Ислом шариати ҳукмига кўра малика эмди Темурга бегона эрур.

Йилдирим Бойазид - Бекор айтибсен! Ҳеч бир кимса кўрмагандур.

Роҳиб Иоан - Мен кўрдим. Бул гап ҳали Темурга етиб борган эмас. Эсинг борида жуфтакни ростлагин. Қолаверса, атрофингда Масхара гирди капалак, онинг асл касби айғоқчиликдир. Сиру синоат шундаки, Темур болаларингни ўлдиради.

Йилдирим Бойазид - Ўлдиражак бўлса нечун қутқарур!

Роҳиб Иоан - Чингизхон, Жалолиддиндек ғанимининг тўрт ёшли норасида ўғлини қандоқ ўлдирганини эшитгандурсен-а! Тириклай кўрагин қилич тиги бирла ёрғоч, юрагин суғуриб олиб олапарига едирган.

Йилдирим Бойазид - Хўш, нима демоқчисен?

Роҳиб Иоан - Дастлаб сенга, онангга тегмайдур. Кўз олдингда икки ўғлингнинг юрагиними, буйрагиними ёки шунга ўхшаш аъзосини суғуртиради, кейин ўтда қовуртириб кимгадир ошатадур. Тушимда зоҳир бўлди. Ёлғон бўлса тепамада худо бор! (чўқинади).

Т ў Р Т И Н Ч И   С А Ҳ Н А

Тоғлиқ жой. Ҳар томондан қоятошлар билан ўралган майдонча. Қоятош бағридан қорайиб кўриниб турган туйнук форга олиб киради. Ўртада тошдан қаланган омонат ўчоқ, устида қумғон. Курол-яроғ таққан Арслон тутаб ётган ўтинни пуфлаш билан овора.

Арслон - (пуфлашдан бошини кўтариб) Қайнайдуғон сиёғи йўқ. Ҳадсиз саъй-ҳаракатларим зое кетмоқдадур...

Омон - (курол-яроғ таққан, туйнукдан чиқиб келади) Арслон, қумғонинг қайнайдуғми, Йилдирим Султон бир пиёла аччиқ чой деганига озмунча фурсат бўлмади?

Арслон - Алҳол тайёр бўлгай! (яна пуфлашга тушади).
Омон - Тезлатингиз, қиладурғон юмулларимиз бисёр-дур. (кувониб) Саккиз улусга чопар жўнатиш ниятиндалар. Қўшин тўплаб курашурмиз, ағёрлардин, разиллардин қутулгаймиз. (турган жойида хурсанд сакраб) Йилдирим Султон бизни истиқлолга бошлағай!

Қўлида яланғоч қилич тутган Давлатшоҳ ва унинг изидан лашкарлар бостириб киришади.

Давлатшоҳ - Ҳа-ҳа! Қўлга тушдингларми бандайи осийлар!

Омон - Эвоҳ... (қиличини қинидан суғуриб) Арслон! Ёғий босди, ёғий!

Арслон - Эвоҳ, ғафлатда қолубдурмиз, ғафлатда! (қиличини қинидан суғуради).

Туйнукнинг ичидан Турк лашкарлари чиқишади.

Давлатшоҳ - (қичқириб) Турон лашкарлари, оризи лашкарларга қулоқ тут! Сафлан!

Бир дамда Турон лашкарлари ёй мисол саф ҳосил қилишади.

-(турк лашкарларига қарата). Таслим! Таслим, ёғийлар!

Арслон - Бекор айтибсен! Турк тирик экан, таслимни хаёлига келтирмағай.

Давлатшоҳ - Оллоху акбар! Оллоху акбар! Оллоху акбар, омин! (Турон лашкарлари унга қўшилиб такрорлашди) Лашкар, олға! Ур-ҳо ур! Ур-ҳо ур! Ур-ҳо ур!

Давлатшоҳ бошлиқ лашкарлар «ур-ҳо ур» садолари остида хужум қилишади. «Ур-ҳо ур» садоси тоғу - тошларда акс-садо беради. Жанг авжига чиқади. Бири йиқилади, кимдир бирига қилич санчади. «Вой-дод, ўлдим», «Ёрдам» деган овозлар босиб кетади.

Омон - (қоятош сари чекинар экан) Арслон, Султонни қочирмоқ даркор!

Арслон - (жанг қилар экан) Улгура олмайдурмен!

Давлатшоҳ -(унга қилич санчади) Мана сенга!

Арслон - (йиқилади) Эвоҳ, дунёи дун.

Давлатшоҳ унинг тепасига бориб қилич солмоқчи бўлади, шу дам жанг кийимида Амир Темур, Шайх Нуриддин,

Роҳиб Иоан ва Фиёсиддин Алилар кириб келишади.

Темур - Ўлдирмоқнинг ҳожати йўқдир!

Жанг ўз-ўзидан тўхтади. Давлатшоҳ қиличини туширади. Арслон ўрнидан туриб, Амир Темурга таъзим қилади.

Арслон - Қуллуқ, Жаҳонгир ҳазратлари! Раҳм-шафқатинг боисин онгламадим?

Темур - Қодири барҳақ, оллоҳ таолонинг инояти ила кўзларингда илтижо кўрдим. Йилдирим Султон қайдадур?

Арслон - (туйнукка ишора қилиб) Шундадур!

Темур - Бул ерга чорла!

Фиёсиддин Али - (Бир қадам олға чиқиб) Аълоҳазратим, Йилдирим Бойазид ҳузурига ёлғиз ўзим ташриф этсам деган ниятдамен!

Темур - Розимен!

Фиёсиддин Али Амир Темурга таъзим қилгач, туйнук ичига кириб фойиб бўлади.

Роҳиб Иоан – Жаҳонгирим, изн берсангиз сўзлай?!

Темур - Гапир.

Роҳиб Иоан - Йилдирим Бойазид сиздек Боҳтардин то Боҳаваргача маълум ва машҳур бўлгон кимсанинг фармони олийини кўзга илмади. Бизнинг Оврупода, Қирол ҳазрати олийларининг ҳукмини назар-писанд қилмагон кимсанинг ҳоли не кечишин биласизми?! Дарҳол сиртмоққа тортишади. Фикри ожизимча, онинг жазосин бермоқ онидур!

Шайх Нуриддин - (Қуллуқ қилгач) Олампадох, вақти пешин бўлди. Яратган парвардигори оламнинг қарзини, кўлни қон қилиб, адо этмоқ гуноҳи азимдир.

Горнинг ичидин Фиёсиддин Али, унинг изидан Йилдирим Бойазид чиқадилар.

Темур - Қани, Рум қайсари, фармони олийимга нечун бўйсунмадинг?

Йилдирим Бойазид - Ўз халқимнинг урф-одатлариға, ўзим чоп этган фармони олийларға бўйсунурмен! Сен қотили хунхорсен.

Темур - Мақсадинг нимадур? Онглай билмадим?

Йилдирим Бойазид – Мақсадим... (қаҳ-қаҳ уриб кула-

ди) Мақсади олийим, сен бирла боз жанг майдонинда учрашмоқ эрди. (қиличини қинидан суғуриб) Иншоолло, ниятим бут ва холис эркан, онга эришдим. Яккама-якка жангда сени маглуб айлаб, Усмонлиға иқбол ато этмоқчимен!

Темур - Бағоят пурмаъно сўзлар!

Йилдирим Бойазид - Кўлингда асир эрдим, нечун ўлдирмадинг?

Темур - Сени ўлдирмоқ менга шон-шуҳрат келтирмагай.

Йилдирим Бойазид - (Темур томонга юриб) Сен бирла танҳо жанг қилмоқ орзусинда ёнурмен!

Шайх Нуриддин - Йилдирим Султон! Шайтони лаъиннинг сўзига кирмангиз!

Темур - Эй, қодирни худо! Минг қатла шукурлар бўлсинки, ушбу заминда менга бўйсунмас инсон зоти бор эркан!

Шайх Нуриддин - Султон, ёшингиз улуғ, кучдин, қудратдин тенг эрмассиз!

Йилдирим Бойазид - Бас! (ҳайқириб) Алқасосил миналҳақ! (қиличин кўтариб).

Темур - Муҳаммад Мустафо умматлари, гувоҳ бўлингиз! Они бирла жанг қилмасам, ул мани тилка-пора қилиб ташлагай! Эй, Қутбул авлиёлар, кўриб турибсиз, онинг ўзи мени қонли жанг сори чорламоқдадур. Яратган тангрим, эй Алишери худо, мададкорим бўлғайсиз! (наъра тартади) Ҳа-ҳа-ҳа-ҳа-ҳа! (Унинг наъраси тоғу-тошларда гулдураб аксадо беради) Воҳ-ҳо-ҳо-ҳо-ҳо! (Йилдирим Бойазид чўчиб тушади, Амир Темур ва Йилдирим Бойазиддан бошқа ҳамма тиз чўкиб ўтириб қолади) Оллоҳу акбар! (Тоғ гулдуриси тинади, Темур қиличини қинидан суғуради) Оллоҳу акбар! Оллоҳу акбар! Омин (дуо қилади) Эй Шери худо, мени суюкли шогирдим дегансен! (хужумга шайланиб) Баҳри зо-хир янглиғ куч-қудратимга мададкор бўлғайсен!

Биринчи зарбани Йилдирим Бойазид уради. Темур дақиқа сайин хужум шиддатини ошира боради. Йилдирим Бойазиднинг чарчаганлиги сезила бошлайди. Темур зарба урганда Йилдирим Бойазид тиз чўкиб қолади. Темур, Йилдирим Бойазид ўрнидан туриб ўзини ўнглаб олгунга қадар

кутиб туради. Яна жанг бошланади. Темур тобора чаққонроқ қиличбозлик қилади. Сўнгги зарба билан Йилдирим Бойазиднинг қиличини кўлидан уриб туширади.

- Вассалом! (чўк тушиб қолган Йилдирим Бойазидга қараб) Хом сут эмган банда!

Қиличини қинига солиб чиқиб кетади. Омон югуриб келиб Йилдирим Бойазидни турғизмоқчи бўлади. Йилдирим Боязид уни итариб юборади. Шайх Нуриддин унга ёрдамга шошилади.

Йилдирим Бойазид - Ўзим... Ўзим туражакмен! (ўрнидан тура бошлайди, бирдан ерга қайта ўтириб қолади) Эвоҳ, қора ер, нега бағрингга олмайдурсен! Нега... нега... нега... (жазавага миниб, ер муштлайди) Ёруғ оламга мағлублик аламин тортмоқ учун келганманми?! Қара, боз оқсоқ қолиб бўлди-я! Эй, шўр пешонам, сени олиб бориб, қай бир тошга урсам чилпарчин бўласан-а! (баттар жазовага минади).

Шайх Нуриддин - Давлатшоҳ боён, таслимларни олиб чиқингиз!

Турон лашкарлари, Турк лашкарларини олдига солиб ҳайдаб чиқишади. Давлатшоҳ Йилдирим Бойазидни кўлтқлаб олиб чиқади. Улар билан бирга Роҳиб Иоан ҳам чиқади.

Фиёсиддин Али - (-Шайх Нуриддинни енгидан тортиб) Шайхим!

Шайх Нуриддин - Лаббай! (тўхтайтиди).

Фиёсиддин Али - (қўйнидан қоғоз чиқариб) Буни кўрингиз.

Шайх Нуриддин - (пичирлаб ўқийди) Қароргоҳдин чиқмоқ учун рухсати олий.

Фиёсиддин Али - Шундоқ! Йилдирим Бойазидга берилфон рухсати олийдир.

Шайх Нуриддин - Муҳри кимни... Во дариг! Муҳр Маликаники эрур... Демак Йилдирим Бойазид бирлан Малика ўртасиндаги узук-юлуқ гаплар рост...

Фиёсиддин Али - Бас!

Шайх Нуриддин - Ё раб! Маликанинг тақдири қил устиндадур.

БЕШИНЧИ САҲНА

Биринчи саҳнадаги кўриниш. Фақат ўртада хонтахта, унинг устида ҳар хил қоғозлар.

Амир Темур тахтда, ундан пастроқда Роҳиб Иоан ва Фиёсиддин Алилар тик туришибди.

Фиёсиддин Али - (ўқийди) «...Йилдирим Бойазиднинг зурёдларини озод қилмоқ режамиз барбод бўлди. Қабиҳ ниятли, бадбахт кимсалар Малик Фаражни огоҳ қилгон кўринур. Вазифани уддалаш учун кетгон етти нафар сипоҳийлардин беш киши шаҳид бўлди. Менга юкланган вазифанинг мазҳаб ва аркони давлат жанжалларидин устун эканлигини қалбимда туйиб, боз аларга мадад йўлладим. Мустафо бирлан Алини қутқармоқ азминда, сипоҳлар Баҳри азим соҳилинда макон қурмишлар. Бузрукворим, сиздин йўл-йўриқ истаб ўғлингиз Мироншоҳ». Битди.

Роҳиб Иоан - Ўзиданда ақллироқ бузрукворидин маслаҳат сўрабдур. Ўғлингиз зукко ва битмас-туганмас ақл эгасидир. Мироншоҳ бағоят ҳушёр кимсадир. Тан бермоқ лозим.

Темур - Шоир! Йилдирим Бойазиднинг ҳузурига боринг. Ҳазаллар қироат этинг, асотирлар тўқинг, қалби юпанч ҳиссини тўйсин.

Фиёсиддин Али - Хўб бўлубдур. (чиқади).

Роҳиб Иоан - Жаҳонгир ҳазрат, сизга тангри таоло азим салтанат бахшида этгондир. Чеки- чегараси йўқ иқлимлар ҳукмдорисиз.

Темур - (унга ҳайрат билан тикилиб) Хўш!

Роҳиб Иоан - Аркони давлат ишларинда бағоят одил ва ақли доносиз.

Темур - Шошилмоқдамен, сўзингни муҳтасар қил.

Роҳиб Иоан - Замин ила фалакни титратиб тургон वाली Жаҳонгирсиз! Йилдирим Бойазид киби куфур асирнинг волидасин кутиб олмоқ учун пешвоз чиқасизми? Ярашмай-дур, ғанимларингиз устингиздин кулгайлар. Душман бари-

бир душмандир! Пайтин топса пайингизни қирқмоқ учун ҳозир нозирдир.

Темур - Боз қандай муддаойинг бордур?

Роҳиб Иоан - Йилдирим Бойазидни асир эрмас, меҳмон ўрнинда қабул айладингиз. Куфр Йилдирим эса бўри янглиғ ҳурпайиб, сизни назарига илмайдур. Боз устига фармон олийингизни беҳурмат қилиб, қароргоҳдин қочди. Сизнинг жонингиз қасдида тиф кўтарди-я!

Темур - Шундоқ бўлди.

Роҳиб Иоан - Қай бир асирингизни шунчалар меҳмон ўрнинда ҳурмат қилғонсиз? Ҳеч бирига унчалар иззат-икром кўрсатмагансиз. Ёғий дўст бўлғонми? Асло! Яратганнинг каромати ила ит итлигича, қолғай. Дўст бирла душманни яхши фарқлай билурмен. Каминага инонаверинг, Насроний динининг Оврүподин салтанатингизга ишонч ёрлиғи ила юборилган вакилимен. Карл VI, Генрих IV Ланкастер, Трапзунлик Маниул киби қирол ҳазрати олийлари ўз ёстикдошларига инонмаган сирларини мендин яширмаганларининг гувоҳисиз. Сўзларимга инонингиз. Қари, жодугар кампирда ҳам бир сиру синоат мавжуддир.

Темур - (жойига қайта ўтириб) Давом этавер-чи!

Роҳиб Иоан - Кутиб олмоқ шодиёнасин бекор қилинғиз. Бойазид Султоннинг марги ўлимдир. Бир қайсар йўқ бўлса бу бокира дунё қоронғи бўлиб қолмағай. Тағин ўзингиз биласиз-... (Темурга тикилади).

Темур - Ҳмм ... Коса, коса тегинда нимкоса дегин.

Роҳиб Иоан - Барчаси кўзгудагидек аён. Бир баҳонаи сабаб ила волидасин ҳам сиртмоққа тортмоқ зарур.

Темур - Ғалати! Оёғида хинаси бор, уни кўз-кўз қилмоқ учун ерни тепкиламайдур.

Роҳиб Иоан - Масхарангиз Йилдирим бирла оғиз-бурун ўпишиб юрибдур. Фисқи-фужур ботқоғига шўнғиганга ўхшайдур. Эҳтиёт зарур. Шайтони лаъин гапига кирмаган бўлса яхши-я. (ички чўнтагидан нома чиқариб) Фаранг қироли Карл VI ҳазрати олийларига сизнинг номингиздин нома битиб эрдим.

Темур - (ўйчан қоғозни қўлига олиб тикилади) Бағоят

нафис.

Роҳиб Иоан - Бул ҳарир қоғоз ёлғиз Фарангистон маҳсулидир.

Темур - Ажойиб! Тан бермоқ керак. (хатга тикилиб) фарангча битганмисен?

Роҳиб Иоан - Шундоқ, Карл VI ҳазрати олийлари яккаш фарангча ўқишни ёқтирғайлар.

Темур - Мен эрса туркча ўқишни маъқул кўрғаймен! (номани қайтариб) Бор, туркча битиб кел.

Роҳиб Иоан - Хўп бўлубдур... Айтганча, сиз ҳаққингизда рисола битмоқни бошлаб юборганмен.

Темур - Нималар ҳаққинда ёзурсен?

Роҳиб Иоан - Душвордин-душвор азиятлар эвазига салтанат эгаси бўлгон эркансиз. Кеш ҳокими ғаюрлик ила сизни вилоятдин ҳайдаб чиқарғоч, Яккабоғ тоғлариндаги бургутлар макони бўлгон ғорларда уч юз олтмиш шер юрак йигитлар ила тинимсиз машқлар қилгонсиз. Машқларни аларнинг ҳар бири қил арқонларға осилиб, уч юз, тўрт юз газ юқорига кўтарила оладиган бўлгунга қадар давом эттирғонсиз. Қилич чопиш, найза ирғитиш, баланддин сакраш бобинда ҳар бир йигитингиз тенгсиз бўлғочгина икки юз эллик навқарингиз бирлан, ўн икки минг лашкар қўриқлаб тургон Насаф қалъасини оппо-осонгина қўлга киритгонсиз. Илёсхўжа, Амир Хусайн ила жанг қилгонсиз. Олтмиш киши ила минг кишилик қароқчилар бирлан беллашгансиз. Олтмиш кишидан ўн, минг кишидан олтмиш киши қолғочгина ғанимларингиз сизга таслим бўлгонлар. Чиғатойларни Мовароуннахр заминидин қувлоғонсиз. Армани, Эрон, Ҳиндий, Шом, Миср киби йигирма етти мамлакат сарҳадинда туғингиз ёлқин бўлиб товланур. Адолат ва ҳақиқат йўлдошингиздир.

Шайх Нуриддин - Олампаноҳ, йўқлатубдурсиз?

Темур - Бир фурсат кейин айтурмен. (ўйчан) Роҳибнинг билмағон нарсалари ҳаққинда кўшимча қила олурмисен?

Шайх Нуриддин - Албатта!

Темур - Бале, гаплашиб ол (чиқади).

Шайх Нуриддин - Кеш ҳокими Олампаноҳни ўлдирмоқ

ниятинда ўглининг ёнига ўн беш нафар мирғазабни кўшиб бергоч, каллакесарлар тунда бўлажак Соҳибқиронни ўлдирмоқ ниятинда унга ҳужум қилгонлар. Ёлғиз ўзи ўн беш нафар каззоб бирлан Арслон мисол олишгон. Кучлар тенг бўлмаганлиги боис курашда Жаҳонгирнинг бир қўли бирлан ўнг оёғи лат еган. Олампаноҳ янада шиддатла бир қўли ила ҳужум қилаверган. Фанимлари аввало унинг сабр-бардошидин ҳайратга, сўнгра эса даҳшатга тушгонлар. Ўлдириш имкони бўлмағач, оч бўрилар еб кетар, деган умид бирлан уни қалъа деворидин ташқарига улоқтириб, юборгонлар. Ярадор, ўнг оёғи лат еган бўлажак Жаҳонгир туни бўйи судралган, оч бўри ҳужумини даф этгон. Узоқда кўрингон чироққа, яъни чўпон ўтовига кириб боргон. Ўшал ер айна дамда Чироқчи деб аталур. Локин Олампаноҳнинг бахт юлдузи балқиб салтанат эгаси бўлгоч ҳам амакисига ёмонликни раво кўрмади.

Роҳиб Иоан - Тасанно! Тасаннолар бўлсин! Ботирликни, курашмоқни Жаҳонгирдин ўрганмоқ зарур эркан.

Темур - (кириб) Масхара қайда?

Шайх Нуриддин - Ҳозир чорлагайдурмен (чиқади).

Роҳиб Иоан - Жаҳонгир ҳазрат, Онатурк ҳузурига отланмоқдадурсизми? Султон ўғлонини ер-парчин қилдингиз! Қай бир онаизор бул киби ишлар учун раҳмат айтур. Ҳеч бир кимса кечирмағай. Волидалар нафрати чексиз бўлур?

Темур - Бас! Ўшал нафратни муҳаббатга айлантирмоқ учун ҳам пешвоз чиқмоқ даркор. (қарс уради, Эшик оғаси киради) Девонбегини чорла!

Эшик Оғаси - Хўп бўлубдур. (чиқади).

Шайх Нуриддин - (кириб) Олампаноҳ, чорлатубдурсиз.

Темур - Девонбеги ҳазрат, боз Мироншоҳга мактуб битиб, чопар жўнатгайсиз. Қандоқ бўлмасин Йилдирим Бойазиднинг нуридийдаларин қутқармоқ зарур.

Шайх Нуриддин - Хўп бўлубдур! (чиқади).

Роҳиб Иоан - Йўлингиз унсин, Жаҳонгир! (таъзим қилади).

Масхара - (Роҳиб Иоан қиёфасида кириб) Ассалому-алайкум, Олампаҳо! Сизга йўлдош бўлсам, соям эгри бўлсаям сафарингизга файз киритур.

Темур - (унга синчков тикилиб) Ҳалиям ридо кийиб юриб-сенми?

Масхара - Подшо тутруксиз бўлса, Масхараси гадоӣ бўлур! (Роҳиб Иоанга) Бор... Кетгил, Гумаштангинг олдига бор, аҳволин сур.

Роҳиб Иоан - Бағоят ғалати гап қилдингиз, жаноби Масхара? Гумаштам кимдур?

Масхара - Тилагингга хос дуо қилурмен. Сенинг гумаштанг Йилдиримдур.

Роҳиб Иоан - Астағфурулло! (чўқинади) Худо шоҳид, Йилдирим ила ош-қатиқ эмасмен.

Масхара - Кет, Аълоҳазратимда махфий гапим бордур.

Роҳиб Иоан - Хўп бўлубдур. (чиқади).

Масхара - Бирга борсам Онатуркни қилиқларим ила роса хурсанд қилурмен. Гардишин дўстим синдирғон чилдирмам бор, мен чалурмен, сиз ўйнайдурсиз, сиз гумбурлатурсиз, мен ўйнайдурмен.

Темур - Умрлари узун бўлғай, Онатурк куладурғон кайфиятда эрмас.

Масхара - (ерга ўтириб олиб) Йўқса англиз қироли Генрих IV Ланкастер қирол ҳазрати олийларига нома битиб берингиз.

Темур - Нечун ?

Масхара - Нома бирлан борсам совға берурлар, инъомга кўмиб ташлағайлар.

Темур - Йўқ!... Зинҳор нома битилмағай. (жаҳл билан) Инъомга зор эмассен.

Масхара - Йўқса... Ёзилғонини ўқиб берай.

Темур - Ёзилғонини... Битилубдурми ?

Масхара - (ички чўнтагидан нома чиқаради) Мана! (ўқийди) «...Генрих IV Ланкастер! Англиз, Фаранг ва Ирланд қиролидин! Улуғ, қудратли буюк Темурбейга!... Сизнинг ва бизнинг ғанимимиз, бадқирдор Йилдирим Бойазид устиндан яшин киби зафар қучганингизни эшитиб, бағоят хур-

санд бўлдик. Бул қутлуғ хабардин менинг фуқароларимнинг боши кўкка етди. Роҳиб Иоанга чин қалбингиздин ишонишингизни истар эрдим. Сўнги режаларимизни оғзаки етказишимда воситачи вазифасин ўтагай. Онинг сўзлари бизнинг режаларимиздир. 1

Генрих IV Ланкастер. 1403 йил.»

Темур - Менинг битикларимга нечун тегдинг?

Масхара - Маъзур тутгайсиз, Олампаҳо! Гиёсиддин Алломанинг Ҳиндий сафарингиздаги жасоратингиз ҳаққиндаги қасидани ёд олмоқчийдим. Битиклар орасиндин чиқиб қолди.

Темур - Бир бора истиғфор келтириб, жазодин қутулиб эрдинг. (сукут) Майли, узрингни сўнги бора қабул айладим. Зинҳор такрорлама!

Масхара - (қуллуқ қилиб) Бошим кўкка етди, Олампаҳо! (сукут) Битикнинг қолғон тафсирина сиздин эшитсам, Аълоҳазратим!

Темур - (истамай) Йўқ... менга ул бошқа ҳеч нарса ҳаққинда сўзламоғон.

Масхара - У ҳолда ижозат этсангиз, сўзлай. Мовароуннаҳрдек табаррук салтанатнинг учдин икки қисмини беришни сўрағонлар. Боз устига йил бадалинда эллик минг турклардин қул етказиб бермоқ мажбуриятин юклағонлар! Ва яна ... шуурга сиғмас нарсалар.

Темур - Бас! (сукут) Ундоқ эрмас. Усмонли музофотининг бойликларини чорак аср фарангларга тортиқ қилмоқ. Боз устина мутаб ётмоқ учун фарангларга инъом этмоқ. Илму урфон масканларини ёптириб ташламоқ. Фаранглар ила йигирма беш йил уруш қилмаслик. Ва яна шунга ўхшаш талаблар, истаклар ...

---

1. Генрих IV Ланкастернинг хатидан:

История Самарканда. Ташкент 1969 г. изд. Фан. Глава V Раздел - 2. стр. 182. профессор И.И. Умякова. (қисқартириб олинди).

Масхара - (елкасидаги ридога қараб) Шунчалар оғир юмушларни бажармоқ сенга юкланганми? (Темурга) Раҳмат, Олампаноҳ. Бироз енгиллашдим. (Темур чиқади, бироз ўтгач Бибиҳоним киради.)

Бибиҳоним - (атрофга синчковлик билан қараб олгач) Қани, қўлга тушурдингми?

Масхара - Ассалому алайкум! Маъзур тутгайсиз Маликам, Хўжайи Хизрнинг назари тушмаган бандаи ожизмен!

Бибиҳоним - Сир фош бўлмай қолиши мумкин, ўз юртига яқин кунларда жўнаб кетса ажаб эрмас. Майли, ҳаракат қилгил.

Масхара - (сирли) Хуфия қайтмадимми?

Бибиҳоним - Аҳвол мушкулдир. Хуфия айғоқчининг изидин ета олмагон эрмиш. Сирли нома жўнаб кетган бўлса ажаб эрмас.

Масхара - Во дариг! Бу не ҳол?

Бибиҳоним - Қўрқма! Сичқон филни чўктирғондур. Сенга толе ёр, яратган парвардигор мададкор бўлсин. Тезда қўлга кирит (чиқадилар).

Фароз ўтгач, Шайх Нуриддин билан Фиёсиддин Али киришади.

Фиёсиддин Али - Аълоҳазратим Онатуркни кутиб олмак учун жўнаб кетдилар. (сукут). Во ажабо! Анқара жанги замину фалакни титратди. Йилномачилар ҳайрат ва даҳшатда.

Шайх Нуриддин - Ҳаққаст рост!

Фиёсиддин Али - Саккиз юз минг лашкар юзлашган, офтоб юзини чанг-тўзон қоплаган, қон дарё мисол оққан ушбу муҳораба ҳаққинда қасида яратиб эрдим.

Шайх Нуриддин - Аълоҳазратим ҳаққинда қанча ёзсангиз оз эрур. (сукут) Шоири олам, маҳшар куни яқинга ўхшаб қолди?

Фиёсиддин Али - Қайдин била қолдингиз?

Шайх Нуриддин - Турклар туркларни бўғизлади.

Фиёсиддин Али - Онадўли турклари биздин қаттиқ ҳафадур. Неча кунки, Аълоҳазрат ўзини қўйғали жой топмайдур! Наузинбиллоҳ... аҳён-аҳёнда узун оҳ тортганини пайқаб

қолурмен. Боз устига Йилдирим Султон ҳеч нарсани тушунишни истамайдур.

Шайх Нуриддин - Масхаранинг томошасинда мантик бор!

Ғиёсиддин Али - Барибир Аълоҳазрат ҳақиқатни барча нарсанин устун қўйгай! Ҳануз тушуна олмасмен, нечун Аълоҳазрат ҳужум қилди? Нечун қон тўқди? Ахир қавмлармиз-ку?

Шайх Нуриддин - Сўнгги дамларда Йилдирим Бойазиднинг довруғи Аълоҳазратнинг шуҳратиға соя ташлай бошлаған эрди. Яктолиғ Аълоҳазратнинг ақидаси-ку!

Ғиёсиддин Али - Нафсиламбирини олғонда, иккиси ҳам турк қавмидин чиққан буюк саркардалар, суянчиқларимиз эзур. Дунёнинг ишлари қизик?

Давлатшоҳ - (кириб, таъзим қилгач) Девонбеги ҳазратлари, йўқлатубдурсиз?

Шайх Нуриддин - Канизак Нозима ҳаққинда нелардин огоҳ бўлдингиз?

Давлатшоҳ - Каминаи ожизни маъзур тутгайсиз, яккаш Йилдирим Бойазиднинг ҳузуриға ташриф этганидин ўзга бирор маълумотга эга эрмасмен . . .

Шайх Нуриддин - Ул мегажиннинг ташрифидин мақсади не эркан, онгладингизму?

Давлатшоҳ - Мақсади бизга қоронғу, локин ҳамон хуфёна кузатмоқдамиз.

Шайх Нуриддин - Аниқламоқ даркор. Йўқса, Аълоҳазрат олдинда юзимиз қора бўлур. (қарс уради, Эшик оғаси киради) Канизак Нозимани бул ерга келтирингиз.

Эшик оғаси - Хўп бўлубдур (чиқади).

Шайх Нуриддин - Канизак кўп нарсанин огоҳ эзур.

Ғиёсиддин Али - (Давлатшоҳға) Бир канизакнинг сиру асрорин била олмасангиз не қилиб Аълоҳазратнинг тузини еб юрибдурсиз. Боз устига оризи лашкар эзурсиз.

Шайх Нуриддин - От мингунча фурсат берурмен, аниқла! Йўқса ўзинг исканжаға гирифтор бўлғайсен. (сукут) Шоир, менинг девонда бироз юмушим бор эрди. (кета бошлайди).

Гиёсиддин Али - Мен ҳам бир фурсат ўтгач келурмен.
(чиқадилар)

Посбон назоратида Нозима киради.

Нозима - Ассалом!

Давлатшоҳ - Бону, бир жумбоқни ечмоқ илинжида сизни ёрдамга чорладим.

Нозима - Қўлимдин келса ... Бажонидил.

Давлатшоҳ - Уч кун муқаддам, субҳидамда Йилдирим Бойазиднинг чодирига не мақсадда ташриф этдингиз?

Нозима - Ёлғон! Бормаганмен!

Давлатшоҳ - Саврнинг ўн саккизи, яъни сешанба тонги ҳаққинда сўрамоқдамен!

Нозима - Йўқ, йўқ... Ҳеч нарса билмасмен!

Давлатшоҳ - (қарс уради, иккинчи Посбон киради) Гувоҳни чорлангиз!

2-Посбон - Хўп бўлубдур (чиқади).

Давлатшоҳ - Йилдирим Султон ила нимани машварат қилгонсен? Иккинчи Посбон ҳамроҳлигида 2- Канизак киради.

Нозима - Бормағонмен. Йўқ... йўқ.

2-Канизак - Ассалому алайкум! (таъзим қилади, Нозима чўчиб тушади).

Давлатшоҳ - (2-Канизакка) Сешанба куннинг тонги ҳаққинда сўзлангиз?

2-Канизак - Душанба куни тоғ гиёҳлари тергали уч канизак қароргоҳ пастига тушдик. Гап бирлан овора бўлиб, маконимиздин анча узоқлашибдурмиз. Тўсатдин баланд қоя тагида турган Нозимабонуга кўзим тушди. Онинг бирлан бир гадой гаплашиб тургон эркан. «Оллонинг гадосида», деб парво қилмадим. Ўшал тун иссиқ бўлди, ухлай олмадим. Тонгга яқин Нозимабону чодирдин чиқди. Қўйнида бир тугун бор эрди. Шубҳа бирлан изидин бордим. Қолғани ўзингизга маълум.

Нозима - Ёлғон! Бўхтон!

2-Канизак - Нозимабону Йилдирим Султоннинг чодирининг чиққан онда қўлтигидаги тугуни йўқ эрди.

Нозима - Бас! Абас сўзламангиз!

2-Канизак – Тугун ичинда буклоглик қоғоз кўрганлигим рост, худо шоҳид!

Давлатшоҳ - Ўшал қоғоз хусусинда тушунтириброк сўзлангиз?

2-Канизак - Маълумингизки, яккаш фармони олий ёхуд рухсати олийларгина ипак суви юритилгон нафис қоғозда бўлур.

Давлатшоҳ - (2-Канизакка) Сенга рухсат! (2-канизак чиқади) Нозимабону, сенга рухсати олийга муҳр босилгон қоғозни ким берди?

Нозима - Билмасмен!

Давлатшоҳ - Айбингга иқрор бўл, йўқса исканжага солиб, азоб берурмен.

Нозима - Рухсати олий битилгон қоғозни кўлимга ушлаган эрмасмен!

Давлатшоҳ - Айт, йўқса кундага солурмен, зиндонга солиб банди қилурмен! Илон-чаёнларга, курт -кумурқаларга ем бўлгайсен.

Нозима -Йўқ! ... йўқ, айта олмасмен!

Давлатшоҳ -Фаллоҳга солинсин!

2- Посбон чиқиб фаллоҳ олиб киради. Нозиманинг оёғини фаллоҳга тартадилар.

-Буранг!

Посбонлар фаллоҳнинг учини бурай бошлайдилар. Нозима дастлаб чидайди, сўнгра кўзидан ёш оқиб, додлай бошлайди.

-Сўйла! Рухсати олийни ким берди? Ёғийнинг маслакдоши! Сенинг мақсади олийнинг ёғийлар бирлан ҳамтовоқликда Маликани бадном қилмоқ эрур! (Нозима индамайди) Товонига ур! (Посбон зарб билан Нозиманинг товонига уради) Гапирмайдурсенми? (Посбонга) Қаттиқроқ ур! (Посбон куч билан уради).

1-Посбон - Қон оқмоқда!

Давлатшоҳ - Сўйламайдурмисен! (бироз кутади, Нозима юзини тескари ўгиради) Яхши, ҳозир тилингни чиқаргаймен! (Посбонга) Қон чиққан жойга туз тиқинглар.

2-Посбон чиқиб туз олиб киради. Нозиманинг оёғи тағи-

га туз тика бошлайди. Оғриқ зўридан Нозима додлашга тушади.

Нозима - Тўхтангиз, айтгаймен! (Нозиманинг оёғини фаллоҳдан бўшатадилар) Рухсати олийни Доруссалтанатдалик пайтимда Маликанинг кундоши келтириб берди.

Давлатшоҳ - Эвоҳ, фитнанинг ипи кундош балосига бориб тақалдия! (сукут) Фитнани амалга оширишдин мақсад недур?

Нозима - (ҳолсиз) ... Йўқ. Билмасмен!

Давлатшоҳ - Хизматинг эвазига қанча сармоя ваъда қилгонлар?

Нозима - Ҳеч нарса! (Посбон Самадни ҳайдаб киради).

Посбон - Мана бул чувринди Аълоҳазратни сўроқлайдур! Ҳайдасам кетишни истамайдур!

Давлатшоҳ - Кимдурсен?

Самад - Онҳазратим Зайнаб қизимни топиб бермоққа ваъда бериб эрди. (Нозимага кўзи тушиб) Эвоҳ, қизгинам,... Қизалоққинам, товонингдин қон оқмоқда-ку!

Давлатшоҳ - Боз қандай истакларинг бордур?

Самад - (Нозимадан кўз узмасдан) Туркча кийиниб олгон кимсалар қишлоқларга ўт қўймоқдалар!... Вой-дод, Усмонли ёнмоқда!... Ёнмоқдадур!

Давлатшоҳ - Олампаноҳга келтирғон шум ахборинг шулми? Улкан салтанат эрур, бир томони ёнса, иккинчи вилояти гуллаб-яшнағай!

Самад - Менга лашкар беринғиз, ул қароқчилар ила савашгаймен!

Давлатшоҳ - (кулиб) Эҳ, чувринди чол! Баъзўр турибсен, боз қароқчилар бирлан савашмоқ истарсен. (Посбонга) Ҳайданг!

Самад - (Посбон Самадни ҳайдамоқчи бўлади) Тегмангиз, устингиздан Онҳазратимга арз қилгаймен. Бул ерга мен қизим илинжида келганмен. (югуриб Нозиманинг олдига боради) Қизим, балки Зайнабимни сен танурсен?

Давлатшоҳ - (ғазаб билан) Ҳайда! (Икки посбон Самадни олиб чиқмоқчи бўлади, Самад уларга бўйсунмайди) Куч ишлат! (Посбонлар Самадни судраб олиб чиқишмоқчи бўли-

шади) Посбон!

Посбон - Кулогим сизда, амирим!

Давлатшоҳ - Бул кўрнамакни қароргоҳдин чиқариб ташлангиз!

Посбон - Хўп бўлубдур! (Посбонлар Самадни олиб чиқшади).

Давлатшоҳ - Айт! Бадкир фитнани амалга оширмоқ учун сенга қанча олтин ваъда этгонлар?

Нозима - Менга ҳеч нарса ваъда бергон эрмас.

Шайх Нуриддин ва Гиёсиддин Али киришади.

Шайх Нуриддин - (Нозимага кўзи тушиб) Эвоҳ, ожизани бўрига топширган эрканмиз-ку! (Давлатшоҳга) Ожизаларни қийнамоқ, урмоқ ҳаққинда Онҳазратимнинг фармони олийи йўқ-ку!

Давлатшоҳ - Икрор... Айбиға икрор бўлди!

Шайх Нуриддин - (Посбон кўлидаги қамчинни тортиб олиб) Яхши сўз ила илон инидин чиқур! (Давлатшоҳни уради) Сен падарлаънати зиндонға хос иш қилибдурсен! (яна уради) Мана сенга! (уради) Эшик оғаси (югуриб Эшик оғаси киради).

Эшик оғаси - Кулогим сизда, Девонбеги ҳазратлари.

Шайх Нуриддин - Зиндонбонни чорла, Зиндонбонни! ...Эллик дарра уриб, сўнгра зиндон қилсин!

ОЛТИНЧИ САҲНА

Амир Темур қароргоҳида Роҳиб Иоанга берилган чодирнинг хонаси. Стол, стуллар. Бурчакда Исойи руҳиллонинг ҳочга михланган тасвири туширилган мис тахтача осиб қўйилган. Бурчакдаги қоғоз устида ҳар хил нарсалар тартиб билан териб қўйилган. Ундан пастрокда шарқона безатилган дастурхон ёзилган. Хонтахта устида кумуш қадаҳлар, кўзача.

Эшик оғзида Европача кийинган, қурол-яроғ таққан Посбон. Роҳиб Иоан кийими ва қиёфасида Масхара ва

Роҳиб Иоан ўтиришибди.

Роҳиб Иоан - (чўкиниб олгач) Жаноби Масхара, тангри таоло сенга Масхарабозлик қобилияти ато этмиш. Аркони давлат юмушлариға аралашма! Ақлинг калталиқ қилур! Кулдин авлиё чиққан эрмас-ку!

Масхара - Ўзингчи? Тилингда худо, дилингда эса найранг. Риёкорсен!

Роҳиб Иоан - Куфр гапларни кўйгил! Эй бандаи ожиз, ростдин ҳам ақлан ожизсен! Диндормен, яратган парвардигори олам, элатлар орасинда дўстлик ришталарин боғлашни бир умр елкамга ташвиш қилиб юклағандур. Онгладингми, гарданбаста кулмен. (посбонга) Чоғир келтир! (посбон сўзсиз кўзачани олиб чиқади).

Масхара - Бадқирдор! Ҳақ таолони тилга олма!

Роҳиб Иоан - Абас гап қилдингиз, жаноби Масхара! Бул фикри ожизларингизнинг барчаси ташбеҳ эрур. Мени куфр дея ўзингиз осий бўлдингиз! Осийлигим учун яратганнинг ўзи жазолағай!

Масхара - Куфрлигингга далиллар келтирғаймен! Аълоҳазратга неча давлатдин яширин нома келтиргансен?

Роҳиб Иоан - Жаҳонгирнинг суюкли набираси Улуғбек туғилган Султониядин дуойи-салом келтирганмен. Мутлоқ содиқ дўстмен!

Масхара - Бекор айтибдурсен! (югуриб чиқиб кетар экан) Алҳол келурмен!

Роҳиб Иоан - (Масхара чиқиб кетгач ўрнидан туриб кезинади) Масхара! Тиниб-тинчимайдурғон кўринадур. Нима қилсам эркан? Бул оташзабон устиндин Жаҳонгир ҳазрати олийлариға арзи-ҳол қилсамми? Йўқ! Йўқ! Бўлмайдур! (эгилиб қадаҳлардан бирига узук кўзидан заҳар олиб сола бошлайди) Панду-насихатларим анга кор қилмайдур! (Шу пайт оёқ учида Масхара киради, Роҳиб Иоан унга тескари ўгирилиб тургани учун уни пайқамайди). Эркатоё шотир... Ажалингдин беш кун бурун ўлайдигон бўлдинг. (Масхара унинг ишини бироз кузатгач, оёқ учида қайтиб чиқади. Роҳиб ўз ишини тугатади). Ана, ажал сени кутмоқдадур!

Масхара - (шошиб қичқирган кўйи киради) Мана, эшит-

гил! (ўқийди) «...Карл VI Фаранг қиролидин, улуғ, қудратли, боз устига бисёр шон- шухрат эгаси Темурбейга! ...Салом ила соғлиқ тилайдурмен... Номангизни салтанатингизда маълум ва машхур зот ҳисобланмиш Роҳиб Иоандин қабул қилиб олдим. Бизга узоқ-умр, боз устига битмас-туганмас соғлиқ тилабдурсиз. Худонинг ғойибдин юборган мадади ва ўзингизнинг зукко ақлингиз бирлан Усмониён Султони Йилдирим Бойазидни ер-парчин қилибдурсизки, бул зафарингиз бизга чексиз қувонч бахшида этди. ...Юқорида номи зикр этилгон Роҳиб Иоан Оврўпонинг етти давлатини кезиб чиқди. Анчагина жўяли режаларимиздин огоҳдир. Ул маҳфий режаларимиз хусусинда сизга оғзаки сўзлаб бергай. Онга инонингиз. Чунки келажақда бўладигон сиру-асрорлардин сизни оғзаки огоҳ этиб тургай. Христьян асирларга каттадин-катта ғамхўрлик қилибдурсизки, бул марҳаматдин бағоят хурсандмиз, шодмиз. ... Париж Иусус Христос ҳисоби бирлан 1403 йил, 15 июн. Карл VI дин билгайсиз!» 1 Онгладингму, сен туркийларни лақиллатиб юрган илонсен!

Посбон кўзачани кўтариб кириб дастурхон устига кўяди, сўнгра бориб ўз жойини эгаллайди.

- Эмди дуойи-саломларингдин ўзга Жаҳонгирга етказиб келгон сир-асрорларингдин сўйла.

Роҳиб Иоан - Тафтиш қилмоқ истайдурмисен? Онда Жаҳонгир бўлмоғинг зарур!

Масхара - Майли, айтмагил! Шундоқ ҳам кўп ходисотдин огоҳмен.

Роҳиб Иоан - (ташвишли) Жаноби Масхара, келинг яхшиси лутфи карамдин суҳбатлашайлик. Боз устига жиндай бода ичиб, кайф олмоқ фазилатидин махрум эрмасмиз. (Қадаҳларга май кўяди, заҳар солинган қадаҳни Масхаранинг олдига суриб) Ол, ичдик!

---

1. Карл VI нинг Амир Темурга хатидан :

История Самарканда. Ташкент - 1969. изд. Фан. Том-1. Глава V, Раздел - 2. Профессор И.И. Умнякова. 182- 183 бетлар, қисқартириб олинди.

Масхара - Аввало, жавоб бергил?

Роҳиб Иоан - Бир қултим тановул қилғил, сўнгра жавоб берурмен.

Масхара - Ичмасмен! ...Гумроҳсен, шумқадам!

Роҳиб Иоан - Хўп, айтганингдурмен, ичгил!

Масхара - Қотили хунхор, гўрингда қурту кумурсқаларга ем бўлғур!

Роҳиб Иоан - (Бир кўлини кўксига қўйиб, иккинчи кўли билан заҳарли қадахни Масхаранинг олдига суриб) Хўп, жаноби Масхара! Не истасанг ўшалдурмен. (Посбонга) Кўзанинг суви тугабдур. (Посбон кўзани олиб чиқади) Ичгил!

Масхара - Ит! Жўпкарчи!

Роҳиб Иоан - Итмен! Жўпкарчимен!

Масхара - Итдин ҳам баттарсен! Қопагон кўппак бўлмоқ учун ҳам бир қулоч дум керак! Локин сен думсиз, кўринмас ёғийсен! (қадахни кўлига олади) Олдин сен ич!

Роҳиб Иоан шошиб қадахни кўлига олиб ича бошлайди. Шу дам Масхара қадахни кўлига олади-да ичгандек ҳаракат қилиб, майни ёқасидан қуйиб юборади. Лабини артиб.

Масхара - Вой-вуй бунча заҳардек аччиқ. (газак қилиб) Бай-бай!

Роҳиб Иоан - (ичиб бўлгач) Кўплаб қувват бахшида этайдигон анвойи тоғ гиёҳлари қўшиб тайёрлатганмен. Асл бодайи гулгундир.

Масхара - Шундоқ денг! (қорнини чангаллаб) ...Бодайи кавсар денг. (чимирилиб) Қорним, вой-дод! ... Ичак чавоғим ёнмоқдадур.

Роҳиб Иоан - (эътибор бермасликка тиришиб) Бисёр зўр кайф берур! Ичгондин сўнг бир фурсат тўшакка чўзилсам, ўзимни гуё арши аёло бирлан фалак ўртасинда сайр қилиб юргандек ҳис қилурмен! Маза!

Масхара - Шундоқми! (баттар қорнини чангаллаб) Вой-дод! Роҳиб ҳазрат, бушашиб бораётирмен! Ўлайдигонга ўшаб қолдим ...Ўлармен! Роҳиб ҳазрат, сўроқларим жавобсиз

қолмоқда-ку?

Роҳиб Иоан - Нўши ҳаётдин боз биттадин ичайлик. (қадахларни тўлдиради) Қани, ол! Мунтазирмен!

Масхара - (кўкрагини силаб) Юрагим ... юрагим илон мисол тўлғанур. Ҳазрат! ... Ҳазрат ... Ҳазрат жаноблари!

Роҳиб Иоан - Қийқирмангиз! (Масхара ерга ётиб думалай бошлайди), Дастлаб тановвул қилингон онда барчага жиндай оғриқ берур, бир фурсат чидагин. Баданни иситгай, оғриқ берур, шул сабаб ўз номи бирла оби оташ аталур. (Ўзи ҳам Масхаранинг ёнига ётиб думалашга тушади) Вой-дод! Қорним-а... Вой-дод!

Масхара - Ёрдам! ...Ёрдам берингиз. Бул ётишда Доруссурурга равона бўлуремен! Вой-дод!

Роҳиб Иоан - Падари лаинни ичмай дерман! Нафс ўлгур ҳар кўйга солур! Сиз боис оғзимга олиб эрдим, (типирчилашда давом этиб) Вой-дод, бутун вужудимни ост-уст қилмоқда-ку! (Масхарага ёпишиб) Кўшмозор бўлайдигонга ўхшаб қолдик.

Масхара - (Роҳиб Иоанни итариб ташлайди) Ўлайдурғонга ўхшайдурмен. (Роҳиб томон ҳолсиз судрала бошлайди) Эсиз... Улим элчилари келиб етмасдин, саволларимга жавоб ола билмасмен, нетай! ...Барчаси савил қолди-я, вой-дод, эмди ўлармен! Алвидо! ...Алвидо! (ўлғанга ўхшаб этади).

Роҳиб Иоан - (типирчилашдан тўхтаб, ўрнидан туриб Масхаранинг юзига тикилади) Кўппакча! Ҳароми!

Масхара - Бадният тўнғиз! (кўлини чўзиб, устига эгилиб турган Роҳиб Иоаннинг кекирдагидан бўғиб олади). Аввало, сени бўғизлайдурмен! (уради) Сўнгра ўзим жон таслим этгаймен!

Роҳиб Иоан - Ўлмайдур падарлаънати! (Иложини қилиб Масхаранинг остидан чиқиб қочади) Ё тангрим, ўликми ёхуд арвоҳ ... ўзинг асрагайсен ...

Масхара - (чўқиниб қочиб бораётган Роҳиб Иоан изидан қувиб етиб уради, Роҳиб Иоан қочишда давом этади) Фаламис! Карл VI қирол ҳазрати олийингдин Туркийларни бир-бирларига қарши қайраганинг, дарё-дарё қонини

тўқдирғонинг учун ваъда қилинғон инъом-у эҳсонларни олдингму? (яна уради) Роҳиб эрмас, ёғийсен! (ҳолдан тойгандек ўтириб қолади) Ё раббий! Эсиз... излаган ҳақиқатим етим қолайдурғон бўлди. (йиқилади) Ҳазрат ... Иоан ҳазрат, сўнгги нафасим олдиндин васият қилмоқ умидидадурмен.

Роҳиб Иоан - (ҳадиксираб, яқинлашмайди) Васиятинг ... Майли айт, марҳумнинг ...ия, маъзур тутгайсен. Бўлажак марҳумнинг сўнгги нидосин эшитмоқ биз руҳонийлар учун қарз ҳам фарздур. Сўйлагил, бўтам! Сенга ўлимингдин сўнг арвоҳинг шодумон бўлишини, худодин онга раҳматлар ёғилишини такрор-такрор сўрармен. (чўқинади).

Масхара - Тонгда Аълоҳазрат сафардин қайтур ... Жанозамни ул зоти олий тиловат қилсинлар. (куч билан овозига зўракилик бериб) Боз илтимосим ...сиз авлиёзода кишисиз. Бошингиз қадар олтин инъом этса арзиғай. (йиғлаб) Сизга юмуш ҳисобиндин қаттиқ гапирган бўлсам кечиргайсиз ...сўнгра ...Мурдам ...сизга чексиз ҳурматим ҳаққи жанозам ўқилгунга қадар шул хонада турсин. (Овозини баттар зорлантириб) Шайх Нуриддин ҳазратлари қуръони каримдин имон сурасини шул ерда арвоҳимга бағишласалар, руҳим бағоят шод бўлур эрди.

Роҳиб Иоан - Иншоолло, айтганингни бажаргаймен!

Масхара - Оҳ, Аълоҳазрат ...эркатойинг ўлмоқдадур... Нодир, пурмаъно сўзларингга зор жон таслим этмоқдадур! (ўлганга ўхшаб жим қолади).

Роҳиб Иоан - (Масхарага тикилиб) Боқий хилқатга оппасон равона бўлдинг! (ғазаб билан туртиб) Қулвачча! Аллақачонлар ўлмоғинг даркор эрди (эгилиб Масхаранинг юзига тикилиб). Ана ... (Масхара унинг кетига тепади) Э, лаин тирик-ку... (қочади).

Масхара - Ўлмаганмен! (судралиб Роҳиб тарафга юра бошлайди) Ифлос, сени ўлдирмоқ ниятингдамен!

Роҳиб Иоан - Жони қаттиқ турквачча, ўлмайдур. (яна нари кетади)

Масхара - Ўлм-о-о-о-о-о-қ-да-м-е-е-е-ен, оҳ, Аълоҳазратим! (ўлганга ўхшаб ётади).

Роҳиб Иоан - (аланглаб) Ўлбдур! (келиб юзига тикила-

ди) Эй, тангрим! (чўқинади). Осий бандангни кечиргайсен! (Масхаранинг ёнини кавлаб номани олади) Бул муборак нома, бундек нопок зотнинг кўлига қандоқ тушиб қолубдур? (бекитиб) Яхши бўлди, бир ўқ ила икки куённи қулатдим. (қарс уради, кўза кўтарган Посбон киради, Посбон кўзани жойига кўяди) Бор, Шайх Нуриддинни, онинг бирлан биргаликда Фиёсиддин Алини бул ерга бошлаб кел!

Посбон - Хўп бўлубдур! (чиқади).

Роҳиб Иоан - (Масхарага тикилиб) Мальюн! Кўрпангга қараб оёқ узатсанг бўлур эрди. (Иусус Христоснинг тасвири олдига бориб чўқинади) Кечир!

Шайх Нуриддин бирлан Фиёсиддин Али киришади.

Шайх Нуриддин - Омонликму, Роҳиб ҳазратлари?

Фиёсиддин Али - Не ҳодиса юз берди?

Роҳиб Иоан - (Масхарага ишора қилиб) Масхара жаноблари... Бандаликни бажо келтирдилар.

Шайх Нуриддин - Ё раббий! Бир сония илгари ҳузуримда эрди-ку?

Фиёсиддин Али - (Эгилган куйи Масхаранинг юзига тикилади, Роҳиб Иоан ташвишли) Аттанг! (Гарангсиб) Қандоқ инсон эрди! Қилич тифидин эрмас, онинг тилидин кўрқар эрдим.

Роҳиб Иоан - (Кўзига ёш олиб) Эмди соҳиби тож ҳазратлариға қай йўсинда рўбару бўлғаймиз. (Овоз чиқариб йиғлайди) Масхарангиз ўлди деймизму?

Шайх Нуриддин - Ўлими олдиндин васият қилдиларму?

Роҳиб Иоан - Албатта! Кўп нарса айтишга улгура олмадилар. Ўзим ҳам шошиб, кўрқиб қолдим. Эсимда қолғони тобутим дўст Оврўпоға ҳурматим ҳаққи жанозамга қадар шул хонадонда турсин дедилар.

Шайх Нуриддин - Яхши, бажарилғай!

Фиёсиддин Али - (кўли билан нуқиб кўрсатиб) Шул хонада дедими?

Роҳиб Иоан - Ҳа-ҳа, шундоқ дедилар!

Фиёсиддин Али - (чиройи очилиб) Онинг васиятин бажармоқ даркор! Боз нималар ҳаққинда сўзлади?

Роҳиб Иоан - Ўттиз санадин кўпроқ Жаҳонгирга содик

кул бўлдим, баъзан Масхаралик касбим ила дилин оғритган бўлсам, мени Олампаноҳ ҳазратлари маъзур тутғайлар, деди.

Шайх Нуриддин - Во дариф! Ўлими олдидаям Аълоҳазратни ўйлабдурлар, ана садоқат. Тасанно, Масхаражон! Тасанно. Онинг сиймоси бир умр бизға садоқат рамзи бўлуб қолғай!

Роҳиб Иоан - Жаноби Масхаранинг сўнгги сўзлари... (ҳиқиллаб йиғлайди) Жанозам... Жанозамни Жаҳонгир ўқисинлар дедилар.

Фиёсиддин Али - Бағоят пурмаъно васият.

Шайх Нуриддин - Аълоҳазратим, бул васиятин бош устиға адо этғайлар. (қарс уради, Посбон киради) Марҳумнинг сўзи Онҳазратимиз учун қонундир. (Посбонга) Эшик оғасини чорла, тобут, боз устига ўлимликка не керак бўлса бунда муҳайё қилсин!

Посбон - Хўп бўлубдур (чиқади).

Фиёсиддин Али - Чақмоқ мисол чақнар эрди, нақадар пок сиймо бизни тарк этди. Эвоҳ, чала битилғон дунёи дун!

Роҳиб Иоан - Эсласам йиғлагум келур! Ҳар бир сўзи фонус ичинда кўринғон нур киби, қалбим ёритур эрди... Жон таслим этмоқ ониди мардларча туриб берди. (Фиёсиддин Алига) Шоири олам, марҳумнинг шаънига атаб менга марсия битиб берингиз. Бир умр онинг рамзи сифатинда куйлаб юрай. Ўтли, шудли Масхара ҳаққинда узоқ Оврўпо ҳам билсин.

Фиёсиддин Али - Иншоолло, ёзиб берғаймен!

Шайх Нуриддин - Аълоҳазратим бошиндаги адолат тожин кўриқчиси эрди. Бир гал хорижлик элчиларни Аълоҳазрат бироз қабул айламади. Ўзини хаста дея овоза тарқатди. Ниҳоят қабул бошланди. Бутун сарой аёнлари тик турибмиз. Бир-бир босиб Аълоҳазратим кирдилар. Қай кўз бирла кўрайликки, тахтда тарвақайлаб Масхара ётубдур. Ётиши шунчалар мулойим, шунчалар парвойи палакки, беихтиёр «Яшшаворей» деб юборинг келади. Масхаранинг тарвақайлаб ётишига кўзи тушғон Аълоҳазратим бир дам

туриб қолдилар. Сўнгра «Агар ўзингни бунданда дангасароқ кўрсата олсанг, минг тилло инъом этгаймен», дедилар. Масхара ётгон куйи, пинагини бузмасдин «Ҳамёнимға солиб қуя қолинг, Онҳазратим» деди.

Ғиёсиддин Али - Во дариф! Бағоят шер юрак инсон эрди.

Эшик Оғаси бирлан хизматкорлар киришади. Масхаранинг танасини тобутга олишади. Устига ҳар хил қимматбаҳо газламалар ёпишади.

Эшик Оғаси - Девонбеги ҳазратлари, марҳумни қай ерга кўюрмиз?

Шайх Нуриддин - Субҳидамга қадар шул ерда меҳмон бўлғай! (тобутни кўтаришиб юқорига ўтказишади) Ана шундоқ!

Ғиёсиддин Али - Шайхим, тангри таолонинг ҳузурига имонсиз ташриф этмасин, қани тиловатни бошлангиз.

Шайх Нуриддин - Бисмиллоҳи раҳмонир роҳийм! Лоилоҳа иллолоҳу Муҳаммадир расуллуллоҳ. (яна икки бора қайтарилади) Ашҳаду аллаа илоҳа иллолоҳу ваҳдаҳу ла шарийка лах ва ашҳаду анна Муҳаммадин абдуҳу ва расулҳу. (шу ибора икки бора қайтарилади) Лоилоҳа иллолоҳу ваҳдаҳу ла шарийка лах. Лаҳуд мулки ва лаҳулҳамду юлийи ва юмийту биядихил хайру. Ва ҳува ала кулли шайин қодир (шу ибора яна икки бора қайтарилади). Илоҳа омин! (Ҳамма тиз чўкиб ўтирган кўйи юзига фотиҳа тортади. Роҳиб Иоан чўқинади).

Ғиёсиддин Али - (ўрнидан туриб эшикка йўналар экан) Роҳиб ҳазрат, дўстимиз Масхара боқий ҳилқатга қадам ранжида қилгунга қадар сизга атойи меҳмон бўлғай!

Роҳиб Иоан - (қуллуқ қилиб) Бош устиға! (Роҳиб Иоандан бошқа ҳамма чиқади) Посбон! (Посбон қайтиб киради) Субҳидамга қадар кимса қадам босмасин! (Эшикни кўрсатиб) Эшик оғзинда туриб кўриқчилик қилғайсен!

Посбон - Хўп бўлубдур. (Роҳиб Иоан чиқади, бироз ўтгач, шамни олиб Посбон ҳам ташқарига йўл олади).

Чироқ ўчиб, қоронғулик кучаяди. Тобутдан биров тургандек бўлади. Шарпа бориб стол устида турган ёзишмаларни

титкилашга тушади. Ниманидир ахтаради, аммо топа олмайди. Ташқаридан қадам товуши эшитилади. Шарпа шошилиб яна тобутга кириб ётади.

Роҳиб Иоан - (қўлида шам билан киради, атроф ёришади) Ия, битикларимни кимдур титкилабдурми? (Шамни стол устига қўйиб, қоғозларга қарайди, қарс уради, Посбон киради) Бул ерга кимса кирдиму?

Посбон - Йўқ... ўлай агар, кимса кирмади. (қўрқув билан атрофга тикилиб) Зоғ учғон эрмас.

Роҳиб Иоан - Ёлғон сўзлайдурсен, бадкир! Қара, битикларим сочилиб ётибдур!

Посбон - Эшик пойинда мижжа қоқмай ўлтирибмен!

Роҳиб Иоан - (стуллардан бирини олиб эшик тагига қўяди) Майли, инондим. Эмди шул ерда ўлтириб қўриқчилик қилгайсен!

Посбон - (таъзим билан) Хўп бўлибдур! Эмди шул ерда ўлтириб қўриқчилик қилгаймен! (стулга ўтириб олади).

Роҳиб Иоан қоғозларни тартибга келтиради. Бир китобни олиб, шамни жойида қолдириб чиқиб кетади. Бироз фурсат Посбон олазарақ бўлиб ўтиради. Сўнгра тинчийди, кейин уйқуга кетади. Яна шарпа тобутдан чиқиб, қоғозларни титкилашга тушади. Шам ёруғида Роҳиб Иоан қиёфасида гавдаланади.

Посбон - (Уйғониб) Ким? Кимдурсен? (Шарпанинг орқа томонидан яқинлаша бошлайди) Ия, Роҳиб ҳазрат! (қуллуқ қилиб) Жаноби олийлари шундамисиз! (яна бориб жойига ўтиради. Шарпа қоғозларни титкилашда давом этади, бир қоғозни буклаб қўйнига яширади. Шамни ўчиради. Ним қоронғида тобутга кириб ётгани сезилади. Роҳиб Иоан киради. Шамни ёқади. Уйқуга кетган Посбон ўйғонади). - Тўхта! Тўхта, ўлдирамен! (Роҳиб Иоаннинг ортидан бориб, гирибонидан бўға бошлайди, қичқириб Роҳиб жаноблари! Жаноби Роҳиб, тутдим! Ўғрини тутдим! Ўғри...

Роҳиб Иоан - (Силтаниб) Қўйвор, ахмоқ! Қутурғонмисен! (Посбон қўйиб юборади) Ўз хўжасини танимағон итнинг марги ўлим эканлигини билгайсенми.

Посбон - (Қўйиб юбориб) Ия ... ия, жаноби олийлари

маъзур тутгайлар! Бир зум бурун шам ёруғинда битикларни титкилаб ўлтирғон эрдингиз-ку! Ёки ... ёки (қўрқув билан атрофга қараниб) ёки ... (Роҳиб Иоанга бошдан-оёқ шубҳа билан тикилиб) Сиз ... жаноби қиёфасинда юрғон жинмикена.

Роҳиб Иоан - (ўйланиб) Қоғоз титиб ўлтирғон эрдингиз дедингму? Ҳмм ... (тобут томонга шубҳали қараб) Ҳа-ҳа, мён эрдим. Эмди эшикнинг нариги томонидан туриб қўриқчилик қилгайсен! (Посбон сўзсиз стулни олиб чиқади).

Роҳиб Иоан титкиланган қоғозларни бир-бир жойига қўяди. Келиб тобутга тикилади. Чодирнинг бурчак-бурчакларини шубҳа билан кўриб чиқади. Нимадир эсига тушгандек, шамни олиб тезгина чиқиб кетади. Шарпа тобутдан чиқиб, чодирнинг қоронғи бурчагига яширинади. Роҳиб Иоан қўлида арқон ва шам билан киради. Шамни стол устига қўяди:

- Турквачча, ўлмоғон бўлсанг эмди ўлурсен!

Тобутга ташланиб, қўлидаги арқон билан бўғмоқчи бўлади. Тобутда ҳеч ким йўқлигини кўргач, шошиб кўрқиб қочади.

- Посбон! Ҳой, Посбон! (зир югуради) Ҳой ким бор! Ким... Ким... Ким бор!

Посбон - (югуриб киради) Қулоғим сизда, Жаноби Роҳиб!

Роҳиб Иоан - (югурган кўйи тобутни кўрсатиб) Мурда... мурда йўқдур! (қўрқув билан баттар югуради) Ўлик... ўлик йўқ. Тезда бориб Шайх Нуриддин бирлан анави олами шоир э...тфу падариға қусур. Шоири оламини бул ерга чорла!

Посбон - (тобутга тикилиб) Ўлик йўқ! Йўқдурми... (қўрқувдан додлаб, дағ-дағ қалтираб хонада зир югура бошлади) ўлик йўқ дедингиз-му, Жаноби олийлари! (баттар жазавага миниб) Роҳиб жаноби олийлари, иккаламиз Амур Темурнинг дориға осилайдигон бўлдик, шекилли (янада баттарроқ қўрқувга миниб қичқиради), Оврўпоға ўлик ўғриси дегон бадкир ном бирла қайтурмизми. Йўқ, йўқ, қайтмағаймиз. Бизни осурлар... осурлар! (бироз ўтгач, унга Роҳиб

Иоан ҳам қўшилади. Иккиси хонада зир югуради.) Ўлик...
ўлик йўқ...

Иккаласи хонада бироз югуришади. Олдин Посбон, сўнгра Роҳиб Иоан югуриб чиқиб кетишади. Шарпа пайдо бўлади, тобутга кириб ётади. Қимматбаҳо газламаларни олдингидай қилиб текислайди. Қўлларида шам кўтариб олган Фиёсиддин Али, Шайх Нуриддин, Роҳиб Иоан ва посбонлар киришади.

Роҳиб Иоан - (тобутни кўрсатиб) Ана.. мурда тобутда йўқдур. Мурдани кимдур ўғурлабдур ёхуд қочғондур.

Фиёсиддин Али - Қочибдур?! Мурдага жон кирибдурми? Аблаҳ ўликни ўғирлағондурсен. (Роҳиб Иоаннинг ёқасидан олади) Топажаксен!

Шайх Нуриддин - Инонгим келмайдур! (бориб тобут устига ёпилган газламаларни очади, шам нурида Масхаранинг юзи кўринади) Ана ётибдур-ку!

Роҳиб Иоан - А... (посбон иккаласи бир зум қотиб қолишади, сўнгра кўрқув аралаш қичқирганларича чиқиб кетишади).

ЕТТИНЧИ САҲНА

Биринчи кўринишдаги саҳна. Ҳеч нарса ўзгармаган. Бибиҳоним билан Онатурк ўтиришибди. Канизак тик турибди.

Бибиҳоним - Инонингиз, Аълоҳазратим ўғлингиз ҳузурига бир неча маротаба элчи юборганлар!

Онатурк - Йўқ, инонмайдурмен! (сукут) Туркийлардин етишгон икки саркардага не етишмайдур?! Талашгон нарсалари недур, ақлим етмайдур. Минг бора таассуфлар бўлсинки, қон тўкилди!

Бибиҳоним - (Канизакка) Хос хонамдаги битиклар орасинда Аълоҳазратимнинг Йилдирим Бойазид Султонга юборгон номасининг ҳомакиси қизил ҳошиялик тизимчага ўроғлиқ турибдур. Келтир!

Канизак - Хўп бўлубдур! (чиқади).

Онатурк – Алқасосил миналҳақ! Иншоолло, ёмонлиқ интиқомсиз қолмағайдур. Суюкли келиним, қизим Биби Увайда қайдадур?

Бибихоним - Алар Фарғона улусига юборилгандур.

Онатурк - Соғму? Омонму? Ҳеч нарсага зориққанлари йўқми?

Бибихоним – Нолийдурғон эрмас, бағоят покиза хонадоннинг соҳибига инониб топширғондурмиз.

Канизак - (кириб) Келтирдим.(таъзим билан номани Бибихонимга узатади) Мана!

Бибихоним - Ўқи!

Канизак - Хўп бўлубдур! (ўқийди) «...Усмониён Султони Йилдирим Бойазидга! ...Сенинг насл-насабинг ким эрканлиги менга аёндур. Иқбол эшигиндин ҳайдалғон бир тўп ғаразли кимсалар мақсадларин амалга оширмақ учун сенинг паноҳингдин жой топмиш. Ухлаб ётғон фитнани уйғотмишлар. Боз устига ўшаларнинг игвоси ила офат бирла бало эшигин давлатинг юзига очмағил. (Мазкур мактуб етиб бориши бирлан) Қора Юсуфни менинг хузуримга юборғил. Амур Темур. 801-сана. Ақраб.»¹ битди.

Онатурк - Номани менга бер! (канизакдан номани олиб кўздан кечиради) Ростку, Темур Бойазидимни бағрига тортган эркани, найлай ...ўғлим ўз номи бирла қайсардур.

Шайх Нуриддин, Фиёсиддин Али, Эшик оғаси, Роҳиб Иоанлар киради.

Фиёсиддин Али - Ассалом, ҳурматли волидамиз Онатурк!

Шайх Нуриддин - Салтанатимизга ҳуш келибдурсиз! Йўлда азоб-уқубат чекмадингизму?

Онатурк - Ваалайкум! Йўқ, болаларим, кўп қийналмадим.

Ҳамма таъзим билан бош эгади. Ғамгин қиёфада бир-бир босиб Амир Темур кириб бориб тахтга ўтиради.

---

1. Амир Темурнинг Йилдирим Бойазидга ёзган хатидан- «Темур тузуклари», «Шарқ юлдузи» журнали. 1989 йил. 8-сон. 148-бетдан. (Қисқартириб олинди).

Темур - (Эшик оғасига) Сўйла!

Эшик оғаси – Улусларинғизнинг биринда бир тўп қароқчилар пайдо бўлгон эрди. Лашкар юбориб, тарқатиб юборилди. Сардорларидин бири фармони олийға бўйсунмоғон эрди, занжирбанд ҳолда ҳибсдадур! Изн берсангиз, келтиришса!

Темур - Келтирсинлар! (Шайх Нуриддин чиқади) Она, бориб бир дам нафас ростлагил, сўнгра ўғлинг ила дийдорлашгайсен!

Онатурк – Хўп бўлубдур! (таъзим билан чиқади, унинг изидан Бибиҳоним ва канизак чиқади).

Икки Посбон қўли орқасига боғланган Самадни олиб киришади.

Самад – Жаҳонгир, қисмат эркан. Боз ошөнингга қадам ранжида қилдим!

Темур - (Посбонга) Қўлини еч! (Шайх Нуриддин киради, Посбон Самаднинг қўлини ечади) Қизинг ҳаққинда сўрмайдурсен?

Самад – Сўрганмен, эмди ҳожати йўқдур. (кинояли кулиб) Хун баҳосин олдим. Қани, кўрсатгил, доринг остига ўз оёғим ила борурмен!

Темур - Хун баҳосин олдим, дедингми? Қизинг ўлибдурми?

Самад - Қиз бола дараксиз бўлғоч, биз Туркийлар аларни ўлгонлар сафига кўшурмиз.

Темур - Ҳеч нарсадин беҳабар қондошларинг хонадонига ўт қўйдингми?

Самад - Сенчи? Онадўли туркларини найзаға санчганингда томирингда турк қони оқаётганини инкор этдинг-ку! Мақсадинг не эзур?

Темур - (ғазаб билан ўрнидан туриб кетади) Аччиқ ҳақиқатни сўйладинг, чувринди чол. (сукут) Ё танграм ... Зурёдинг Ризонинг аҳволи қандоқ?

Самад - Ризо ... Лаин, чоғирхўрни қайдин билурсен?

Темур - Султон Омадда оризи лашкарку. Ажам ҳукмдори сенга Ризо орқали лак-лак тилло ваъда этгон эрмиш.

Самад - Ундоқ эрмас, қиличи қонсирагон, разил ниятли сардоринғиз қўлимға қилич тутқазди.

Темур - Ким ул кўрнамак?

Самад - Ҳузурингга кирмоқ ниятинда келиб эрдим, сафардин қайтмабдурсиз. Давлатшоҳ исмли сардор қизимдин дарак бермоқ ёхуд мени ширин сўз ила қабул айламоқ ўрниға қирқ дарра урдириб, қароргоҳдин ҳайдаб чиқарди. Боз устиға «Қизинг топилмайдур. Жаҳонгир сендин қутулмоқ учун ваъда бергандир», деб ҳақоратлади. «Қулсен, мутесен» - дея дағдаға қилди.

Темур - Бул не ҳодисотдир? (Шайх Нуриддинга) Жавоб беринғиз?

Шайх Нуриддин - Бул адолатсизликдин хабарсиз қолубдурмен. Ясоғинғизга сиғмайдурғон иш бирлан машғул бўлгон канизакни фармонинғизга зид исқанжаға олғони учун оризи лашкар Давлатшоҳни эллик дарра урдириб зиндон қилдирғонмен!

Темур - Қўли қон, адолат нелигин билмайдигон кимсалар учун салтанатим эшиги ёпиқ эканлигин билмасмикин?!

Шайх Нуриддин - Уқтирдим, Аълоҳазрат!

Бибихоним билан биргалиқда Зайнаб киради.

Зайнаб - Ота! Отажон ... Бузрукворим.

Самад - Қизгинам ... Қизалоққинам. (қучоқлашадилар) Нуридийдам, тирикмисан! Худоға минг қатла шукурки, тирик! Тирик! Тирик! Тирик!

Зайнаб - Ҳа-ҳа! Тирикмен, тирик!

Самад - (қизининг буй-бастига тикилиб) Айтгил, қандоқ қилиб мирғазаблар қўлидин эсон-омон қутулдинг?

Зайнаб - Қутқардилар. Аълоҳазратимнинг лашкарлари бўлмағанда қайларда, кимларнинг қўлинда чўри бўлиб юрур эрдим.

Самад - (яна қизини қучоқлаб) Кўхсори фироқдин қайтган қизгинам. (Темурға юзланиб) Онҳазратим! (ер ўпиб таъзим қилади) Бир қошиқ қонимдин кечгайсиз! Қароргоҳдин

хайдалган тун уч куфри дин йўлимни тўсди. «Темурга инон-ма, ул Амир-ул мўминин эрмас. Бўри мисол алдаб, пўстингга сомон тикур» - дедилар, Жафогусторлар, мени чоғир бирлан иззатлашди. Хом сут эмган бандамен, иблиси лаинларнинг сўзига инонибдурмен. Афюн шавқи нашъасидин борлиқни унутдим. Оқибатин ўйламасдин чоғирхўрлар тўпига бош бўлдим. Эвоҳ, чархпалак дунё! (ер муштлайди) Дўсти-биродарларим хонадонига ўт қўйсам, олтин бирла тақдирлашур эрди. Ҳар бир ғоратдин сўнг афюн, шароб! Оҳ, халқим, элим бошига қаро бало бўлгон қўлларим кесилса бўлмасмикин!

Темур - Алар қайси вилоятдин?

Самад - Онглай билмадим. Туркий лисонни бузиб сўзлайдурлар, намозни фарз ўрнинда адо этмайдурлар.

Ғиёсиддин Али - Салтанатимиз ғанимлари эркан-да!

Самад - (Ғиёсиддин Алига юзланиб) Ақлингизга тасанно! Аларнинг Мовароуннаҳрни кўргали кўзлари йўқдур.

Темур - Файридинлар! Ул қонхўрларнинг маконини билурмисен?

Самад - Топмоқ мушкул. Кундузлари пана-пастқамларда, ўнгурларда пусиниб ётурлар. Зулумотда босқинчилик ила машғул бўлғайлар.

Темур - Салтанатимиз парокандалиғи агёрлар учун сув бирла ҳаводек зарур. Топурмиз, топиб албат жазолағаймиз.

Самад - Ўғлимни сўрдингиз. Ризо сиёғи йўқ бола бўлиб чиқди. Бола эрмас, маҳлуқдир. Муштдайлигидин афюнга берилди. Бир куни «Афюнга ақча бер», деб онасига қилич ўқталибдур. Жойи жаннатда бўлгур, шундан сўнг кўп яшамади. Бир тортим афюн учун Султон Омадга лашкар бўлиб ёлланиб кетди, деб эшитдим. Айни дамда лашкарлар сардори эмиш. Ундоқ сипоҳдор ўғлон менга керак эрмас. (Зайнабни кучиб) Қизимни топиб бердингиз, бағоят миннатдормен, эмди бир қошиқ қонимдин кечсангиз. (таъзим қилади). Тавбаи насуҳим қабул этгайсиз.

Ғиёсиддин Али - Аълоҳазрат, ғурбат чеккан ғариб эркан, гуноҳидин ўтсангиз!

Самад – Кўзи кўр, гумроҳи осийдурмен. Офтоб янглиг дунё тургунча туринг!

Темур – (тиз чўкиб ўтирган Самадга) Тур! Осий банда! Иншоолло, тавба-тазаррунгни яратган парвардигори олам даргоҳида қабул айлагай.

Самад – Ё раббий! Иноятинг олдида абадул-абад бошим таъзимда, қўлим кўксимдадур. Ё тангрим! Азройил измига киргон қулингга, сўйгон Жаҳонгиринг умр бахшида этди. Зайнаб қизим ... қизгинам. (югуриб бориб Зайнабни қучади) Жаҳонгирга таъзим бажо қил. Ул эмди менга, сенга падари бузруквор ўрнидадур. (ота билан қизи таъзим қиладилар).

Гиёсиддин Али - Қувнагил, эй омадли инсон, олам тўла қувонч сеники!

Самад – Ёлғиз фарзандимсен, юргил, қизим, кетайлик. Ризо аканг ювиндихўр!

Зайнаб - Ота, акам ҳаққинда ёмон сўзламангиз!

Самад – Нега куйинмай, қизгинам. Ёмон бўлгандин кейин ёмон дерман. Одамларнинг болаларига назар сол, менинг зурёдим эса ғам-андух келтирди.

Зайнаб - Марҳумлар ҳаққинда ёмон сўзламайдурлар!

Самад - А ... ул марҳумдурми?

Зайнаб - Тутқун онларимда хузуримга кўп келур эрди. Бир тун сархуш эрмас, масту лояқил бўлиб келди. Қаттиқ ухлогон эрканмен, ярим тунда шовқин-сурондин уйғониб кетдим. Бир тўп қуролли кимсалар бостириб киришдида, «Қани ўшал турк» дея акамни қидириб қолишди. Базўр яширинишга улгурдим. Акамни уйқудин уйғотиб олдилар-да, роса урдилар. Сўнгра ... сўнгра эса они бисмил қилдилар. (ўкириб йиғлайди) Эртасига пинҳона икки қари турк келиб, акамнинг мурдасини кўмгали олиб кетдилар.

Самад - Қони тўлгон эрканда. Ўлишини билар эрдим, локин бунча тез ўлдирмоқларин билмас эрдим... Қизим, хонадонимиз хароб бўлди. (йиғлаётган Зайнабга қарата) Йиғлама, қизалоқ! Тузукроқ аканг бормидики, кўз ёши тўксанг! Эй садқаи ... йўге ... Пушти-паноҳимдин яралган зурёдим-ку. ... Йиғлагил, қизалоқ, қаттикроқ йиғла! Аза очур-

миз. Аза!

Зайнаб - Мен аза очганмен!

(Қизи сари юради, тўхтаб ерга эгилади. Ниманидир олиб, яна қайта ерга ўтириб олади. Ўзича ким биландир тош отишади).

Ашир ойи улуғ ой,
уни яратган худой!
Ҳақ дўст, ё олло!

Ўрнидан туриб зикр тушади. Ўйнайди. Бирдан сергак тортиб тўхтаб қолади.

- Қон! ... Атроф қонга беланмоқда ... Қарангга, жигарбандим мурдаси қонга ботибдур. Қишлоқлар, овуллар ёнмоқда, сарҳадлар қонга булғонгон. Қара ... Жаҳонгир, шоҳона тўнингиз этаги қонга булғонибдур. Ё олло, тожингиз жиғасиям қон-ку! Йўқ ... йўқ, ундоқ эрмас! Бутун борлигингиздин қон ҳиди анқийдир. (Бурнини бекитиб) Бағоят қўланса ҳид! (Фиёсиддин Алига) Сиз шоири олам, қон бирла марсия битмоқдасиз! Марсиянгиз боши юлиб ташлангон туркийга, найза тифидин қонсираб ўлгон Ҳиндийга бағишлангондир. Қайсар Йилдирим Султон! Бунчалар қонга ташна сиз-а?! Аълоҳазрат иккинғиз адолат учун қон тўқдим, дея оламга жар солурсиз. Эй, қаримсоқ дунё, қайси бир ясоқда адолат учун қон тўкилур. Адолат! Сиз дастур қилиб олиб қон тўкадургон адолат сиздин минг бора, юз минг бора устун турғай, онинг ҳаром тукига арзимайсизлар, ушбу адолат ортинда оддий фуқаро ётур. Ана шу салтанат, тожу- гавҳарлар учун оддий фуқаро қон тўкур. (белбоғини ечиб, от қилиб минади) Чув, жонивор! Чув! (давра айланиб югуради) Қонли дунёдин қочайлик. (жазавага миниб давра айланади). Чув, жонивор, чув. Тезроқ, тезроқ! Дунёни қон босмоқдадур. Қочиб қутилмоқ онидир. Қочмоқ даркор, қочмоқ ... (тўхтайди, ерга ўтириб йиғлайди, сўнгра қандайдир куйни чалади кейин ашула бошлайди).

Зайнаб - (югуриб келиб отасини ушлашга ҳаракат қилади) Ота, Отажон (Самад тутқич бермайди) Ота, ота, мен кизингиздурмен!

Бибихоним - Зайнаббону, бери келгил! (Зайнаб унинг

олдига боради) Йиглама, падари бузрукворингни эмди Аъло-
ҳазратнинг табиби даволағай! Дарддин форуғ бўлғунга қадар,
ҳарамимда бўлғайсен!

Темур - (қарс уради, Эшик оғаси киради) Дардмандни
табибга олиб бор.

Эшик оғаси Самадни олиб чиқмоқчи бўлади, у тутқич
бермайди. Унга ёрдам бермоқ учун икки посбон киради.
Ниҳоят уни олиб кетишади. Зайнаб ва Бибиҳоним чиқади-
лар. -(яна қарс уради, Эшик оғаси киради). Йилдирим Бой-
азидни чорла!

Эшик оғаси - Хўп бўлубдур. (чиқади).

Темур - Зайнабни қутқармоқ ониди Амир Шаҳобиддин
шаҳид бўлубдур. (ҳамма юзига фотиҳа тортади, Роҳиб Иоан
чўқинади).

Йилдирим Бойазид - (кириб) Ассалому алайкум!

Темур - Ваалайкум! Волидаи муҳтараманг бирла дий-
дорлашмоқ бахтига муяссарсен!

Йилдирим Бойазид -(нари кетиб)Ё алҳазар, ўзинг ас-
рағайсен!

Темур - (қарс уради, Эшик оғаси киради) Онатуркни
чорла!

Эшик оғаси - Хўп бўлубдур!(чиқади).

Йилдирим Бойазид -Менга рухсат эт, кетай!

Темур - Нечун ?

Йилдирим Бойазид - Шундоқ бўлғони маъкул. (Биби-
хоним ва Онатурк кирадилар).

Онатурк - Йилдирим...Болам, кўзимнинг нури! (кирган
жойида тўхтаб қолади).

Йилдирим Бойазид - (Онаси томон юради, олдига бо-
риб тиз чўқади.) Кун ойдин, она! (кўкрагини ерга бериб,
онасининг оёғини уч марта ўпади, оёққа пешонасини те-
гизиб тавоб қилади) Яхши келдингму? (ўрнидан туради)
Соғмисан?

Онатурк - Худога минг бора шукур, соғмен. Ўзингчи?

Йилдирим Бойазид - Иншоолло! (тисарилиб аввалги
жойига бориб ўтиради) Ё раббим! (пичирлаб дуо ўқишга ту-
шади). Ўзинг асрағайсен. (ҳадик билан Амир Темурга боқа-

ди, яна дуо ўқишда давом этади).

Онатурк – Аълоҳазрат! Нури дийдамнинг бир қошиқ қонин сўрамоққа ижозат этгил!

Йилдириим Бойазид - Волидаи мукаррама, худройлик этма!

Онатурк - Онамен, сўрмоққа ҳаққим бордур!

Темур - Ҳаққинг бордур, она! Лек нури дийданг хато ва камчиликларин сарҳисоб этдимикин?

Йилдириим Бойазид - Ё оллоҳ! Илоё ўшал куннинг юзин тескари қилгайсен! (Юзига фотиҳа тортади). Темур, қандоқ хатойим ҳаққинда сўзламоқдасен?

Темур - Уч ойдин буён чодирдасен, бир фурсат ўйлаб кўрдингми?

Йилдириим Бойазид -Истамасмен, қорним тўк, ўзимга худодин ўлим тилаб ётавердим.

Темур - Ё раббим! Лоқайдларингдин ўзинг асрагайсен. Уч ой фурсатда бирон орзу - истак қилмадингми?

Йилдириим Бойазид -Йўк!

Темур - Сарҳисоб этурмен, эшит.! Бул фоний дунёда Асодқирдор, кези келганда шафкатсиз қон тўкадурғон ҳоқон зарурдир. Гоҳ-гоҳ элга, улусга ҳотамтойлик қилиб, фуқаролар меҳрини қозона оладурғон юмушлар ила машғул бўлмоғи даркордур. Айт, қай бирига амал қилдинг?

Йилдириим Бойазид - Қон тўкканмен, лек ҳотамтойликни отам менга мерос қолдирмаган!

Темур - Ҳотамтойлик ота мерос бўла олмайдур. (сукут) Тожу тахтни вазиринг Али пошшога инондинг! Ул эрса тўрва топган гадойдек юрт талади... Боз устига қон тўкдим, дея оғиз кўпиртиурсен. Форати дин қилғон улусларингга не ато этдинг?

Йилдириим Бойазид –Босқинчи, Форати дин қилғонларнинг қонинда ҳотамтойлик бўлмағай. Бахшиш бермоқ учун эрмас, оғзидагин тортиб олмоқ, ўша халқнинг тилини, динини, урф-одатларини йўқ қилмоқ учун босиб олинғай.

Темур - Бекор айтибдурсен. Ҳиндийдаги Синд дарёси устинда ёруғ жаҳон узра илк бора кўприк кўрдим. Қилғон ишим учун ғайридинлардин дуо олдим-ку. Қобул, Муғон,

Аракс саҳроларини обод айлаб, ўзимга муте инсонларга инъом этдим-ку. (сукут) Мен ер босиб олғаймен, лек хўжайинлари ўзгармай қолур!

Йилдирим Бойазид - Ал фақирул-ҳақир санадинг мени! Эшитгил айтай, Оврўпони... Фарангистонни босиб олмоқ ниятинда эрдим. Сен эса аларга сиғиндинг! Жаҳонгир, Соҳибқирон номинг бирла алар қўлинда қўғирчоқ бўлдинг! Босар-тусарини билмаган номардсен! Нега менга ҳужум қилдинг, айт! Билармен, ўлдирурсен, чунки ўз қавмингни бўғизлаб ўрганган зотсен! Бечора Тўхтамиш.

Темур - Гапирма, ўшал Оқ Ўрдалиқ қасамини. Берган тузларим кўр қилсин они. Бир неча маротаба ёрдам сўраб оёғимга йиқилди. Уч бора тахтга ўтирғиздим. Бир неча маротаба менга қарши ўлдирмоқ ниятинда тиг кўтарди!

Йилдирим Бойазид - Они қўллаб-қуватлаганмисен?

Темур - Бўлмасамчи. Ул ғаламисни қувлаб Русиянинг шимолида адашганмен. Оч-наҳор Москов деган шаҳри бор эркан, кириб боргонмен. Номдор ҳоқони Дмитрий Донскойнинг ўғли Василий Тўхтамишни менга қарши қайраган эркан. (кулиб) Василий шоҳ, зарбимдин кўрқиб Кострома аталган шаҳардаги хотин-қизлар ибодатхонасиға рўмол ўраб, Ажуза қиёфасинда яширинибдур? Ўшал ерда бўлгон бир воқеа ҳеч ёдимдан чиқмайдур. Кострома шаҳриндан кекса, соқоли патак бўлиб кетган, боз устиға қирчанғи от мингон кимсани ҳузуримға тутиб келтирдилар. «Ким бўлурсен?» десам, ўзи оёғида тура олмайдургон масту, яна «Шаҳар ҳокимидурмен» дейди. «Шаҳар ҳокимининг яшайдигон уйини бориб кўрингларда, тузукроқ бошқа бир кимса бўлса тутиб келтиринглар» дедим. «Сипоҳларим тузукроқ кимса топа олмабдурлар. Яшайдигон уйининг эса молхонадан фарқи йўқ эрмиш». Ана шунда узоқ ўйлаганмен, «Шаҳар ҳокимининг аҳволи шул бўлайдигон бўлса, бул ерда яшайдигон, масту аласт ҳаёт кечирувчи кимсаларни тарбияламоқ, аларни маданиятға ўргатмоқ учун озмунча фурсат керакми? Қолаверса, авлодларнинг қарғишиға қолур эрдим. Ортга қайтиб, ҳинд сори юзланганмен.

Ғиёсиддин Али - Тўхтамишни ёқлаб бўлмайдур, Сул-

тон! Мисоли ёввойи мушук, сония сайин пайт пойлаб, юзингга сапчишга тайёрдур.

Роҳиб Иован - Ё тангрим! (чўқинади) Шоҳ Ажуза қиёфасинда қочса-я.

Темур - Тўхтамишни нари тур, дея ёғийлик қилғон эрмасмен. Билъакс, ёғийларнинг сўзиға учди. Бул онинг фожеасидир. Сенинг фожеанг эрса, саркардалик қобилиятингни чоғирга қўшиб ичганлигингдадур. Тўғрими?

Йилдирим Бойазид - Саркардалигимни тан олурмидинг?

Темур - Албатта, жанг қилмоқ сирларингни ўрганиб эрдим, билҳақиқат сендин чўчир эрдим.

Онатурк - Ҳаққаст ростдур. Султон чоғирга берилди-ю, бул дунёни унутди.

Темур - Она, келининг, қизинг, набираларинг бир жойга жам бўлсин, сўнгра Йилдирим ҳаққинда ўйлаб кўрурмиз. Фарғона улусиға одам жўнатганмен. Тез кунда барчаси бир ерга жам бўлур.

Йилдирим Бойазид - Ё олло! Ўшал куннинг юзин тескари қилғайсен. (сукут) Темур, бени ўлдир, шатранждин мағлуб санагил!

Темур - Ютқазмағансен, лек ўйнамайдурмиз!

Эшик оғаси - Аълоҳазратим, Мавлоно Фиёсиддин Алининг сизға муддаоси бор эрмиш.

Темур - Сўзла, шоири олам!

Фиёсиддин Али - Фалақда жамийки кушлар, заминда ўйнаб-улғайган борлиқ. Тор жилғалардин тортиб, Бахр тўлқинларинда тўш уриб сузғон балиқларгача сизға мутедир. Олам-паноҳ, ғаддор бир муддаони еча олмасдин ақлимиз калталик қилиб, сизнинг ҳузурингизда тиз чўқмоқдамиз. (Фиёсиддин Али, сўнгра Шайх Нуриддин тиз чўқадилар).

Темур - Не ҳодисот юз берди?

Шайх Нуриддин - Онҳазратим! Менинг, Фиёсиддин Алининг, боз устига Маликамизнинг бир қошиқ қонидан кечсангиз.

Темур - Маъсум эрсанглар кечгаймэн.

Фиёсиддин Али - Маъсум! Ўшал куни, яъни тоғ бағринда Йилдирим Бойазид қўлиндин Маликанинг муҳри бо-

силғон рухсати олийни тортиб олғон эрдим.

Бибихоним – (тиз чўкиб) А... Хабарсиздурмен! Аъло-хазратим, ўлимдин хабардормен, лек рухсати олийни мен берғон эрмасмен!

Темур - Далил?

Фиёсиддин Али – Муҳр босиглиқ рухсати олийни Маликанинг канизаги Нозима Йилдирим Султонга элтиб берғон. Айбига иқрордур!

Темур - Рухсати олийни кимдин олибдур?

Шайх Нуриддин - Маликанинг кундоши берғон эрмиш.

Темур - Канизак қизимиз Йилдирим Бойазиднинг қочмоғи, ўз хўжасиға тиг кўтармоғи учун вазият яратибдурми... Яхши ...

Йилдирим Бойазид - Бул ерда канизак айбдор эрмас.

Темур - Йилдирим Бойазид айна дамда меҳмон эрур. Лек ёғий ҳам саналгай. Ёғийга ёрдам қўлини чўзмоқ, салтанатга хиёнатдур.

Йилдирим Бойазид – Шундоқ ҳам қочур эрдим, лек канизак кимсалар қўлинда қўғирчоқ бўлубдур, холос.

Темур - Туринғизлар! Кундошлар бирлан доруссалтанатда гаплашурмиз. (Бибихоним, Фиёсиддин Али, Шайх Нуриддинлар ўрнидан туришади) Ёғийга ёрдам учун чўзилғон қўл кесилмоғи зарурдир. (Девонбегиға) Фармони олий бит! Канизак Йилдирим Бойазидга тортиқ қилинсин. Иншоолло, ёғийлик нияти бўлса, тез кунда аён бўлур.

Бибихоним - Канизак ёғий эрмас ...

Темур - Бас! (Бибихонимга кескин тикилиб) Йилдирим Султон Оврўполик аёллар мисол сизнинг қўлингизни ўпибдур. (Ғазаб билан) Йилдирим Бойазид тез кунда ўз чўриларининг оёғин ўпиб, хокисор бўлиб қолса ажаб эрмас. (Воқеанависға) Боз қандай ахборларинг бор?

Эшик оғаси - Ўттиз санадин кўпроқ содиқ қулингиз бўлиб, хизматингизни қилғон Масхара бандаликни бажо келтирибдур.

Бибихоним - Нима? Масхара бандаликни бажо келтирибдур? (хайратда) Ўлубдурми? Қандоқ қилиб? (шошиб

Ғиёсиддин Алига тикилади).

Темур - (Ўрнидан туриб кетади) Ақл-идрокка сигмайдур... Масхара, Масхара ўлубдурми?

Роҳиб Иоан - (ўта ғамгин, бир қадам олға чиқиб) Жаҳонгир ҳазрат! Ўз кўлимда жон таслим этдилар.

Ғиёсиддин Али - (Бибихонимга сирли ишора қилгач) Шундоқ бўлубдур.

Темур - Эй, яратган парвардигори олам, бул қандоқ кўргуликдур. Эмди ким мени ҳақиқат қамчиси бирлан савалайдур! Аччиқ-аччиқ сўзлар ила ким юрагимни ғижимлайдур. (сукут) Роҳиб! Қандоқ жон таслим этди?

Роҳиб Иоан - Тўсатдин юрагини ушлаб йиқилди. Жон бермоқ онда икки оғизгина васият қилмоққа улгурди, холос. (кўзига ёш олиб) Тангри таоло, ўз омонатини бир зумда олур эркан.

Темур - Васиятлари ҳаққинда гапир?

Роҳиб Иоан - Оврўпонинг дўстлиги ҳаққи-ҳурмати тобутим Аълоҳазрат сафардин қайтгунга қадар руҳоний, яъни менинг чодиримда сақлансин, дея илтимос қилди. Боз устига жанозамни Жаҳонгир ҳазратлари тиловат қилсинлар, дея олди, холос.

Темур - (қарс уради. Эшик оғаси киради) Жанозаға барча нарса тайёрдурми?

Ғиёсиддин Али - (бир қадам олға чиқиб) Жанозаға тайёргарликнинг барча ташвишларин ўз елкамга олиб эрдим. Майит жаноза ўқимоққа маҳталдур.

Темур - (Эшик оғасига) Тобутни шул ерга келтир!

Эшик Оғаси - Хўп бўлубдур. (чиқади).

Йилдирим Бойазид - Онинг ажал паймонаси тўлмондир. Фаҳми ожизимча, ўлдиргонлар!

Темур - Далил?

Йилдирим Бойазид - Қидир, топажаксен. (Роҳиб Иоанга сирли тикилади) Масхара кўзинг, кулоғинг, кўриқчинг эрди.

Хизматкорлар тобут кўтариб киришади. Эшик оғаси ва Посбонлар киради. Бибихоним ва Онатурк чиқадилар. Роҳиб Иоандан ташқари ҳамма жанозаға саф тортади.

Темур - (имом ўрнига ўтиб) Ҳалойиқ, Масхара қандоқ

одам эрди?

Ҳамма - Ажойиб инсон эрди.

Темур – Бисмиллоҳи раҳмонир роҳийм! Оллоҳу акбар! Оллоҳу акбар! Оллоҳу ак ... (Масҳара тобутдан туради) Масҳара, ўлмағандурмисен?

Масҳара - (тобутдан тушиб) Ўлгум келмади. Кетаётғон эрдим, йўлдин қайтдим.

Темур - Нечун қайтдинг? Юмушларинг қолибдурми?

Роҳиб Иоан - Жаноби Масҳара ... ўлмабдурсизку! (хушидан кетади)

Эшик оғаси - (Роҳибни елпишга тушади) Эвоҳ, дунёи пасткаш! Бири тирилур, иккинчиси эса ҳилқатга равона бўлур ...

Масҳара - Жанобни елпима, ул зоти тулки ўлмайдигон бўлиб туғилғандир.

Йилдириим Бойазид - Масҳара, бағоят жонбозсен!

Темур - Сўйла, Масҳара! Не ҳодисот юз берди?

Масҳара - (тиз чўкиб) Аълоҳазратим, аввало бир қошиқ қонимдин ўтинг, жиндай ўғирлик ила машғул бўлдим.

Темур - Хайрли ўғирликка ўхшайдур. Майли, гуноҳингдин кечдим. (Жанозага йиғилганлар тарқала бошлайди).

Роҳиб Иоан - (ўзига келгач, Масҳарага) Лаини шайтанат.

Масҳара - Мактуб ўмардим. (қўйнидан буклоғлиқ қоғоз чиқаради) Оврўпо қиролларига сиздин пинҳона битилғон нома. Рухсат этингиз, ўқий!

Темур - Фаранг тилинда битилғон чиқур, қандоқ ўқурсен?

Масҳара - Ёдингиздами, Фарангистонлик бир мударрис саройингизда уч сана мурсаллик қилиб, эрди, ўшанда фаранг тилини ўрганганмен.

Темур - Ундоқ бўлса ўқий қол.

Масҳара - (ўқийди).» Фаранг қироли ҳазрат олийлари Карл VI, Инглиз, Ирландиялик олий ҳазратлари Генрих IV Ланкастер, Кастилия қироли Генрих III, боз устига Насронийлар диний маркази Миссионерларига кўпдин-кўп саломлар ила мушъир йўллағаймен. Ҳамон Амир Темур қарорго-

ҳидамен. Азизлар! Тангри таоло ҳар бир инсонни бири кам ҳисобинда яратур эркан. Жаҳонгирлик тафаккури, саркар-далиқ қобилияти бирлан Амир Темурдек зот тузоғимиздин жой олмиш. Буюк ва улуғвор Оврўпони кунпа-якун қилиб юбориш олдида турғон Йилдириим Бойазид бор-йўғи учта мактубнинг кучи бирла ер парчин қилинди. Бул салобатли зафардин масту аласт бўлғон Амир Темур бўйи бирлан эни уч қаричдин баландроқ бўлғон панжаралиқ темир қутича ясатғондур. Ўшал «темир қутича»га Йилдириим Бойазидни тўрт буклаб тиқиб қўйибдур. «Ланг» отға минмоқ онида, ўшал қутичага оқсоқ оёғин қўйиб минадур. Йилдириим Бойазид эса онга зинапоя бўлиб турур. Темурнинг шотирлари ушбу зиндончага тўрт буклаб тиқиб қўйилғон Йилдириим Бойазидни «қари маймун»ни томошагоҳ узра ҳалойиққа кўз-кўз қилишгондек, бутун Мовароуннаҳр узра айлантириб чиқдилар. Қутичанинг тепасида битик осилғон бўлиб, унга «Куч-қудратимни кўрмоқ истасанг, қутидаги маймунчага боқ», деб ёзилғон. (Роҳиб Иоан шиддат билан Масхаранинг қўлидаги мактубга ёпишади. Сўнги дамдагина Масхара унга чап бериб, мактубни йиртилишдан сақлаб қолади)... Эй... тўхта!

Роҳиб Иоан - Ёлғондур барчаси ... Тухматдур!

Темур - Ушланг! (ташқаридан югуриб кирган икки лашкар Роҳиб Иоанни маҳкам ушлайди). Масхара, ўқи!

Масхара - (давом этади)... Онга шафқат истайдурмен. Лек туркийлар учун раҳм-шафқат истамоқ, менинг, сизларнинг қалб туғёнларимиз бўлмаслиғи керак. Мовароуннаҳр салтанатида туркларнинг қирқ тўрт уруғ - аймоғи бирлашибдур. Уруғ-аймоқлар ўртасинда курашни кучайтирмоқ зарур... Аларнинг миясиндин «Мен туркиймен», деган муқаддас акидаларини сиқиб чиқара олсақ, зафар бизникидир. Ана шундин сўнг ўз қавмини хасм деб билиб, онинг бисмилидин қайтмайдигон, панжаси қон, бағри тош, қатл аҳли дунёга келур. Темур Йилдириим Бойазиднинг икки норасида ўғлин қутқариш ила андин боз қасос олмоқ ниятинга ўхшайдур. Малик Фаражга нома юборганмен, бир фурсат бурун Темур Малик Фаражнинг вазири Амир Маҳдумни ҳибсдин озод этиб, онинг ҳузурига йўллабдур. Хуфёна тарзда Маҳ-

дум изидин юборган икки айғоқчим, онинг бошин танидин жудо қилиб, Малик Фараж ҳузурига “Темурдан совғат» деб олиб борибдур. Бўри янглиғ қутурғон Малик Фараж, икки эрмас, ўнлаб Йилдирим Бойазиднинг фарзандларин сирт-моққа тортмоққа тайёрдур. Темур Жаҳонгир номи бирла Йилдирим Бойазиднинг завжасига яқинлик қилди-я! Ё раб-бим! Ҳарами тўла канизак, имосига маҳтал хурлар бисёр-ку. На илож, кўнгил-да! Рақибининг суюклиси ила суюклик қилмоқнинг гашти бисёр завқ-шавқ бахшида этур.

Йилдирим Бойазид - Ё парвардигор! Темур, алар Фарғона улусинда-ку! Темур! Элима шамшир ёер! (Роҳиб Иоанга ташланади, Посбон уни маҳкам ушлаб қолади). Тилиб ташлайдурмен. Ёзиқ... Ёзигим не маним! Ер юзинда тирик турсам қонингни ичгаймен.

Темур - Султон, тинчлан!

Шайх Нуриддин - Роҳиб ҳазрат! Покиза одамлар ҳаққинда бўҳтондин иборат мактуб биткали уялмади:нгни?

Масҳара - (Амир Темурнинг имосидан кейин ўқийди) Кеча Ажам ҳукмдори Султон Омаддин мактуб олдим. Ўлашкар тўплаб Мовароуннаҳрга ҳужум қилмоқ орзусинда эркан. Бул томонда Малик фараж қиличин қайраб турубдур. Эмди самовий чечаклар мамлакати дорус-салтанати Хонбалиқ ҳоқони Камбаладин жавоб кутмоқдамен. Камбала, Темур онга бож тўламаётганлиги сабабли ғазабноқдир. «Трапзун»лик жаноб юборғон «Туркий»лар ҳамон қишлоқларга ўт кўйиш, ғорат қилиш бирла машғулдир. Алардин бағоят хурсандмен. Камбалага Оврўпо номидин жиндай ёрдам ваъда қилинса илон инидин чиқур. Бул уч лашкари тўфон, Мовароуннаҳр туфроғин кулин кўкка совурғай. Туркийлар бир-бирларин ўлдирсинлар, бўғизласинлар! Биз фитна уюштирмоқдин толиқмаслигимиз керак. Майли, қон дарё бўлиб оқсин! Илму-урфонга ташна кимсаларни йўқ қилмоқ зарур. Бахт юлдузи биз сори балкиб чиқди. Замонлар келиб, дунё тархи бизнинг фойдамизга ўзгарур. Бир вақтлар келиб, келгуси авлод бизнинг Мовароуннаҳрни кобизуларвоҳ қилғонимизни ўқиб, эшитиб бизлар бирлан фахрланиб юрғай. Ҳозирча тижорат ҳаққинда битимлар тузмоқ за-

рур. Нома етиб бориши биланоқ Оврўпонинг барча давлат-ларига, элатларига кўпайтириб, тарқатингизлар. Қанча кўп шов-шув кўтарсак, бизнинг муваффақиятимиз сори хизмат этгусидир.

Роҳиб Иоандан деб билурсиз.

Темур - (Масхарага) Мактубни менга келтир! (Масхара таъзим билан мактубни беради) Қоғози... (синчиклаб тикилиб) Оврўпоники. Ҳазрати Роҳиб, фақат сиз ёзайдурғон фаранг қоғозидин.

Роҳиб Иоан - Бул тухмат! Масхара менинг қоғозимни ўғирлаб тунни бирлан битиб чиққандур. Худо номи...

Йилдирим Бойазид - Худони тинч кўй! Имонсиз!

Масхара - Бул ҳомаки нусхасидир. Аслини Оврўпосига жўнатиб улгурибдур.

Темур - Роҳиб! Ростми? (Роҳиб Иоан тескари ўгирилади) Пасткаш аслини жўнатган кўринур. (Эшик оғасига) Бул жанобни Оврўпога жўнатиб юборингиз! Кетсин! Роҳиб Иоан, мен сени дин вакили сифатинда саройимга таклиф қилиб эрдим. Дин пешвоси эрмас, айғоқчи эркансен! Ҳайф, дин пешвоси номини сотиб юрғонларга!

Эшик оғаси - Юринг, Роҳиб жаноблари! (Роҳиб Иоан эшик томон юради).

Масхара - (қўлин силкитиб) Чао, Роҳиб жаноблари! (улар чиқадилар. Бибихоним ва Онатурк кирадилар).

Темур - Келингиз она, вақтинда ташриф этдингиз, шам-сирўйим! Шоири олам, Масхара! Сенлар ҳақсанлар! Тан олишни истамағон ҳақиқатни мажбурлаб, тафсир ила менга онглатдинглар. Менинг қўлим бирлан, аввало Тўхтамиш шоҳни ўлдирдилар. Сўнгра мени Йилдиримга, Йилдиримни менга қарши қайрадилар. Анқара даштинда саккиз юз минг туркийнинг чопиб ташланғон мурдаси ётибдур. Мухораба онда бўлиб ўтғон бир ҳодисотни унута олмасмен. Чодиримда жанг суръатлари ҳаққиндаги ахборлар ила танишиб ўлтирғон эрдим. Шу он бир қўли чопиб ташланғон, соғ қўли бирлан найзага таяниб Субутой Баҳодур кириб келди. «Айтинг, Аълоҳазратим, жангни тўхтатсинлар! Мухолифимни ўлдиргали қўлим бормайдур. Аҳир қондошмиза!» дея

зор-зор йиғлади. Онинг хезалак чалиш сўзларидин ғазабга миниб, кепатасига тупуриб юбордим. Бироз ўтгач, ўз кўлимда жон берди. Ўшал дақиқадин буён, арвоҳинг шод бўлгур Субутой Баҳодур мени таъқиб этур. Юрсам ўнгимда, ухласам тушимда онга рўбарў бўлгаймен. Дастлаб бир арвоҳ бош кўтаргай! Сўнгра минг-минглаб шаҳид бўлгон ҳамда кўзи очиқ кетган туркийларнинг мурдалари тирила бошлагайлар. Дуо ўқийдурмен, Қуръони карим сураларини тинмай пичирлайдурмен. Алалхусус тинчим йўқолғондур. Бири бошсиз, иккинчиси кўлсиз, яна бири чопиб ташланғондур. Яккаш арвоҳлар ила жанг қилурмен. Гўё туркийлар ер юзинда йўқ. Бул авлодни, насл-насабни қилич тигидин ўтказганга ўхшайдурмен. Анқара фожеаси буюк турк фожеасидир. Бул уруғни Йилдирим иккимиз фоний айлабдурмиз. Бул авлод эмди тубанлик сори кетди. Бойазид Султон! Мен бирлан сен аларни қуллик занжирига боғлаб бердик. Қуллар муте бўлгай! Қуллар хор-зор халқ! Кел ... (Иккиси кучоқлашиб баравар йиғлайдилар), келажакдаги қул турклар учун ўкириб-ўкириб йиғлайлик. Йиллар ўтар, умр ўтгай! Лек алар ўзлигин онглай билмайдурлар. Кар, кўр, соқов бўлиб дунёдин ўтгайлар. Келгил, карлар, кўрлар, соқовлар учун ҳайқириб-ҳайқириб йиғлайлик. Эй, қавмим! Осий Темурни кечиргил. Туркни бирлаштираман деб тўзитдим. Эмди турк аҳли қачон бириккай! Қачон бирлашур! Ўз гуноҳим учун тонгла маҳшарда тангри берайдигон олий жазони кутиб яшайдурмен! Йилдирим! Икки кун бурун, Субҳидамда Малик Фараждин мактуб олдим. Алини қатл этиб, бошини Мироншоҳга юборибдур.

Йилдирим Бойазид – Оҳ, дунёи дун!

Темур - Бугун тонгда Мироншоҳдин боз мактуб олдим. Ўглинг Мустафони қутқарибдур. Йилдирим, сен озодсен! Юртингга кетавер! Мустафо Баҳодур келсин, сенинг юртингга меҳмон бўлиб боргаймен. Малик Фараж қон тўқди. Қонни қон бирлан ювмоқ керак. Девонбеги!

Шайх Нуриддин - Қулоғим сизда, Аълоҳазратим!

Темур - Ноғора чалинг, ноғора! Қавмим Али учун қатли ом этмоқ зарур. (Эшик оғаси шошиб ташқарига чиқади)

Қаттиқроқ чалсин айт! Боз баландроқ гумбурласин! Бу жанг
босқинчилик жанги эрмас, орият жанги, ҳамият жанги
бўлғай! (Ноғора овози) Лашкарлар, тезроқ сафга ...Тезроқ
сафга ... (Ноғора овози тобора кучая боради).

П А Р Д А

ТАМОМ. 1991 й.

ЁВУЗ РУҲ

ҚАТНАШАДИЛАР:

Самар - коллеж талабаси.

Исмоил - коллеж талабаси.

Наргиза - коллеж талабаси.

Толмас - коллеж боғбони.

Саида - Наргизанинг онаси, паспорт столи ходими.

Асад - коллеж ўқитувчиси.

Суннат - Авф қилинган ҳизбитчи.

Аёл.

Ёвуз руҳ.

Воқеа шу кунларда бўлиб ўтади.

БИРИНЧИ САХНА

Касб-хунар коллежининг дурадгорлик устахонаси. Асбоблар турадиган катта, кичик жавонлар. Стол, стуллар. Тахта қирқадиган электр арра, тахта силлиқлайдиган электр ускуна, унинг олдида каттагина қипиқ уюми. Бурчакда совутиш тизими ўрнатилган кичик хона. Хоначага катта- кичик совутиш тизими - алюмин қувурлар уланган. Янги ясалган эшиклар, деразалар, хонтахта ва курсилар.

Самар ўртада тик турибди. Суннат ерга ётқизилган эшикка нақш ўймоқда.

Самар - Суннат, мени гуруҳ раҳбаримиз Асад домла чақиртирибди. Наргиза келса мени кутсин, гизз этиб бориб келай.

Суннат - (маъноли кўз қисиб). Хўп... албатта, айтганим бўлсин. (Самар чиқади. Суннат ўз ишига берилиб кетади. Бурчакдаги совутиш тизими уланган хонача эшиги шарақлаб очилиб, кейин яна ёпилади. Эшик яна очилиб, силкиниб бориб кела бошлайди. Суннат ҳайратда.)

- Ёпирай...бу эшик ҳечам очилмасди-ку!

Хона томон бора бошлайди. Бошини тикиб хона ичига қарайди.

-Ия, одам борми!

Эшик оғзидан бошини суқиб қарайди. Кучли бир қўл кўришиб Суннатни зарб билан ичкарига тортиб олади. Эшик ёпилади. Тапир-тупур, гурс этиб кимнидир биров ургани эшитилади. Кимдир инграйди. Суннатнинг дод-войи эшитилади.

Суннат- Кимсан?...Нега уряпсан...

Эшик зарб билан очилиб кучли зарб таъсирида Суннат учиб бориб қипиқ уюми устига тушади. Бошдан-оёқ қора кийим кийиб, кўзига қора кўзойнак таққан кимса чиқиб келади.

Суннат- Кимсан? Мендан нима истайсан?

Ёвуз руҳ -Сен учун худо юборган Ёвуз руҳман!

Суннат - Ёвуз руҳ! Мақсадинг нима?

Ёвуз руҳ -Абдуллоҳ унутма...

Суннат -Бас! Мен Абдуллоҳ эмасман, ота-онам қўйган исмим Суннатдир.

Ёвуз руҳ -Сен биз билан қоласан!

Суннат -Ҳизбутга кириб адашганман, мени изламанглар!

Ёвуз руҳ -Куръони каримни унутма... Оллоҳ ғазаби чексиздир.

Ташқаридан шўх куйни чалиб келаётган Самарнинг хуштаги эшитилади, кейин қадам товушлари яқинлаша бошлайди.

-Масъул сен билан қизикмоқда!

Ёвуз руҳ эшик томон йўл олади, кейин ичкарига кириб ғойиб бўлади. Эшик ёпилиб, олдинги ҳолига келади.

Хуштак чалганча Самар киради.

Самар – (қўлидаги чизмани Суннатга узатиб) Манави чизмани олдингиси билан солиштириб кўрсину, нақшни давом эттираверсин, деди Асад домла! (чизмадан бошини кўтариб). -Ия, сенга қипиқ устида пишириб қўйибдим. Ишла!

Суннат-(янада бемалол ёнбошлаб).Беш кунлик дунёда оёғимни узатиб бир дам олай дедимда!

Самар -Эрталаб ғайратинг зўр эди-ку! Ётаверасанми?

Суннат –Шундоққа ўхшаб қолдида.

Самар – (Суннатнинг ёнига ўтириб,чизмани кўрсатиб) Манави... (унга тикилиб) Бурнингдан қон келаяптими? (яна тикилиб). Бирортаси билан муштлашдингми?

Суннат - Миям қаттиқ оғрияпти. (бошини ушлаб) Бирам лўқиллаяптики, ҳеч чидаб бўлмаяптида.(қонни артади).

Қўлида карнай қилиб ўралган ватман қоғоз кўтариб Наргиза киради, унинг изидан Исмоил кўринади.

Наргиза -Ассалому-алайкум!

Исмоил - Салом бердик, қўли гул йигитларга! (қўлини чапаничасига силкитиб) Суннат узоқ юртлардан келибсану бундоқ мазорбосди ароқми, конякми, ҳеч бўлмасам

чўққа ёғидан қўлтиклаб...

Суннат – (Исмоилга) Бас! Балким (бош бармоғини икки бармоғи ўртасидан чиқариб) манавини хоҳлаб қолгандирсан-а!

Исмоил -Кеккайма! (Самар югуриб бориб унинг оғзини кафти билан ёпади).

Самар -Бас қил, Исмоил! (Суннатга) Сен бориб Асад домлага учраш!

Суннат -Ҳозирча майли-ю... (Исмоилга уқрайган кўйи чиқади).

Наргиза – (Самар Исмоилнинг оғзидан кафтини олади). Бундоқ қўпол гап қилдинг Исмоил, ҳадеб юзига солавериш керакмикина!

Исмоил - Юзи қора бўлгандан кейин қора дейишади-ку.

Самар - Гуруҳимизнинг умумий йиғилишида ҳаммамиз ўз фикримизни айтганмиз, жазосини олган-ку.

Наргиза - Жазо бир марта қўлланилади, тушундингми?

Исмоил - Майли, сенлар ҳақсанлар, аммо ким кафолат беради яна ҳизбутчиларга қўшилиб кетмайди деб! (Самарга) Тўғрими, синфбоши!

Самар - (Исмоилга) Кийимларингни алмаштиру, ишни бошла. (Наргизага) Бугун кечикдингиз?

Наргиза – Гуруҳ раҳбаримиз Асад домла Рўзи рассомга йўл - йўлакай учрашиб, бир чизма айтганман, ола кел деганди, шунга ушландимда.

Наргиза қўлидаги чизмани Самарга бериб ўзи жавон ортига ўтиб кетади. Исмоил уст кийимини алмаштириб хон-тахтага нақш ўйишга киришади. Ишчи кийимида Наргиза жавон ортидан чиқади.

- (Самарга) Кайфиятингиз йўқроқ! (курсини олиб нақш ўйиш учун тайёрларкан) Тинчмисиз?(Қоп қўлтиқлаб Толмас киради).

Толмас - Илм аҳлига саломлар бўлсин! (Кўлини кўкси-га қўйиб) Самаржон, қалайсиз? Соғлиқларингиз, кайфиятларингиз яхшими? (Наргизага) Сенчи?! Тилла қизим, гулдек очилиб, булбулдек сайраб, ошиқларнинг кўнглини доғлаб юрибсанми? Исмоилжон, сизчи?

Наргиза -Ваалайкум ассалом! Яхшиман, (ишга киришадди).

Самар -Салом, Толмас тоға, келинг! (эшикка нақш ўйиш учун киришаркан) Ишларингиз тузукми?

Толмас -Раҳмат, Самаржон, сўрадингиз айтай, ишим жиндай ҳалигиндақароқ!

Самар -(ишдан тўхтаб) Нега?

Толмас -Каминанинг пешонасига битган кичик хужрачам совуб кетдида! Шу жиндай пайрахангиздан берсангиз деб...

Исмоил -Олинг, қанча керак бўлса, олаверинг, Толмас тоға!

Наргиза -Кўп қипиқ керакми, Толмас тоға?

Толмас - Хужрамни иситсам, кейин коллежимиз ҳовлисидаги гулларни кесгандим, эрта баҳоргача қипиққа ўраб қўйсам, мазза қилиб қор тагида дам олиб ётишардида, она қизим, маъкулми?

Самар - Маъкул ҳам гапми, зўрсиз!

Толмас ерга ўтириб олганча қопига қипиқ сола бошлайди.

Толмас - Бу қипиқ дегани кони фойда. Сомон ўрнига лойга ишлатсаям бўлади-ю, аммо тез чирийдида.

Исмоил Толмаснинг орқа томонидан билдирмасдан келиб ингичка пайраха билан қулоғи ортини қитиклайди. Толмас чумоли гумон қилиб қўли билан сидиради. Самар жаҳл билан Исмоилга " «бас» ишорасини қилади, аммо Исмоил яна давом эттиради. Наргиза овоз чиқармасдан кулади. Исмоил Толмаснинг иккинчи қулоғини қитиклайди. Толмас кутилмаган тезлик билан Исмоилнинг қўлини ушлаб олади. Исмоил чалқанча йиқилади. Наргиза « қаҳ қаҳ » уриб кулади, Исмоил оғриган қўлини ушлаб додлашга тушади.

-Ия, бойвучча, қулоққа тепяпсизми ҳали? (Исмоилнинг қўлини қўйвориб) зерикибсизда! Кеча ичибмидингиз, оғзингиздан буриқсиб ароқ ҳиди келяпти?

Исмоил - Ҳа-да! Карахтман! Бошим ёрилиб кетай деяпти-да!

Самар - Ишла, бироз чидасанг ўтиб кетади.

Исмоил -Зерикаётганим рост! (Бориб ўзи нақш солаётган хонтахтани тепади). Бу менга нима керак? Отам қуриб қўйган ҳовли жой бор, унинг молу дунёси айтишича, етти пуштига етармиш. Фақат гап шундаки, ёмон йўлга кириб кетмасин деб, мени пулдан чеклаганда! Мана, кечаям Хусниддин ошнамнинг ҳисобига ичдим. Келиб - кетишимга автобус пули беради, холос!

Самар -Касб ўргансин деганда!

Исмоил –Тиқ-тиқ, қоқ, ўй, шуям иш бўлди-ю. Онамгаям пул берма деб тайинлаганига ўлайми! (болтани олиб хонтахтага урмоқчи бўлади. Толмас югуриб бориб қўлини ушлайди). Қўйворинг-е!

Толмас – Тўхтанг, Исмоилжон, тўхтанг, бу дунёда ўлимдан бошқа нарсага даво топилади.

Исмоил -Нима қил дейсиз?

Толмас -Йигит халқи ҳовлиқма бўлмайти, (уни етаклаб) юринг буёққа! Сизга эрмак топиб берганим бўлсин!

Самар - Толмас тоға, Исмоил билан қаёққа кетяпсиз, ҳозир машғулот пайти-ку!

Толмас - Ҳозир келамиз (иккаласи чиқиб кетишади).

Самар - (Наргизага) Исмоилнинг касбига меҳри йўк, отаси кўча - куйда валақлаб, ёмон болаларга қўшилиб кетмасин деб, коллежга ўқишга қўйганда.

Наргиза - Бойларгаям қийин-а.(Самар ишидан тўхтаб, Наргизанинг олдига боради,уни бағрига босмоқчи бўлади. кўкрагидан итариб) Суюлманг.

Олдин Исмоил, кейин Толмас киради.

Исмоил - Паханчик, келишдик-а!

Толмас - (қўлини кўксига қўйиб) Вассалом! Мен жимман.

Самар -(жойига келиб иш бошларкан) Дарров тил топишдинглар!

Исмоил -(қувнаб) Бизлар шундоқмизда!

Толмас яна қопига қипиқ сола бошлайди. Болаларга сездирмасдан бир нарсани қипиққа аралаштириб юборади. Зўр бериб қопига қипиқ соларкан, тўхтаб қолади.

Толмас - Кечикяпман-а...ия (қўлидаги қипиқни синчик-

лаб кўра бошлайди) Э, вой... бу нима?

Наргиза -Нимайди?

Толмас -(қипиқ орасидан бўйинга тақадиган тилла занжирча олиб) Занжирчами деймана! Тиллага ўхшайдику!

Наргиза – (югуриб келиб занжирни Толмаснинг қўлидан юлиб олади) Кўрайчи, пробаси... (кўзига яқин олиб бориб) беш юз саксон уч дейманов.

Самар -(занжирга қараб) Пробаси неча бўлсаям талабалардан бирортасиники тушиб қолганда.

Толмас - (занжирни Наргизанинг қўлидан олиб) Тилломи, тилло эмасми барибир меникида энди.

Наргиза -Бечора талаба қиз онасидан роса гап эшитгандиров. (Толмасга) Менга бера қолинг жон амаки, сизга ҳеч кераги йўқ нарсаку!

Толмас -Эбе ,она қизим, тилло зиён қилмайди,сақлаб кўйсанг давлат, сотсанг пул бўлади-я!

Самар -Кечадан олдинги куни учинчи гуруҳ қизлари келишганди, ўшалардан биронтасиники тушгандиров. Менга беринг, сақлаб кўяман.

Толмас - Менгаям ,сизгаям йўқ! (занжирни Наргизага бериб) Ма, қизим сенга, эгаси чиққунча тақиб турақол.

Наргиза – (занжирни олиб) Раҳмат, Толмас тоға.Раҳмат сизга!

Самар -Наргиза, эгаси чиқса қайтарарсиз-а!

Наргиза уларнинг гапини эшитмасдан тилла занжирни бўйнига тақади. Югуриб жавон ортига ўтиб кетадида, бироз ўтгач, қўлида кичик кўзгу билан қайтиб чиқади.Кўзгуга қарайди.

Наргиза -Самар ака, қалай ярашибдими?

Самар -Элбурутдан суюнманг!

Толмас -Ярашибди,букюрсин. (қопига қипиқ солиб) Ярашади сенга, она қизим!

Наргиза -Толмас тоға, тез-тез тилло буюмлар топиб юрасизми?

Толмас - (қипиқ елкалаб) Учраб туради. (чиқади).

Самар - (Наргизанинг бўйнидаги тилло занжирга ишора қилиб) Бекор олдингизда! (Исмоил чиқади).

Наргиза - Толмас тоға, сўққабош одам, тилло тақинчок нимагаям керак, қолаверса, ўзи берди.

Самар - Майлингиз, (суйкалиб) Кечкурун учрашамизми?

Наргиза - Албатта! Айтганча, Толмас тоға қаерда яшайди?

Самар - Ҳовлининг бурчагидаги қаровулхонада, ҳеч кими йўқ дейишади.

Наргиза - Бойлигу, ҳою-ҳаваслардан қўлини ювиб кўлтиққа урганаканда.

Исмоил - (кириб) Толмас тоға зўр одам-да.

Исмоил хонтахта устига тўшалган газета устига ётиб олади, юзига иккинчи газетани ёпиб ухлашга киришади.

Самар - Исмоил, ухламоқчимисан?

Исмоил - (газета тагидан) Онам мени ухлаб туққанда, ухлайвераман.

Самар - Толмас тоғанг билан апоқ-чапоқ бўлиб кетдинг, тинчликми?

Исмоил - Уям менинг сортимдан экан, кўзини юмиб, ухламасаям хуррак отаверадиганлардан экан.

Самар - Тур ишла, машғулот пайти.

Исмоил - Самаржон, бирам уйкум келяптики, жон дўстим, безовта қилма!

Наргиза - Тартиб- қоидага бўйсунингда, Исмоил ака!

Исмоил - Тинч қўясанларми, йўқми, тартиб... яна бир марта гапирсаларинг тартибни ўргатиб қўяман сенларга.

Самар - Тур ўрнингдан! (Исмоил ноилож ўрnidан туради, шу пайт Суннат киради) Нақш ўйишни бошла.

Суннат - Самар, сени гуруҳ раҳбаримиз Асад домла қақираяпти!

Самар - Хўп!

Наргиза иккаласи чиқишади. Исмоил Суннатнинг рўпарасига келиб ўтириб олади. Суннат чизмани ёйиб таққослашга киришади.

Исмоил - Олти ой қайси ковақда ириб-чириб ётдинг-а! Ҳизбутинг нима ўзи? (чизмани юлиб олади)

Суннат - Ишинг бўлмасин.

Исмоил - Улар кимлар? Нима қилишади? Ҳа, айтганча,

фақат дўнқайиб номоз ўқимагандирсанку?

Суннат -Шундай! (чизмага қўл чўзиб) Бер буёққа! Бер деяпман!

Исмоил чизмани унинг бурни олдида ўйнатади. Суннат олмоқчи бўлганида олиб қочади, яна ва яна... Суннат газаб билан Исмоилни кўкрагидан итариб юборади, Исмоил орқаси билан йиқилади. Газаб билан ўрнидан туриб Суннатни уришга шайланади. Толмас киради.

Толмас -Ҳай-ҳай-ҳай! Исмоилжон, тўхтанг, бундоқ келишмаганмиз-а! Бировни уриш гуноҳ. (Исмоилни ушлайди, Исмоил юлқиниб унинг кўлидан чиқмоқчи бўлади) Бас! (Исмоил тўхтайди). Суннатжон бир дақиқа чиқиб турингда! (Суннат чиқади).

Исмоил -Бир уриб кепатасини тескари қилворардиму...

Толмас -Суннат сизнинг тенгингиз эмас, сиз ҳали буюк ишлар қилишга қодирсиз! Мен ҳали айтган Исломни ёдга олинг! Ал-гуноҳу вамен бақадар! Ал савобу чу гуноҳкор, деб қайтаринг! (Исмоил унинг айтганларини овоз чиқариб қайтаради).

Исмоил -(хурпайиб) Энди нима қилай?

Толмас -Ана, жаҳлингиз туша бошлади, бир кўча айланаиб келсангиз, шу билан олам гулистонда!

Исмоил -Кўчага пули борлар чиқади.

Толмас -Бунинг йўли осон. (чўнтагидан пул чиқариб) Мана бир айланиб келишга етиб қолар.

Исмоил - (пулни олиб) Анча енгиллашдим, Толмас тоға, бу дуойингизни сеҳри жуда баланд-ку! (пулни кўрсатиб) Бу қарзми ?

Толмас -Шундоқ десак ҳам бўлаверади-ю, ҳай майли, керакли пайтда мендан йигитлик кучингизни аямайсизда!

Исмоил - Жоним билан. Бешинчи қаватдан ташла десангиз бас, бир имо-ишорангиз мен учун каманда-да! Есть қилвораман! (Толмас қопига қипиқ сола бошлайди). Келишдикми!

Толмас -Келишдик! (Толмас қопни елкаламоқчи бўлади, аммо Исмоил қопни олиб елкалайди, шу пайт Толмас қипиқ орасига нимадир тикади) Кетдикми!

Улар чиқиб кетишади, бироз ўтгач, Самар киради.

Самар -Машғулот пайтида қаерга кетишди-я!

Жаҳл билан кезинади.Қипиқ уюми ёнидан ўтаётган пайтида қипиқ уюмини ғазаб билан тепади, қипиқлар сочилади, улар орасидан бир қоғоз учиб бориб нари тушади.

-Бу қоғоз нимага қипиқ тагида ётибди! (ўқиб кўра бошлайди) Ёпирай, бу қоғозни ким бу ерга яширдийкина!

Асад - (кириб) Самар, сендан бошқа ҳеч ким йўқку! Қолганлар қаерга кетишди?

Самар -Домла (кўлидаги қоғозни узатиб) манавини ўқингчи!

Асад - (қоғозни ўқийди) Эбе, бу варақа-ку! Устахонамизга қай гўрдан келиб қолди? (жаҳл билан) Сенга буни ким берди?

Самар - (қипиқ уюмини кўрсатиб) Анавининг тагидан чиқди!

Асад бориб қипиқ уюмини тита бошлайди.

Асад - Яна бормикан. Ким ташлаб кетган бўлсаям аблах одам экан! Ахир бу варақалар давлатга, жамиятга қарши ёзилганку! Юртга ғанимларнинг иши бу!

Самар -Ғанимни топиш керак, албатта топиш!

Асад - Эрталабдан буён бу ерга кимлар келди?

Самар -Наргиза, Исмоил,Суннат ...билан Толмас тоғалар!

Асад -Кеча кимлар келувди?

Самар - Ўтган куниям шу одамлар.

Асад -Орамызда мустақиллигимизнинг душмани бор! Уни топиб илдизи билан суғуриб олишимиз шарт!

ИККИНЧИ САҲНА

Истироҳат боғининг бир чеккаси. Дарахт, кичик кўкаламзор. Сал нарида ғуж бўлиб ўсган бутазор. Тор йўлка, унга ёнлама-сига иккита харрак қўйилган. Толмас харракда ўтирибди.

Толмас - Бу қушчанинг келиши анча қийин бўлдику! Ўрнидан туриб кезинади, ўтиради, тоқатсизлик билан яна кезинади. Кимнидир пайқаб, ўзини панага олади. Ясанган, тақинчоқлар таққан Наргиза киради.

Наргиза - (қараниб) Кечроқ келдим , шекилли-я!(кезинади). Бирор иши чиқиб қолдимикин-а! (ўтиради).

Қоп ортилган аравача суриб Толмас киради.

Толмас - Эбей, тилло қизим, сенмисан-а! Салом! (тўхтайдди). Уф, чарчадим. (елпиниб) Кун исиб кетди-я!

Наргиза - Ваалайкум! Қоп ташиганингиз ташиган, бу зормандада нима бор, яна қипиқми? Бир бошингизга бунча ташвиш?

Толмас – Эҳей, нимасини айтасан, қизим! (қўли билан дарахтларни кўрсатиб ишора қилади). Шу ерда бир кампир туради, саксонни қоралаб қолган, шунга бир ҳалта ун олиб бориб беряпман, пулини берганди. Савобда, она қизим! Савобда гап кўп!

Наргиза - Ёлғизми, қаровчиси йўқми?

Толмас - Бор, лекин Ислонда савоб қилинг ва яна савоб қилинг дейилган, она қизим. Ҳа, айтганча, ана шу кампирнинг ўғли бор эди, жойи жаннатда бўлгур, автомобил ҳалокатидан ўлди-я! Ажойиб йигит эди.

Наргиза - Ёлғиз ўғилмиди?

Толмас -Ҳа-да! (уф тортиб) Инсоннинг борадиган ери икки қулоч қора ер! Бекор эсладим-а! Шу инсоннинг руҳига бир қуръондан сура тиловат қилиб қўяйлик! (қироат билан қуръондан сура ўқийди ва қўлини фотиҳага ёзиб) илоё омин! (олдин Толмас, кейин беихтиёр Наргиза юзига фотиҳа тартадилар).

Наргиза - Жойи жаннатда бўлгур!

Толмас - Жудаям ақлинг дуркунда қизим, бир пастда ислонга ихлос қилдингга! Ислон бағоят кучли дин. Унинг фарзларини бажарганлар асло кам бўлмагайлар!

Наргиза - Фарзлар, қарзлар нимаиди?

Толмас - Фарзлар ўзингга аён, қарзлар Ислонни ривожлантиришдир. Қуф - суф деб дарёни тескари оқизган алломалар бўлган. Ёшлигимда, эс-эс биламан, маҳалламиздаги зўр бир эшон илон чаққан бир камбағални дамидуоси билан тузатганди.

Наргиза - Илон чаққанни-я! (сукут) Дами-дуоси зўр бўлиши учун эшон бўлиши шартми?

Толмас - Ҳа- да! Кейин эшитсам, ўша эшоннинг ҳам халифаликка эътиқоди зўр экан.

Наргиза - Халифалик нима ўзи?

Толмас - Жудаям қизиқасанми-я!

Наргиза - Қизиқтириб қўйдингизда! Айтиб бера қолинг?

Толмас - Халифаликка эътиқод қўйган бандалар бой-бадавлат яшайдилар! Бунинг учун унинг шартларини бажариш керак!

Наргиза - Қандай шартлари бор экан?

Толмас - Халифаликнинг махсус ўқиши бор, уни ўқитувчи алломалари бор! Ана шу ўқишни тугатсанг, беш вақт номозни қанда қилмай, доимо худо, унинг яратган Халифасига эътиқод қилсанг кам бўлмайсан?

Наргиза - Қийин экан!

Толмас - Ёшсан дарров ўрганиб кетасан.

Наргиза - Ўрганаману, аммо эвазига...

Толмас - Бой - бадавлат бўлиб кетасан.

Наргиза - Майли-ю...

Толмас аравагани титкилайди, қоп тагидан ёқут кўзли узук олиб Наргизага кўрсатади. Наргиза олиб ҳавас билан узукка тикилади. Қўлига тақади.

Толмас - (қўли билан кўрсатиб) Анави ерда ётганакан. Ёқут кўзлими деймана! - Олақол, сенга (ҳарракка ўтиради). - Энди ҳалиги гапга қайтсак, тилло қизим, саксон ёшли кампирнинг кўзи ожизроқ!

Наргиза - (узукни қўлига тақиб, маҳлиё тикилади, узукни кўрсатиб) Чиройли-я!

Толмас - (Наргизанинг қўлига қараб). Бунча ярашибди-я! Билсанг қизим, давлат тузумини ўзгартириш керак!

Наргиза - (қўлини ҳавога кўтариб қарайди). Тўғри, тўғри!

Толмас - Барчасига ҳукмдорлар айбдор-а!

Наргиза - (иккала қўли билан ўйин тушиб) Бўлмасам-чи!

Толмас - Бу ишда сен ҳам ўз ҳиссангни қўшсанг-чи!

Наргиза - Бўпти! (қулиб) Қандай қилиб?

Толмас - Рози бўлсанг, ҳар бир ишинг учун катта -катта мукофот оласан.

Наргиза – Тилломи, ёқут кўзли билакузукми?

Толмас - Барчаси муҳайё, хоҳлаганинг?

Наргиза - Розиман!

Толмас -Бўлмасам ,сенга ҳозир синов топшириғи! (қоп тагидан бир даста қоғоз чиқариб Наргизага беради) Манавиларни одамлар гавжум жойларда тарқат. Биров сезмасин, кейин мен берганлигимни зинҳор бирон кишига айтмайсан! Ана шу синовдан ўтсанг, кейин сени бир жойга олиб бораман, борасанми?

Наргиза - Хавфсизми?

Толмас - Мен борман, сенга ҳеч ким тегина олмайди. Борган жойингда хотин-қизлар бўлишади, холос.

Наргиза - Майли-ю у ерда нима қиламиз?

Толмас - Билмаганларинг ҳақида сабоқ, пул ва топшириқ оласан.

Наргиза - Борганим бўлсин!

Толмас - Мен кетдим, хайр (кета бошлайди).

Наргиза - Хайр. (Толмас аравагани суриб чиқиб кетади). Онам узукни кўриб кимдан олдинг деб сўраса, нима дейман? Ҳа, ҳа кўчада тақиб, уйга борганда яшириб қўяман, билиб ўтирибдими, (қоғозларни сумкасига соларкан.) Бир марта тарқатсам, тарқатибманда! Осмон узилиб ерга тушибдими! Кейинги сафар эса йўқ дейман!

Самар - (кириб), Ассалому алайкум!

Наргиза – (чўчиб тушади). Эвой , сизмисиз! (тумшайиб) Намунча куттирдингиз?

Самар - Суннат билан иш юзасидан бир жойда ушланиб қолдим!

Наргиза - Яна қандай ёлғонингиз бор?

Самар - Ишонмайсиз-а! Суннат, буёққа келинг!

Суннат -(кириб) Салом ,Наргиза, ушланиб қолганимиз рост!

Наргиза - Кечирмайман! (кетади.)

Самар - Наргиз... Наргиз... (изидан югуриб чиқиб кетади)

Суннат - Эссиз... Тушунишнияма истамади-я! Ўзим билган, кўрган Наргизага ўхшамайди-ку!

Ғуж ўсиб ётган буталар орасидан қора кийинган, кўзойнак таққан Ёвуз руҳнинг боши кўринади.

Ёвуз руҳ - Биродарим, Абдуллоҳ ҳазратлари!

Суннат - Ким? (атрофга қараниб) Ким гапиряпти?

Ёвуз руҳ (чиқиб) - Масъул ҳазратларидан салом олиб келдим, биродар!

Суннат - Бас! Йўқол ифлос! Ҳазратинг билан қўшмозор бўлларинг! Йўқол. Йўқолларинг... (қичқирганча чиқиб кетади).

УЧИНЧИ САҲНА

Ўртамиёна хона. Ўртада хонтахта устида турли нознеъматлар, нон, қанд-курслар. Чойнак, пиёла, деворга гилам осилган. Бурчақда телевизор, унга ведеомагнитофон уланган. Ёнида бир неча ведиокассеталар.

Оқорида ҳижоб кийган Отинойи кўлида китоб ушлаб ўтирибди. Ўртада Наргиза тик турибди, унинг ортида ҳижобга бурканган Аёл.

Отинойи - Оллоҳ кўргувчи ва билгувчидир. Кофирлар ила суҳбат қурган ҳар бир бандайи мусулмон қалбини залолат қоплағусидир.

Наргиза - Залолат... Залолат нима ўзи?

Отинойи - Эй, Оллоҳнинг гофил бандайи-мўмини сендек мусулмоннинг залолат нима эканлигини тушунмаслиги гумроҳликдир! Гумроҳлик ила даҳрийлик биттадир.

Наргиза - Гумроҳлик... Даҳрийлик! Булар нима ўзи?

Отинойи - (кўрпа тагидан китобча олиб) Мана бунӣ ўқи. (китобчани беради) Ўқиб, дилиннга тугиб ол! Кофир ким? Яҳудий ким? Бизнинг улуғ насл-насабимиз ҳақида бул ерда ёзилгандир. (Наргиза китобни олади).

Наргиза - Бор-йўғи шуми?

Отинойи - Бу китоб мусулмонлар учун ёзилган фарзлардир. Боз устига «Ҳизбут-таҳрир» диний уюшмасига аъзо бўлиш билан бирга маҳшар тонгида яратган эгамнинг жамолини кўриш бахтига муяссар бўлурсан!

Наргиза - «Ҳизбут- таҳрир» қандай уюшма?

Отинойи - Баракалла, қизим, бу уюшма узокни кўзлаб иш юритади. Олий мақсадимиз ҳокимиятни эгаллашдир.

Наргиза – (қақ-қақ уриб кулади). Туя ҳаммомни орзу қилган экан, шу ўтиришингиздаям ҳокимиятни орзу қила-сизми-я!?

Отинойи - Шаккоклик қилма, бизнинг тарафдорларимиз дунёнинг ҳар буржида бор.

Наргиза - Барчаси сизга ўхшаш хаёлий ҳокимларми?

Отинойи - Бидиллама, биз кўпчиликмиз, мақсадимиз эса олийдир!

Наргиза - Аниқ далил билан айта оласизми?

Отинойи -(ўйчан) Дунёни Спид босмоқда, бунга ким айбдор, гайри-динлар, ювуқсизлар, нашавандлар . Бунинг, асосий сабаби гиёҳвандлик! Гиёҳвандлик қаердан келиб чиқяпти? Даҳрийлар гиёҳванд моддалар юртга кириб келишига йўл очиб бермоқдалар.

Наргиза - Шундоқ ҳам дейлик!

Отинойи –Қурадиган давлатимиз маишатпарастлардан, жиноятчилардан пок бўлади. Бу буюк Ҳалифалиқдир. Бу давлатда барча орзу-умидлар рўёбга чиққай!(Аёлни кўрсатиб) Бу ожиза фарзанд илинжида диний уюшмамизга аъзо бўлганлар.

Аёл - Уч йил бўлди ҳомиладор бўлмаяпман-ку!

Отинойи - Билдик, айб эрингда экан, ароқ уругини куйдириб юборган. (Наргизага) Биз қурадиган давлат... эҳдей....

Наргиза – Бўлажак давлат ҳақида гапириб берсангиз?

Отинойи - Куч-қудратимиз чексиз бўлади, унга аъзо бўлган ҳар бир фуқаро авваломбор, сидқидилдан Исломга эътиқод қилиши шарт, Ислом унга, бизга кўп нарса беради. Айни дамда..

Наргиза -Хом хаёллар!

Аёл - Иккиланманг, бу шаккокликдир! Шаккоклик эса гуноҳ! Тавба денг, тавба!

Отинойи - Куфр гапларни ўйламанг, ер ости, ер усти бойликларимизни кофирлар ташиб кетмоқда!

Наргиза - Эҳтиёжимиздан ортиғини сотаяпмиз, мол айирбошлаш.

Отинойи – Бузуқи кинолар, яланғоч раққосаларчи?

Наргиза - Бу гапингизда жон бор!

Отинойи - Яшанг, зукко ақлингизга тасанно! Бўлажак давлатимизнинг ақлли фуқароси экансиз! (конвертда пул узатиб). Бу кечаги ишингиз учун хизмат ҳақингиз, (Наргиза конвертга солинган пулни олади). Ҳали сизни кўп тақдирлаймиз!

Наргиза - Раҳмат, хизмат бўлса тайёрман!

Отинойи қироат билан қуръондан сура ўқишга киришади.

Отинойи -(қироатни тугатиб) Ҳозир иккинчи сура билан сизни бўлажак давлатимиз роҳат-фароғатларига олиб киранман. (яна қуръондан сура ўқишга тушади). Қаранг, парда кўтариляпти... бу биринчи парда ... кўряписизми?

Наргиза - (Кўзини юмганича) Ҳеч нарса ...йўқ, йўқ... кўринмоқда, ойдинлашаяпти ... кўрмоқдаман.

Отинойи - Бу сура жуда кучли сеҳрга эга! (яна сура ўқишда давом этади) Илоё омин! (фотиҳага кўл очади) Оллоҳим, бўлажак давлатимиздан раҳнамолигингни дариф тутмагил, омин! (ҳамма фотиҳа қилади).

Наргиза - Энди кетаверайми?

Отинойи- Озгина иш бор, шундан кейин озодсан! (Тик турган аёлга имо қилади, у Наргизанинг кўлига китоб тутқазади) Оллоҳ олдида тиз чўкиб (Аёлни кўрсатиб) бандаси гувоҳлигида «Ҳизбут-тахрир» диний уюшмасига аъзо бўлман. Диний уюшма сирларини ҳеч кимга айтмайман, унинг низомида кўрсатилган йўриқларга содиқ қоламан, деб қасам ичамен. Қасамни бузсам Оллоҳ қаҳрига учрагаймен! (Отинойининг айтган ҳар бир сўзини Наргиза тақоррайди). Ана бўлди, муборак бўлсин.

Аёл - Ана энди Оллоҳга ҳамда унинг ердаги сояси бўлмиш Ҳалифага сажда қилинг, (Наргиза сажда қилади.)

Отинойи -Офарин қизим, офарин! Энди батамом залолатдан озод бўлдинг! Қулоқ тут, энди вазифаларингни тушунтираман! Кўлингдаги китобга битилган нарсалар муқаддасдир. Бу сирларни кимса билса, қуръони карим урсин, дея онт ич!

Наргиза - Онт ичдимку! Битта қасам ҳисобмасми?

Отинойи - Яхши, ҳисобга оламиз, барча бало-қазолардан сени биз ҳимоя қиламиз! Ишондингми!

Наргиза - Ишондим!

Отинойи - Сени бойлик ва бахтга кўмилган келажак кут-моқда! Эътиқодинг битта-худога ишониш ва сигиниш!

Наргиза - Пайғамбарларимизчи? Қуръони каримчи?

Отинойи - Пайғамбарлар мен билан сен каби инсонлардир, ҳеч қаери биздан устун эмас! Қуръони карим билан ҳазиллашиб бўлмайди. Бу йўриқномадир! Тўғрими?

Наргиза - Шундай!

Отинойи - Отага, онага меҳр қўймайсан!

Наргиза - Нега? Ахир онам мени тукқан, отам яратган! Бир парча этдан катта инсон даражасига етказган-а!

Отинойи - Туғиш онангнинг вазифаси, ўпиш, суйиш эрмакларидир. Бизга аъзо бўлганлар учун энг даҳшатлиси ҳирсий ожизлик. Ҳирсдан воз кечасан! Ана шунда бахтли бўласан!

Наргиза - Уддалай олармиканман.

Отинойи - Уддалашинг шарт, ахир қасам....

Наргиза -Хўп, хўп! Ёдимдан кўтарилай дебди.

Отинойи -Сени онанг эмас худо яратган, тўғрими?

Наргиза - Шундайкуя!

Отинойи - Иккиланма! Қара атроф тўла етимлар.Уларда ота-онага меҳр ҳисси йўқку! Аксинча худога талпинишади. Оллоҳ улуғ қудратдир. Отанг ёлғиз худодир.

Наргиза - Хўп, хўп!

Отинойи - Бола туғиш ва тарбиялашни унут! Севги қалбингга меҳмон бўлмасин, киндик қонинг тўкилган тупроқ муқаддас, уни ғайирлар оёқ ости қилмоқда, уларга қарши курашмоқ сенинг бурчингдир! Сен шу дақиқадан бошлаб ҳалифалик давлатининг фуқаросисан!

Наргиза - Яхши!

Отинойи - (Кўрпача тагидан хатжилд олиб) Мана бу сенга мукофот,(яна бир қоғоз узатиб) бунда йўриқномаларга кўшимча нарсалар ёзилган.(Наргиза хатжилд ва қоғозни олади,) Топшириқларни бажармасанг ёки бировга сиримизни айтсанг сени ўлим билан тақдирлаймиз! (Наргиза таъзим бажо қилади.)

ТҮРТИНЧИ САҲНА

Биринчи саҳнадаги кўриниш. Ҳеч нарса ўзгармаган. Суннат ерга ётқизилган деразага нақш ўйиш билан овора. Советиш тизими ўрнатилган хона эшиги шарақлаб очилади, қора кўзойнак таққан Ёвуз руҳ чиқиб келади. Суннат ишини тўхта-тиб ўрнидан туради.

Ёвуз руҳ - Тинчланинг, биродарим Абдуллоҳ, мени маъсул ҳазратлари юбордилар!

Суннат - Мени изламанглар, сўраманглар, деб айтган эдимку!

Ёвуз руҳ - Қуръону каримни ушлаб, бандаси гувоҳлигида Оллоҳ олдида ичган қасамини унутмасин дедилар.

Суннат - Унутманг, барчаси-барчаси уйдирма, ёлғон-яшиқ, хомхаёл! Халққа нон-туз бераётган раҳбарларга раҳмат!

Ёвуз руҳ - Даҳрийлик шаробидан қониб ичибсанда!

Суннат - (Ёвуз руҳнинг олдига келиб) Даҳрий сен! Сеннинг сафдошларинг. Сенларни худойим ақлдан оздирган! (Суннат Ёвуз руҳни урмоқчи бўлади, аммо Ёвуз руҳ унинг қўлини чапдастлик билан қайириб олади). Э вой, қўлимни қўйвор!

Ёвуз руҳ - Гумроҳ! Ўзга юртларда авахтадан қочиб юрганингда йўл кира ҳамда бошқа харажатлар учун сенга ёрдам пули берганмиз! Тўлаш фурсати етди!

Суннат - Тўлай олмайман, қолаверса, хизматларим билан юз баробарлаб уларга фойда келтирганман!

Ёвуз руҳ - Ўзга мамлакат паспортини олгач, нега биз айтган мамлакатга ўтиб кетмадинг?

Суннат - (силтаниб Ёвуз руҳнинг қўлидан чиқишга харакат қилиб) Сен айтган мамлакатда уруш бўлаётир, ит эгасини танимайдиган юртда менга пишириб қўйибдими?

Ёвуз руҳ - Сени эса махсус одамлар роса кутишди!

Суннат - Хохламадим, бориб ватангадо бўламанми? Пулга ёлланиб одам ўлдиришдан кўра, киндик қоним тўкилган юртимнинг қамоқхонасини афзал билдим!

Ёвуз руҳ - Озод юрардинг, пул топардинг-ку!

Суннат - Қишлоғимни соғиндим, униб-ўсган жойим, она тупрок, дағал табиат одамлар барча -барчасидан устун туради.

Ёвуз руҳ -Сенга мансаб бергандик-ку!

Суннат - (силтаниб Ёвуз руҳнинг қўлидан чиқиб кетади.)Тупурдим сенгаям, берган мансабларинггаям!

Ёвуз руҳ - Қарзни тўламасанг, жазолаймиз!

Суннат - Долларни қаердан оламан!

Ёвуз руҳ - Топасан, йўкса... (тахдид билан ишора қиладди.)Билдингми?

Суннат - Розиман, фақат мени сўраманглар, эсламанглар! Сенлар учун мен ўлганман, ҳа -ҳа ўлганман, тушундингми?

Ёвуз руҳ - Варақа...

Суннат -Бас! Ўша нарсада бир пулга қиммат нарсалар, одамларни чалғитишлар ёзилган! Ўл ,бундай қилиб нон егунча!

Ёвуз руҳ -(Ёнидан бир даста варақа чиқариб.)Мана буларни бу ерга ташлаб кетсам бас, сабзи-пиёзсиз қамалиб кетасан-а! Абдуллоҳ, ўйлаб кўр!

Суннат Ёвуз руҳни уради, иккаласи олишиб кетади. Шу пайт варақалардан бири тушиб, қипиқ орасига араллашиб кетади. Ёвуз руҳ Суннатнинг қўлидан бир иложини қилиб қутулиб чиқади, қочиб эшикка кириб кетаркан.

-Барибир қаматамиз! (Қўлидаги варақаларни қўйнига солиб, ғойиб бўлади).

Суннат ерда ётган пайраҳани олиб Ёвуз руҳга отади. Эшик ёпилиб, пайраҳа бориб эшикка урилади. Суннат ғазаб билан кезинади. Бориб жавон олдида тик туради. Жавонни муштлайди. Келиб эшик устига ўтириб нақш ўймоқчи бўлади.

Суннат -Эй, худойим! Намунча мени қийнайсан-а! Эшикдан кетишса, тешикдан бош суқишади-я!

Қипиқ уюми устига ўзини ташлаб йиғлашга тушади. Кайфи тароқ Исмоил киради.

Исмоил -Ўҳху ...Ҳизбутга саломлар бўлсин!(Суннат ғазаб билан ўрнидан туриб Исмоилнинг башарасига мушт туширади, Исмоил йиқилиб тушади.) Нимага урасан? Гапим

ёлғонми?

Суннат -(унинг кўкрагига миниб олганча) Яна бир марта валақласанг, тилингни кесиб оламан! (Суннат ўрнидан туриб, Исмоилнинг кетига бир тепади-да, чиқиб кетади).

Исмоил – (ўрнидан тураркан) Ҳай-ҳай, (мушт тушган лунжини силаб) Аблах! Ҳизбий бошлаб урди-я! (бақириб) Чида-да! Варақа тарқатганинг ёлғонми? Чет мамлакатда санқиганингчи! Ҳали сенга кўрсатаман! (Эшик очилиб Самар, кейин Асад киришади)

-Домла, анаву ҳизбутчингизни йиғиб олсангизчи?

Асад - Ассалому алайкум!

Исмоил - Э уэр, салом алайкум!

Асад - Энди гапирчи, нима гап, айб кимда?

Исмоил -Ҳеч нарсадан ҳеч нарса йўқ тумшуғимга тушириб қолди-я!

Самар -Кайфинг бору, бирон нарса деб жиғига теккан бўлсанг керакда!

Асад - Майли, Суннат билан ўзим гаплашаман, аммо сен нега машғулот пайтида ичиб юрибсан!

Исмоил -Бир марта бўлиб қолдида!

Самар -Биринчи марта эмас, кейинги пайтда кўп ича-япсан!

Исмоил -(Самарга) Жим турсангчи!

Асад -Нима учун Самар сенинг жарга кулаб бораётганингни кўриб жим туриши керак! Ҳозир Суннатга кайф билан бирор нарса деган бўлсанг керак. Мулоҳазали йигит! Арзимас нарсага сан-манга бориб ўтирмайди.

Самар - Унга нима дединг? Қара, кўзингнинг атрофи кўкариб кетибди.

Исмоил - Урди мени... ҳали ҳорма ҳизбутчи дегандим!

Асад - Ўртоқларингни кейинги пайтда менсимай кўйдинг, дарсга кам қатнов бўлиб қолдинг, (Самарга) Исмоилнинг ота-онасини чақиртирасан, гуруҳнинг умумий мажлисида муҳокама қиламиз.

Исмоил -Нима қилсанглар розиман, фақат отамни чақиртирманглар!

Асад -Отанг сенинг қилмишларингдан, дарсга қатнаши-

шинг ҳамда ўзлаштиришларингдан хабардор бўлиши шарт!
Дўстларингни писанд қилмай ўтмишини юзига соласан! Ким
сенга ҳуқуқ берди!

Самар - Адашган бўлса ўз йўлини топди, Президенти-
миз уни афв этган, бу ерда сен унинг ўтмишини юзига
солиш билан жиноятчи бўлиб қоляпсан!

Исмоил - Кечаги хоин ҳақ, таёқ еган мен айбдор бўлиб
қолдимми?(Жаҳл билан қипиқ уюмини тепади, орасидан ва-
рақа отилиб чиқади.) Ана...(варақани олиб.) Мана, домла
сиз тарафини олган ҳизбутчининг қилган иши!(Асад вара-
қани олади, Самар ҳайратда келиб уям варақани ўқиб кўра-
ди.)

Асад - (Самарга) Буям олдингисидай!

Самар - Буни ким келтирган бўлиши мумкин-а!

Исмоил - Шунгаям пичир-пичирми, албатта, Суннат тар-
катганда!

Асад - Ишонмайман!

Самар - Йўғей, бунчалар галварс эмас, Суннат!

Исмоил - Суннат Қуръонни ушлаб қасам ичгана, яна
қандай шубҳага бориш мумкин!

Асад - Майли текшириб кўрамиз. (Исмоилга) Хонтах-
тани қачон тайёрлайсан?

Исмоил - Тайёр бўлиб қолар. (Асад билан Самар чиқиб
кетишади).

Исмоил кезинади. Стол устига жавонни пастки қисми-
дан матросни олиб тўшайди. Устига чиқиб ётиб олади. Чўнта-
гидан газета чиқариб юзига ёпади, хуррак отгани эшитила
бошлайди. Толмас қоп қўлтиқлаб киради.

Толмас - Салом бердик, йигитни гули!

Исмоил - (уйқутираб) Салом... (чап ёнбошига ағдарила-
ди. Кейин шошиб юзидан газетани олади). Ия, Толмас
тоға, сизмисиз. Ваалайкум ассалом!

Толмас - Ишлар қалай?

Исмоил - Расво! (хонтахтани тепиб) Печкага қаласам-
ми деб турибман!

Толмас - Ия, салгина қолипти-ю, шунгаям ота гўри -
қозихонами?

Исмоил - Пул керак бўлиб турибди.

Толмас - Ҳей пул...пул ҳаммага керак. Пул ўлсина- пул ўлсин! (чўнтагидан бир даста пул чиқаради).Пул... (Исмоил пулни шартта олмоқчи бўлади, аммо Толмас пулни олиб қочади. Исмоил яна қўл чўзади, Толмас бермайди.)

- Пул топиш учун ухлашмас , ҳаракат қилиш керак.

Исмоил -Мен тайёрман-ку, кечаги топ... (Толмас унинг оғзини кафти билан ёпади). Хўп, хўп, жимман энди, пулни...

Толмас пулни кўрсатиб орти билан кета бошлайди, Исмоил қўлини чўзганча унга эргашади.

-Берингда пулни! Биров билан учрашишим керак!

Толмас - (Пулни бермасдан) Шартимга рози бўлсангиз!

Исмоил - Қанақа шарт?

Толмас - Кулоқ тутинг. (Исмоил Толмасга яқинлашиб кулоғини тутади, Толмас шивирлаб бир нарса айтади). Келишдикми?

Исмоил - Бўпти, ташланг бешни! (Қўл ташлашади.)Пулни беринг!

Толмас - Пул озгинада. (пулни беради). Қолгани кейин. (қопига кипиқ тўлдириб чиқади).

Исмоил - Зўр одамда. Ўн минг! (пулни чўнтагига солади. Бармоғини томоғи тагидан ўтказиб) маишатга мана шундай етади.

Наргиза - (кириб) Салом, Самар ака қани?

Исмоил - (беўхшов тиржайиб Наргизанинг олдига келади.) Самарга бало борми, мен билан маишатга бормайсанми? (қўлидан ушлайди).

Наргиза - Қўйвор қўлимни.(Исмоил уни бағрига тортади). Қўйвор, яна ичипсанда, пиёниста! (Наргиза билан Исмоил ўртасида олишув кескинлашади). Ифлос, мениям ўзингдек суюқоёқ деб ўйляяпсанми.

Исмоил -Таранг қилма, зериктирмайман-а! (пул кўрсатиб) Маишат қиламиз, шампан, кока-кола, жаз қилинган гўшлар... тешиб чиқмайди.

Суннат - (югуриб киради). Исмоил, қутурганмисан! Қўйвор

Наргизани. (Уларни ажратишга киришади. Суннат Наргизани тортган пайтда Исмоил Суннатнинг башарасига уради). Эҳ, Исмоил! (урмоқчи бўлади, Наргиза Суннатни ушлайди).

Сенми...

Наргиза - Суннат ака, Исмоил айнибди, индаманг, гуруҳ йиғилишида ҳаққини берамиз.

Исмоил - (Наргизага) Нима? Гуруҳ йиғилиши... Фажиб ташланган аёлча-я, тупурдим йиғилишингга!

Наргиза - Нима дединг? Фажиб ташланган... (Исмоилнинг юзига шапалоқ уради.) Ўзинг фажиб ташлангансан, газанда!

Исмоил - Шошмай турларинг, иккаланггаям кўрсатаман! (чиқади).

Наргиза йиғлашга тушади, Суннат уни овутишга ҳаракат қилади, Наргиза жаҳл билан билан қўл силтаб чиқиб кетади. Бироз ўтгач, Асад кириб келади.

Суннат - Ассалому алайкум ,домла!

Асад - Салом! (кезинади). Суннатжон, сендан бир нарса сўрамоқчи эдим, давлатга қарши варақаларни сен тарқатаяпсанми!

Суннат - Бекорларни айтибсиз, оғзим куйган... бўрининг есаям, емасаям оғзи қон эканда. (жаҳл билан чиқади, бироз ўтгач, Самар киради).

Асад - Суннатдан хавфланмасак ҳам бўлади, аммо ҳамма иллат мана шу устахонада, газандани қўлга олишимиз шарт!

Самар - Қандай қилиб?

БЕШИНЧИ САҲНА

Тўртинчи саҳнадаги кўриниш. Ҳеч нарса ўзгармаган. Ўртада сумка тик турибди.

Суннат - (кезиниб) Эҳ, худо... бошим қотиб қолди-я! Бири ҳизбутчи деса, иккинчиси варақа тарқатасан, деб бошим-

ни қотиради. Бу гумон, аммо гумон ёмонда! Яна биттаси қарз қистаб, қаматаман деб кўрқитади. Фоизи билан тўрт минг доллар-а! Қандай қилиб тўлайман. Умр бўйи меҳнат қилсам ҳам, бу қарз чангалидан қутула олмайман. Дилим вайрон, еганим ичимга тушмайди, ухласам тушимда, юрсам ўнгимда қарз кўраман. Бунинг устига гумондор ҳисобида юрибман. Армиягаям касалсан деб олишмади, қаерга гум бўлсам экан-а! Борган жойимдан топишади. Қарз ...ҳа-ҳа битта қарзим бор, ...уям бўлса худодан! Жон қарзман! Ўлиб кетаверсамми-я! Ке, кўй бу дунёнинг ғалваси кўп экан.

Асбоблар турадиган жавонни титкилашга тушади. Бир жавоннинг пастки қисмидан арқон топиб олади.

- Эй, бор экансанку! (тепага қарайди). Қайси бирига олиб ўлсам маъқулроқ! (бетон тўсинни мўлжаллаб). Ана шу тўғри келади.

Бурчакдаги столни кўтариб тўсин тагига олиб келади, унинг устига хонтахтани кўяди-да, устига чиқади. Тўсинга бўйи етмайди. Тик турган кўйи арқондан сиртмоқ ясайди. Арқоннинг бир учини отиб тўсинга илдирмоқчи бўлади, аммо арқон етмайди. Стулни олиб келиб хонтахта устига кўяди.

-Ана энди бўлди!

Хонтахта устидаги стулга чиқиб, тўсинга арқон ташлаб сиртмоқни тайёрлайди. Кўли билан тортиб-тортиб кўради.

-Ана, ҳазрати Суннат, ҳазрати Азроил тайёр бўлди! (уёқ-буёққа қараб). Ажал майини сипқориш пайти келди-ёв! Йигирма бир ёшдаман! Нима қилаолдим-а! Ўзим туғилиб ўсган қишлоқдаги бирон уй учун дераза ясаб бердимми? Йўқ! Қишлоғимда тўйлар кўп, аммо биронтасида хизмат қилиб «"Баракалла, раҳмат сенга!» деган дил изҳори эшитдимми? Йўқ! (сукут) Шунча йил яшабману, бирон кишидан илиқ сўз эшитмабман-а! (сиртмоқни қўлга олиб) Масжидга номоз ўқишга борганимдаёқ сен бўйнимга солинган экансанда! Ўлиб кетиб тўғри қиламан, барчасидан бира-тўла қутулиб кўя қоламан! Алвидо!... (йиғлаб). Алвидо, дўстларим, алвидо, меҳрибон онам, алвидо ота, алвидо, укаларим! Дийдор кўришмоқ даври қиёматга қолди! (сиртмоқни бўйнига солади). Ия, ўзимни ўлдирсам, аҳмоқ эди, ўзини ўлдириб тўғри

қилибди дейишади, холос! Сабабини ёзиб қолдирайда!

Сиртмоқни бўйнидан чиқариб пастга тушади, излаб каттагина қалин қоғоз топади. Чўнтагидан ручка чиқариб ёза бошлайди.

- Мен ҳизбут таҳрирчи эмасман. Бу тупроқ, унда яшаётган юртдошларимни ҳурмат қиламан. Шу азиз тупроққа бағрим тўла меҳр билан ўламан. Суннат. Имзо. Ип топиб қалин қоғозни икки бурчидан боғлайдида, бўйнига оседи. Кўздан кечириб, қийшиқ турганини тўғрилайди.

- Ана бўлди! Армоним қолмади ҳисоб (йиғлаб). Эй, ажал, бағрингни оч!

Столдан хонтахтага, хонтахтадан стулга чиқади. Сиртмоқни бўйнига солади. Атрофга тикилади.

-Яшаш қанчалар лаззатли! Аммо менинг ҳаққим йўқда!

Асад кириб келади.

Асад - Самар! (атрофга қарайди, тепада турган Суннатга кўзи тушиб) Сен....сен...Суннат нима қиляпсан? Эй, тўхта, тўхта!

Суннат - Кўрмаяпсизми, ўляпман!

Асад - Нима учун сен ўлишинг керак?

Суннат -Шундай бўлиши керак бўлиб қолди.

Асад - Тушунмаяпман!

Суннат - (кўкрагидаги қоғозга ишора қилиб). Ўқинг!

Асад - (ўқиб бўлгач). Суннатжон, тентаксирама! Ҳам шогирдим, ҳам ўғлимсан, қани буёққа туш, жонни худойим олади. Ўзини ўлдирганга даври қиёматда Оллоҳим шафқат қилмайди!

Суннат - Ўғлим, дедингизми! (йиғлайди) Эй худойим, биринчи бора бегона инсон мени фарзанд ўрнида ўғлим деди! (баттар йиғлаб) Сизга раҳмат, мени фарзанд ўрнида кўраркансиз, аммо иложим йўқда, ўлишим керак.

Асад - Ҳеч бўлмасам, ўлишингнинг сабабини айтгин?

Суннат - Майли, айтақоламан! Ҳизбутчисан, деб кўз очир-ишмаётибди!

Асад - Ким айтса, бекор айтибди, сен давлатимиз фуқаросисан, душман келса кўкрак кериб шу тупроқни ҳимоя қилишга тайёр юртимиз фарзандисан! Билдингми?

Суннат - Шундай!

Асад - Салгина қийинчиликка чидай олмаяпсанми? Бу гаплар қолиб кетади, ундан кўра анави деразага нақш ўйишни тезлат, кўриқда биринчи ўринни оласан, деб сенга ишониб ўтирибманку!

Суннат - Ростданми?

Асад - Ҳа-да! Ўзимни касбимнинг келажакдаги эгаси деб сени танлаганман-а!

Суннат - Шундайга ўхшайдиям.

Асад - (югуриб бориб Суннат нақш ишлаган деразани силаб) Қара, сен чизган нақшлар худди жонлига ўхшайди-я! (яна силаб). Табиий гул деб ўйлайсан. Баракалла, раҳматей, кўлинг дард кўрмасин!

Суннат - Баракалла, раҳмат дедингизми? (йиғлайди). Устоз, устозим!

Асад - Шогирдим!

Суннат - Раҳмат айтганингиз учун раҳмату, кўйинг, яхшиси ўлақолай!

Асад - Тўхта, сен ўлсанг, Самар ўқишга кетса, Наргиза эрга тегса, менинг ҳунаримни ким давом эттиради. (Суннатнинг ёнига чиқиб). Кел, ўлмагин. (Суннатнинг бўйнидан сиртмоқни чиқаради). Туш энди.

Стул ағдарила бошлайди. Суннат Асадга ёпишади. Силкиниш таъсирида Асаднинг кўлида турган сиртмоқ ўзининг бўйнига тушади. Суннат пастга қулайди. Асад сиртмоқни кўли билан ияги тагидан ушлаб қолади.

Суннат - Устоз, тирикмисиз?

Асад - (ҳавода муаллақ турганча). Тирикка ўхшайман, стул... стулни

Суннат - Ҳозир, ҳозир. (югуриб бориб ерда думалаб ётган стулни жойига кўяди. Асад бир-икки силкиниб стулга оёғини қадайдди). Ана бўлди.

Асад - (стулга оёқ кўйиб, иягидан сиртмоқни чиқаради.) Шогирд, асфаласофилинга кетишимга сал қолди-ю... (стулга ўтиради).

Суннат - Устоз, менинг касофатимга ўлиб кетишингизга бир баҳя қолди-я.

Асад – (кулиб). Иккаламиз ҳам ўлмадик-а! (иккаласи кучоқлашиб ўпишадилар). Шогирдим!

Суннат - Шундай, шундай устоз, (Асадни кўлидан ушлаб). Юринг, соф ҳавога чиқайлик! Ҳаммасини айтиб бераман!

Асад - (иягини уқалаб). Юр, юрақол. (чиқадилар).

Бироз ўтгач, кўлида гул кўтарган Самар киради.

Самар - Ҳеч ким йўқ-ку! (гулни жавонга кўяди). Ия. (стол, хонтахта, стулга боқиб). Бу ерда... (сиртмоққа кўзи тушиб) ўлим юз бергани йўқми! (яхшилаб қарайди). Тинчлик, шекилли, бирон қароқчининг иши бўлса керакда. (Стул ва хонтахтани олиб жойига кўяди.) Ана бўлди.

Тилла тақинчоқлар таққан, кўлида олмос кўзли узук, янги кўйлақда Наргиза киради.

- Ассалому алайкум!

Наргиза - Шу ердამисиз!

Самар - Ҳозир! (югуриб бориб жавондан гулни олиб келади). Байрам билан.

Наргиза - Қанақа байрам?

Самар - Бутун жаҳон талабалари кунини!

Наргиза - Эҳ-ҳей, шунгаям югургилаб юрибсизми. (гулни олмасдан атрофида айланади). Байрам кунларига йўқманда!

Самар - Нега?

Наргиза - Байрам кунлари куёш шарқданмас ғарбдан чиқиб оламини ёритса, барча нарса турфа рангда товланса, сотиқдаги нарсалар бепул улашилса?

Самар - Бунчалар романтиксиз-а! (гулни узатиб). Ҳозирча бепулини олатуринг.

Наргиза - Гулингиз қоғозданми?

Самар - Ия, табиий гул. (ҳидлаб) Гуркираган ҳиди бора! (Наргизани ўпмоқчи бўлади).

Наргиза - (кўкрагидан итариб) Тўхтанг!

Самар - (лабини чўччайтириб) Соғиндим.

Наргиза - Мен эса йўқ! Севгидан воз кечдим.

Самар - Ҳазилни ёқтираман. (кучоқламоқчи бўлади.) Жонгинам!

Наргиза – (Самарни кўкрагидан итариб юборади). Бас!
(Самар орти билан ерга ўтириб қолади.) Тақводорликни тан-
ладим.

Самар - (ерда ўтирган кўйи). Аҳду паймонлар, боғдаги
гулгун лаблардан ўптиришларчи.

Наргиза - Сизга ўпич берган лабларимни ювиб ташладим!

Самар - Наргиз, чинингизми?

Наргиза - Қачон ёлғон гапирган эдим (кета бошлайди).
Алвидо, Самар, алвидо, ёлғон ҳисларга, ҳасадгўй рашқлар-
га тўла севги.

Наргиза чиқади, Самар ўтирган кўйи унинг изидан тер-
мулиб қолади. Қўлидаги гулни бурчакка иргитади. Туриб
кезинади. Ташқаридан қадам товуши эшитилади. Самар
шошиб жавон ортига бекинади. Исмоил кўринади, ҳафсала-
сизлик билан ечиниб, кийимларини алмаштиради, ишлай
бошлайди. Толмас киради.

Толмас - Салом, Исмоилжон, пайраҳаларингдан жиндай
олай, уйчам совиб кетди.

Исмоил - Олаверингда, сўраб ўтирасизми, кераксиз
нарсаку! (Толмас пайраҳа теришга киришади. Асад кира-
ди.)

Исмоил – (Асаднинг кирганини сезмайди). Шуям иш
бўлди-ю. (қўлидаги асбоб билан дераза ромини ура бош-
лайди). Менга шу касб керакмикан-а! Одамлар миллион-
лаб пул топаяпти! (яна уради). Мен эса ёғочга гул чизиш
билан овораман! (Асад югуриб келиб унинг қўлидан асбоб-
ни тортиб олади.)

Асад - Ақлдан озганмисан, ахир бу сенинг меҳнатинг-ку!

Исмоил - Фолибликни Самарга, Суннатга бердим!
Фолиблик менга нима беради? Нима? Чўнтагимда ҳемири йўқ
ғолибман-а! (Толмасга). Кулгили-я! Тупурдим барчасига!

Асад - Хурсанд бўладиган кунлар ҳали олдинда! Чидам,
ўқиш, ўрганиш керак.

Исмоил - Пул топишни ўргандим, вассалом, бу ердан
кетганим бўлсин!

Асад - Ҳали пул топишингга анча бор!

Исмоил - Бир умрга етадиган пулни хоҳласам бир кун-

даёқ топаман. (Толмас пайраҳалар солинган қопни елкалайди).

Толмас - Эҳ, ёшлик, ёшлик! Даврим келди минг - минглаб пул топдим, ана шу пуллар хотинимни йўлдан урди, кейин мен ҳам тўнни елкага ташлаб «ҳайю-ҳуйт» деб уйдан чиқиб кетганман йигит! Нонни катта тишласанг-тишла, гапни катта гапирма! (Исмоил унга тикилиб қолади. Толмас қопни елкалаб чиқади).

Асад - Эшитдингми, ана шу оми одам ҳам сенинг устингдан куляпти!

Исмоил - Толмас дадар, унга мени тенглаштирманг, кимсасиз, ҳеч кимга кераги йўқ бир иприсқида!

Асад - Ана шу иприсқи сенга отанг бермаган пулни берувди, сен эса бугун уни ахлатга булғаяпсан, уятей!

Суннат - (кириб) Асад домла, сизни директор чақираяпти.

Асад - Ҳозир бўраман! (Суннат чиқади). Исмоил ўйлаб кўр айтганларимни, сен нотўғри гаплар гапирдинг (чиқади).

Исмоил - (кезиниб) Ўргулдим сендай ақлидан! Кеча бир соатнинг ичида ўн беш минг сўм топдима! Домла Асад, бу сизнинг бир ойлик маошингизга тўғри келади. (Эшикка ўғринча қараб). Бор-йўғи бир қоп қоғозни кўмир вагонда бориб, биттасига топшириб қайтдим, холос. (Чўнтагидан бир даста пул чиқариб) Мана, кўраяпсизми, мулла Асад. Кўриб кўйинг, мен пулдорман! (Пулларни сочади, телбалардек ҳаракат билан пулларни ўйнайди, кейин уларни йиғиштириб олиб, бир қисмини чўнтагига солади, қўлида қолган пулларни кўз-кўз қилиб). Мана пул! Ана пул! Чангалимда шўрва, десам, ҳеч ким ишонмайди-я!

Шу пайт совутиш тизими уланган уйчанинг эшиги шарақлаб очилади, жавон ортидан Самарнинг қиёфаси бир кўриниб, тезда ғойиб бўлади. Исмоил ҳайрат ичида олдин пулларини чўнтагига солади, кейин хонача томон боради.

-Ия, бу хонача ҳеч қачон очилмасдику!

Эшиқдан бошини тикиб ичкарига мўралайди. Шу пайт кучли қўл унинг ёқасидан ушлаб ичкарига тортиб кетади.

Эшик ёпилади. Олдинига тапир-тупир, кейин Исмоилнинг дод-войи эшитилади. Эшик очилиб, Исмоил кучли урилган зарб таъсирида учиб бориб ерга йиқилади.

Ёвуз рух - Тилингни тийиб юр! Кўмир вагон, кўмир вагон деб мақтанасан, поездда ўтказган юкинг учун ҳаққингни олдингми, олдинг! Демак, унут. Эҳтиёт зарур, дөворнинг сичқони бор, сичқоннинг қулоғи бор-а! (Бир даста варақани Исмоилнинг олдига иргитиб.) Мана буларни тарқат, албатта ҳаққингни оласан!

Исмоил - (ерда ётган кўйи) Хўп, хўп!

Эшик ёпилиб олдингидай бекилади.

Исмоил - (Ўрнидан туриб, варақаларни териб олади). Аёлларнинг иши қоғоз билан ишлаш, (уйча томон қичқириб). Яхшиси, кўлимга қурол бер!

Уйча эшиги шарақлаб очилади, ундан буткул қора кийинган, кўзига қора кўзойнак таққан киши чиқиб келади.

Ёвуз рух - Қуролни нима қиласан?

Исмоил - Душманларимни отаман!

Ёвуз рух - Душманларинг кимлар?

Исмоил - Улар...улар биласизми, менга қарши кишилар!

Ёвуз рух - Фалча экансанку! Ўлдириш террордир! Тўртта одамни ўлдириш билан ҳокимиятни эгаллаб бўлмайди, кишиларнинг ишончини қозониб, уларни бошқарадиган миясини эгаллаш зарур! Ана шу мия ҳокимиятни бошқариб турганларга қарши ғоялар билан тўлдирилса, шунда ғалаба бизники бўлади. Бу террордан кучлидир!

Исмоил - Барибир мен учун отиш, ўлдириш афзалроқ, чунки бировни урсам, унинг устидан мириқиб кулсам, маза қиламан.

Ёвуз рух - Албатта, ҳар кимнинг ўз ақидаси бор, ўлдириш, отиш йўлини танласанг, у ҳолда биз сендан воз кечишга мажбурмиз. Эсингда тут! Ҳозир эса топшириқни бажар! (пул бериб) Бу сенга мукофот!

Хоначага кириб кетади. Изидан эшикни маҳкамлайди. Исмоил варақаларнинг бир қисмини жавоннинг пастки қисмига бекитади. Битта варақа ерга тушиб қолади, уни Исмо-

ил пайқамайди, ярмини қўйнига тикади.

Исмоил - Пулни олдим, бўлдида. Тарқатдингми, тарқатдим, дейман! (чиқади).

Жавон ортидан Самар чиқиб келади.

ОЛТИНЧИ САҲНА

Кўп қаватли уйларнинг иккинчи қаватида жойлашган икки хонали уй. Меҳмон кутиш учун баҳолу қудрат ясатилган хона. Хонага кирадиган эшик, унинг рўпарасида балконга олиб чиқадиган иккинчи эшик. Ўртада хонтахта, устида мураббо, нон, турли хил қанд -курслар билан безатилган дастурхон. Бурчақда телефон, тошойна турибди. Диван ва креслолар. Милиция кийимида Саида тошойна олдида пардоз қилмоқда. Дастурхон олдида ўтирган Наргиза истамайгина нон кавшаб, чой хўплаб ўтирибди.

Наргиза - Ая, бир нарса илтимос қилсам, йўқ демай-сизми?

Саида - Айланай сендан, якка-ю -ёлғиз қизимсан, нега сенга йўқ дейман.

Наргиза -(жонланиб) Бажараман, десангиз айтаман.

Саида - (юзига упа суриб) Бажараман дедимку!

Наргиза - Иккита костюм керак.

Саида - (пахта билан юзидаги упани юзига ёзиб) Қанақасидан? Эркакларникими? Аёлларники?

Наргиза -(қаҳ-қаҳ уриб кулганча) Тушунмадингиз, унисияммас, бунисияммас, паспорт керак!

Саида - (кулиб) Вой, омон бўлгур ёшларей! Паспортни костюм дейдиган бўлдиларингми? Нималарни ўйлаб топмайсанлара! Кимларга?

Наргиза - Танишларимга, чет элга чиқадиган визасиям бўлсин!

Саида - Ҳужжатларини топширишсин, қўлга олишларини тезлаштириб бераман.

Наргиза - (диван устида ётган сумкасидан бир қоғоз ва суратлар олади). Мана ҳужжатлари ! (уларни Саидага уза-

тади).

Саида – (суратлар ва қоғозни кўлига олиб). Бу нима? Булар билан мен паспорт бера олмайман. Биринчи рақамли форма, яшаш жойидан маълумотнома ҳамда ҳарбий билетлари қани?

Наргиза - Бори шу.

Саида - Паспорт сен айтгандек елкадан сидириб ўзгага кийдириб кетаверадиган матоҳ эмас. Жиддий ҳужжат! (қоғоз ва суратларни Наргизанинг олдига ташлаб) Айт, уларга барча ҳужжатларини тайёрлаб олдимга келишсин, майли сен учун ёрдам бераман.

Наргиза – (сумкасидан минг доллар олиб Саиданинг олдига кўяди). Мана бу хизмат ҳаққингиз.

Саида – (ваҳимада) Қизим, долларларни қаердан олдинг? (суратларни кўлига олиб кўздан кечираркан). Бу одамларнинг тайини борми?

Наргиза - Тайини бор, тагли- тугли одамлар. Хотинларидан ажралишган, холос, шунинг учун паспортларини алмаштиришмоқчи.

Саида - Исми фамилиясиниям ўзгартиришмоқчимми?

Наргиза - Шундай, шекилли!

Саида - Уларнинг аниқ исми, фамилиясини биласанми? Танийсанми, улар кимлар, нима юмуш қилишади? Айтчи?

Наргиза - Хотинлари жудаям унақа... шаллақи экан. Хотинларимиз билмай кўя қолишсин дейишяпти-да!

Саида - Яхши (суратларни олиб сумкасига солади). Текшириб кўрамиз! (Долларларни Наргизанинг сумкасига солиб) Буни олиб бориб бер!

Наргиза - Текширмайсиз! Текшир-текширдан безиб қолишган.

Саида - Йўқ, текширилади, албатта! Паспорт ишига аралашма!

Наргиза - Бажармайсизми?

Саида - Йўқ!

Наргиза - Йўқ, десангиз биласизми, уйдан батамом кетаман!

Саида - Нега батамом кетасан?

Наргиза - Суратдагилар шерикларимдир.

Саида - Шерикларим...Улар кимлар ?

Наргиза - (долларни чиқариб тошойна олдига ташлайди). Ана ҳаққингизни олингу ишни бажаринг!

Саида - Қизим, қонунни буза олмайман-ку!

Наргиза - Қонун айланади, бири иккинчисини инкор қилиб келади. (долларни кўрсатиб) Бўлажак генерал иқтисодий революциядан орқада қолибсиз, ҳозир биринчи галги вазифа доллар тўплашдир. Тўпласангиз қора кунингизга ярайди, ҳа-ҳа, буни яхшилаб ўнг, ҳам чап қулоғингиз билан эшитиб олинг!

Саида - (креслога ўтириб) Қизим, мени жиноятга бошлама. Отанг Афғонда ўлгач, сени, унинг руҳи деб яшаб келаяпман. Менинг савлатим қолган, отангни руҳи чирқирамасин, тушунгин. Онангман, оқ сут берганман, қийнама мени!

Наргиза - Оналик бурчингиз, шерикларимни кўллаб юбориш вазифангиздир!

Саида - Ўн саккиз йилдан буён паспорт столи бошлиғиман, ҳужжатлари тўғри бўлмаган бирон шахсга паспорт бермаганман, билиб қўй, шерикларинггаям берилмайди.

Наргиза - Учгача санайман. Шундан кейин мени бошқа кўрмайсиз!

Саида - Отам ўлди кўндим, онам ўлди чидадим, эрим ўлди сен билан овундим ... яна бир овунчоқ топарманда!

Наргиза -Б-и-и-р-р-р-р-р!

Саида - Сен тарбияли, оқила қиз эдингку, ростдан кетмоқчимисан?

Наргиза -Би-и-и-р-р-р я-р-р-р-и-и-и-м-м-м!

Саида - Кейинги пайтларда ўзгариб қолдинг, сени шифокорга кўрсатиш керакка ўхшайди.

Наргиза - ик-к-к-к-к-иии!

Саида - (тиз чўкиб) Кўрқитма мени!

Наргиза - Ё ҳа ёки йўқ дейсиз! Иккию йигирма беш!

Саида - (уни кучоқлаб олади). Қизгинам айт, сени кўрқитишдимми?

Наргиза - Паспорт! Иккита!

Саида - Уларнинг шахсини аниқлай.

Наргиза - Рухсат йўқ! Икки яр ... (Саида Наргизанинг оғзини кафти билан ёпади) яр ... мм...

Ташқаридан машина овози, сўнгра узун сигнал эшитилди.

Саида - Ахир эрта-индин турмуш қурасан!

Наргиза - Барчасига тупурганман, дунёдан хур қиз бўлиб ўтаман!

Саида - Ундоқ демагил, қизим, ахир инсон фарзанд кўриши, ундан фарзанд, невара, чеваралар орттириши керакку!

Наргиза - Бу ҳаёт менга берилган, қандай истасам шундай яшайман. Ишингиз бўлмасин. Машичангиз келди, бориб ишни бажаринг.

Саида тошойна олдига бориб юз-кўзини артади.

Саида - Яхши, ўйлаб кўришга вақт берарсан.

Наргиза - Бахарасиз, йўқса сиз учун мен йўқман!

Саида унга бироз тикилиб туради, кейин эшик томон йўл олади.

-(Тошойна олдида турган долларларни кўрсатиб). Зор-мандани олиб кетинг.

Саида тўхтаб унга савол назари билан боқади, кейин тошойна олдидаги долларни олиб чиқиб кетади. Наргиза бироз ўйчан туради, кейин сумкасидан тилла тақинчоқларни олиб тошойна олдига борадида тақа бошлайди.

ЕТТИНЧИ САҲНА

Тўртинчи кўринишдаги саҳна. Самар эшикка нақш ўйиш билан овора. Исмоилнинг хонтахтаси, Наргизанинг курсисига қўл теккизилмаган, Суннат гул ўйган дераза битиш арафасида турибди. Асад киради.

Самар - (ишдан тўхтаб) Ассалому алайкум!

Асад - Ваалайкум! Суннат, Наргиза, Исмоиллар қани?

Самар - Суннат билан Наргиза спорт машғулотига кетишган, шекилли, Исмоилни билмайман, кечаям ётоққа келмади.

Асад - (имо билан).Нималарни пайқадинг?

Самар -(совутиш тизими уланган хоначага имо қилиб, бармоғини лабига босиб) Ҳамма гап шу ерда? (чўнтагидан китобча чиқариб.) Қипиқлар орасидан чиқди! (бориб эшикни тортиб кўради, эшик очилмайди). Зўр гаплар борда! Юринг ташқарига!

Асад - Наргиза билан учрашаяпсанми?

Самар - Севгим хавф остида, кейинги пайтларда жудаям ўзгариб кетди. Қадам олиши бежо!(патнис кўтарган Толмас киради, усти оқ мато билан ёпилган.)

Толмас - Ассалому алайкум! (тавозе билан патнисдан пирожки олиб олдин Асадга, кейин Самарга биттадан беради). Бир кампир ҳар куни иссиқ пирожки олиб келиб сотади, бир дона пирожки олиб чайнай бошладиму, бирдан сен эсимга тушсанг бўладими, Самаржон! Иштаҳам ҳиппа буғилди, кампирнинг тоғорасини кўтариб, бу ёққа югурдим. Кампир боёқиш ҳай-ҳайлаганча қолаверди, ҳозир олиб бориб бераман, унинг ҳам рўзғорига етишмаса керак!

Самар - (пирожки чайнаб).Раҳмат-ей, қорним оч эди!

Асад - (пирожки еб) Кейинчи, кейин нима деди?

Самар - Давлатга қарши фикрлар айтади, яна нима ба-лалар ҳақида гапирди. Унга тушунмай қолдим, домла!

Толмас - Ху (бошига кўрсаткич бармоғини нуқиб). Давлат тўнтаришимми? Томи кетганми дейман! Ўша аҳмоқ ким экан-а?

Асад - (Толмасга) Яшанг, шунинг фарқига сиз борибсиз, аммо орамизда бировларнинг чилдирмасига ўйнаётганлар бор.

Толмас - Мен танийманми? Ким ўзи?

Самар - Танийсиз, Наргиза синглингизда.

Толмас - Эбей! Онаси милиса-ку. Ҳой, зинҳор бировга айта кўрмангга, биров эшитса ишонмайди (Самарга яқин-

лашиб). Жим қилиш осон, уйланинг, сув сепгандай жим бўлади (кулишадилар). Рости. (Толмас кетади, Асад эшик томон йўл олади).

Асад - Мен кетдим, уларни кузатишни кучайтир.

Самар - Исмоилни нима қиламиз, далиллар етарлику?

Асад - Балким умумий мажлисда панд-насиҳат қилиб кўрармиз, зора тушуниб бу йўлдан қайтса.

Самар - Майлингиз. (Асад чиқади. Самар ишга киришади, бироз ўтгач Исмоил киради).

Исмоил - Салом!

Самар - Валайкум ассалом! Кўринмай қолдинг?

Исмоил - Нима ишинг бор, юрибманда. (кийимларини алмаштира бошлайди.)

Самар - Танловга икки кун қолди, нақш солишни қачон тугаллайсан.

Исмоил - Ишлаш менинг хоҳишим билан бўладиган нарса, ишинг бўлмасин. Сени ташқарида Наргиза чақиряпти, бор тезроқ.

Самар - Ростданми? (Самар югургилаб чиқиб кетади. Исмоил олдин хонтахтани ерга олади. Кейин ишга киришади. Бироз ўтгач, бурчакдаги совутиш тизими уланган уйчанинг эшиги зарб билан очилади. Бошдан-оёқ қора кийинган, кўзойнак таққан Ёвуз руҳ чиқиб келади.)

Ёвуз руҳ - Эшикни танбала, Насруллоҳ!

Исмоил - Хўп, хўп. (югуриб бориб эшикни тамбалайди.)
Ассалом, Ҳазратлари!

Ёвуз руҳ - Кеча бадмаст бўлгунча ичдинг.

Исмоил - Кеча... кечани қаердан биласиз, тақсирим?

Ёвуз руҳ - Тарқатилаётган варақалар ҳаққинда сўйладингиз?

Исмоил - Маслик ... алжираган бўлсам бордир.

Ёвуз руҳ - Бизнинг улуғ ишимизда алжираш кетмайди. Айбдорсан!

Исмоил - Айбдорман, кечиринг, тақсирим!

Ёвуз руҳ - Кечириб бўлмайдур, масъул ҳазратлари хабар топибдурлар.

Исмоил - Гуноҳқорман, кечирингизлар, доим итоатда

бўламан.

Ёвуз руҳ - Орамизда сенга ўрин йўқ!

Исмоил - Тавба қилдим, худо ҳаққи кечирингизлар.

Ёвуз руҳ - Қуръон ушлаб қасамёд қилгансан-а!

Исмоил - Тавба қилдим, гуноҳимни ювиш учун муддат

белгиланг.

Ёвуз руҳ - Тавба қилишга, гуноҳингни ювишга қодир-мисан?

Исмоил - Берган тузларингизни оқлагайман!

Ёвуз руҳ - Масъул ҳазратлари мени сенинг олдинга юборишдан мақсад олдин бир марта суҳбатлашиб кўринг деган эдилар, имоним комилки, сен бизнинг фидойиларимиздан экансан, инондим.

Исмоил - Қуллуқ, қуллуқ, тақсирим!

Ёвуз руҳ - Яна бир бор имкон берамиз. Наргизани ўлдирасан!

Исмоил - (қўрқиб) Наргизани ... нима айби учун?

Ёвуз руҳ - Топшириқларни бажара олмади, боз устига сирларимиз, хуфёна жойларимиз унга аён, биз учун ўта хавфли бўлиб қолди. Тез орада йўқ қилинмаса, барча ишларимиз чиппака чиқади.

Исмоил - Қотиллик қиламан деб қасам ичмаганман-ку!

Ёвуз руҳ - Гуноҳингни ювасан, холос, иккинчидан, тўппонча сотиб олдинг, биз бунга рухсат этмаган эдик-ку!

САККИЗИНЧИ САҲНА

Еттинчи кўринишдаги саҳна. Асбоблар турадиган жавоннинг устида темир қувур кўриниб турибди. Бошқа ҳеч нарса ўзгармаган. Асад, Суннат ва Самар тик туришибди.

Асад - Исмоилга жамоатчиликнинг гапийам таъсир қилмайдиган бўлибди. Шунча жавраганимиз бекор кетди-я!

Самар - Яна яхши кунлар олдинда, деб кулганига ўлайми!(Суннатга) Сен бориб Наргизани топиб кел!

Суннат - Хўп (чиқади).

Асад - Талабалар келишига ҳали анча бор. Айтганча, сен беҳабарсан, шекилли, кеча тунда Исмоилни милиция олиб кетибди.

Самар - Қамоқда ақлини танийдиган бўлибдида!

Асад - (Жавонни кўрсатиб). Яна пойлаб ёт. Майли, мен кетдим. (Самар яна жавон ортига ўтиб кетади. Асад жавоннинг олдини сал суриб тўғрилаган бўлади). - Ҳеч ким сезмайдиган бўлди. Шу атрофда бўламан (чиқади).

Бироз ўтгач, Наргиза киради. Уёқ - буёққа ўғринча қараганча тезгина бориб қипиқ уюмини титкилай бошлайди. Шу пайт бурчақдаги совутиш тизими уланган уйчанинг эшиги шарақлаб очилиб, Ёвуз руҳ чиқиб келади. Наргиза кўрқиб, қочмоқчи бўлади.

Ёвуз руҳ - Кўрқма! Биродарингман! Эшикни тамбала!

Наргиза - Танимайман, кимсиз?

Ёвуз руҳ - Мени масъул ҳазратлари юборди, сенга топшириқ бор!

Наргиза - (эшикни тамбаларкан). Хўп, эшитаман!

Ёвуз руҳ - Нарсалар қани?

Наргиза - (жавонни кўрсатиб) Ичига бекитган эдим, йўқ

Ёвуз руҳ - Йўқ... Унда ўзинг нега йўқ бўлиб кетмадинг. Сумкада махфий ҳужжатлар бор эди-ку!

Наргиза - Махфий ҳужжатлар... кечиринг билмапман.

Ёвуз руҳ - Бу биринчи айбинг, иккинчиси онанг Саида топширигингни бажармади-ку!

Наргиза - Аямга топшириқ берганман, бажариши шарт.

Ёвуз руҳ - Кеча уч биродаримиз қамоққа олинди! Бу, албатта, онангнинг иши! Сен бизга аъзо бўлганингдан буён барча ишларимиз чаппасига кетаётир!

Наргиза - Тақсир, барчасига мени айбдор санаманг!

Ёвуз руҳ - Барчасидан хабардоримиз, айбдорсан, ўлимга маҳкумсан! (Ёвуз руҳ Наргизага ташланади, Наргиза қочади, Ёвуз руҳ уни қулаб ушлаб олади).

- Калимангни қайтар! (Ёвуз руҳ Наргизани ушлаб турган қўйи пичирлаб дуо ўқийди). Бисмил Оллоҳу акбар! (Нарги-

зани қўйиб юбориб юзига фотиҳа тортади, пайтдан фойдаланиб Наргиза қочади). Тўхта, манжалақи!

Наргиза - Ёрдам... ёрдам беринглар! (изидан етиб келган Ёвуз руҳ уни ушлаб олиб, уйча томон судрайди.) Ёр... (Ёвуз руҳ қўли билан Наргизанинг оғзини ёпади). ...mmm.

Ёвуз руҳ - Ўлимдан қочиб қутулиб бўлмайти!

Жавон ортидан Самар отилиб чиқади, Наргизани судраб бораётган Ёвуз руҳнинг ортидан уради.

Самар - Қўйвор, қўйвор деяпман! Кимсан?

Ёвуз руҳ - Худонинг фалақдан юборган руҳиман! (қаҳ-қаҳ уриб кулади). Оллоҳнинг дўстиман! Жон олгани юборилганман. (ханжар чиқариб) Наргизанинг бу дунёда қиладиган иши қолмади. Ўлдириш учун келганман.

Наргиза пайт пойлаб Ёвуз руҳнинг ханжар ушлаган қўлидан тишлайди, Ёвуз руҳ дод солиб қўлини Наргизадан олади, Наргиза қочади. Ёвуз руҳ уни қувлайди. Наргиза қочиб Самарнинг орқа томонига ўтиб олади, Ёвуз руҳ билан Самар юзма-юз қолишади.

Самар - Мана учрашдик, ғаламис!

Ёвуз руҳ Самарни уради, Самар йиқилади. Наргиза қочиб бориб эшикдан тамбани олади, Ёвуз руҳ етиб келиб, уни ушлаб уйча томон судрай бошлайди.

-Эҳ, шўрпешона Наргиза!

Ёвуз руҳ -Самар, жавондаги сумкада диний адабиётлар бор эди, қани?

Самар - Ёшлар онгини захарламаслик учун керакли жойга топширдим.

Ёвуз руҳ - Демак, сирдан сен воқифсан, шундайми?

Самар - Барчасидан хабардорман, энди сени ушлаб топширсам олам тинчийди.

Ёвуз руҳ - Унда иккалангниям ўлдиришга тўғри келади. Сенларга ўлим!

Самар билан Ёвуз руҳ ўртасида кураш бошланади. Наргиза пайт пойлаб қочади, изидан етиб келган Ёвуз руҳ унинг бошига уриб, ҳушидан кеткизади. Самар Ёвуз руҳни уриб йиқитади. Ёвуз руҳ ҳушидан кетади. Ханжар қўлидан тушади.

Наргиза - (ўзига келиб) Ифлос, бузуқи инсон экан-ку!

Самар - Наргиза, Асад домлани чақир!
Наргиза - (бориб Ёвуз руҳни кўтариб уйча томон судрай бошлайди). Самар, жим бўл! (таҳдид билан). Бу гап шу ерда қолсина.

Самар - Улар сени ўлдиришади!

Наргиза - Мен Отинойга ҳисоб бераман.

Самар - Асад домлани чақир! Биламан, сен Ҳизбутчи-сан.

Наргиза - Бас!

Ёвуз руҳ ўзига келиб ўрнидан туради, Наргиза билан Самар тескари ўгирилиб турганликлари сабабли уни пайқашмайди. Ёвуз руҳ Наргизани ушлаб унинг кекирдагига тўппонча тирайди.

- Вой -дод! Ёрдам бер... (Ёвуз руҳ унинг оғзини кафти билан ёпади, Наргиза типирчилаб қаршилиқ кўрсатади). м...ммм...

Югуриб эшикдан Асад киради, Наргизани Ёвуз руҳдан ажратмоқчи бўлади, Ёвуз руҳ унга тўппонча ўқталади.

Ёвуз руҳ - Нариге тур, йўқса отиб ташлайман!

Асад - Инсмисан, жинсмисан? Наргизани қўйвор.

Ёвуз руҳ - Яратганнинг дастиман, Наргиза ўлиши керак.

Асад - Осмониймисан. Кел, иккаламиз келишайлик!

Ёвуз руҳ - Майли, келишамиз, эшикни тамбала!

Асад - Наргиза ўлмаслиги учун нима қилишим керак?

Ёвуз руҳ - Барча айтган шартларимга рози бўласан.

Самар пайт пойлаб Ёвуз руҳга ташланади, Ёвуз руҳ тўппонча дастаси билан уриб уни ҳушидан кеткизади.

- Эшикни тамбала! (Асадга тўппонча ўқталади). Бир, икки... (юқорига ўқ узади). Эндигиси Наргизанинг миясига қадалади!

Асад - (югуриб бориб эшикни тамбалайди). Ана бўлди, энди қизимни қўйиб юбор!

Ёвуз руҳ - Қизингмас, оддий талабанг, холос!

Асад - Оддий ўқувчим, аммо барча талабаларим фарзандларимда! Уларнинг ҳар бири жигаримнинг бир парчаси, ҳа-ҳа ишон!

Наргиза - (йиғлаб) Майли кўяверинг, қон талаб экан, ўлдирсин, розиман.

Асад - Йўқ, сен ўлмайсан, ҳали қиладиган ишларинг кўп.

Наргиза - Дўстларимни чақиринг... (Ёвуз руҳ уни бўға бошлайди).

Асад - Ҳай-ҳай, шайтонга ҳай бөр, осмоний, қизимни ўлдириб кўясан. Ахир у бўлажак она, ҳали менга қатор не-вара, талабалар туғиб бериши керак! Тегма, насибангга шериклик қилмайди.

Ёвуз руҳ - Наргиза туғмайди.

Асад - Бекорларни айтибсан, Наргиза кўплаб фарзандларнинг онаси бўлади, қобилияти кучли, олима бўлади. Шундайми, Наргиза?

Ёвуз руҳ - Бизнинг қарашимизда қобилият ҳисобга олинмайди.

Асад - Биламан, Ҳизбийсан!

Ёвуз руҳ - (Наргизани баттар қийнаб) Ҳизбийлармиз.

Асад - Ҳизбийлар-худо ақлдан оздирган одамлардир! Осмониймассан, шайтонийсан! Биласанми, Оллоҳ таоло тупроқ, сув, ҳаво, ўт каби бир неча хил нарсаларни аралаштириб, инсоннинг шакли - шамойилини ясабдида кўл остидаги фаришталар-у, уломаларга, малоикаларга ана шу ҳайкалга сажда қилишни буюрибди. Барча саждага эгилган дамда Шайтон «Эҳ мен бир улома бўлсам, ўн саккиз минг саҳобани ўқитсам, бориб-бориб бир ҳайкалга сажда қиламанми» деб саждага бош қўймабди. Барча биринчи саждадан бош кўтарган онда Шайтоннинг бўйнида инсон шакли-шамойилига сажда қилмаганлиги учун тавқи-лаънат тамғаси осилиб турган экан. Сен ҳизбийларга оллоҳ ҳамда юртдошларинг томонидан тавқи-лаънат тамғаси осилгандир. Бу тамға абадул-абад юзларингни қора қилгай!

Наргиза - Устоз, сўзларингиз нақадар маъноли-я! Нега янглишган эканман.

Асад - Янглишганларни ҳукумат кечиради.

Наргиза - Ростдан кечирармикан-а!

Асад - Албатта, кечиради, бўлмасам бутун бошли кол-

леж номидан хат ёзамиз.

Наргиза – Оҳ, қандай тотли сўзлар! (Ёвуз руҳ уни баттар қийнаганча совутиш тизими уланган уйча томон орти билан юра бошлайди. Уйча ёпиқ бўлганлиги учун бир дам Наргизани қўйиб эшикни очиш учун эгилади. Асад жавон устидаги темир қувурни олиб Ёвуз руҳнинг белига уради. Наргиза унинг қўлидан қутилиб чиқади). Уринг устоз, уринг!

Ёвуз руҳ - Вой белим-а! (Ёвуз руҳ шиддат билан Асадга ташланади, тўппончаси ҳавода учиб бориб Самарнинг олдига тушади, хушига келган Самар тўппончани олади). Энди ўлдираман! (Ёвуз руҳ ёнидан пичоқ чиқаради. Шиддат билан Асадга ташланади, муштлашиб кетишади. Гаранг ҳолатда Самар ўрнидан туради. Наргиза Ёвуз руҳни урмоқчи бўлиб унинг олдига келиб қолади. Вазиятдан фойдаланган Ёвуз руҳ унга пичоқ санчади (Наргиза йиқилади).

Наргиза - Воҳ ўлдима! (Ёвуз руҳга) Энди тинч қўярсан, Азройил!

Наргиза билан андармон бўлган Асаднинг орқасидан Ёвуз руҳ пичоқ санчади. Ўзига келган Самар Ёвуз руҳга ташланади. Унинг юзидан ниқобини сидириб олади. Уларни олдади Толмас пайдо бўлади.

-Толмас тоға ... -ку!

Асад - Ёпирай, Толмас боғбонми! Ана макр, ана найранг!

Самар - Ё алҳазар! Орамиздаги боғбон Толмас-а!

Толмас - Ҳа, менман. Асад, йўл бер, чиқиб кетай.

Самар - Йўл йўқ! Авахтага кетишинг керак.

Толмас- Тишларим билан кекирдагингни узиб оламан! (Толмас сакраб Самарнинг қўлидаги тўппончани уриб туширади.) - Ҳеч ким билан ишим йўқ, фақат йўл бер, кетай.

Асад – (жароҳатини ушлаб ерда ўтирган қўйи) Сенга йўл йўқ, Ўлим сенга! Самар темир қувурни олиб Толмасни уради. Толмас йиқилади. Аммо Толмас яна шиддат билан ўрнидан туради. (Наргиза судралиб тўппончага яқин келиб олади).

Наргиза - Толмас! Толмас, менга қара! Тилла тақинчоқлар, долларлар билан мени алдаб, ўз ватанимга хиёнат қилишим даражасига олиб бординг, аммо энди кўзим очилди. Халқ сен, сенинг гунаҳларингга фақат ўлимни раво қўради.

Асад - Баракалла, Наргиза! Аямагин бу сотқин, муттаҳамни!
Самар - (Наргизани тургазаркан.) Босқинчи ким, Толмас биласанми? Бир хоналик уйинг бор дейлик. Босқинчи, мустамлакачи аввал ана шу уйингнинг ярмини сўроқсиз эгаллаб олади. Кейин эса сени бурчакка қисиб қўйиб, айтганини қилдиради. Ана буларни босқинчи, мустамлакачи дейдилар. Сен ўз халқинг орасидан етишиб чиққан хоин, сотқинсан! (Самар Наргизадан тўппончани олади). Қулваччасан! Халқингга қулликни раво кўраяпсан.

Асад - Бўш келма, Самар!

Наргиза - Мени ўз домига тортиш учун тилла тақинчоқларни, долларни аямай сарфладингга! Мени ўлдириш нимага керак бўлиб қолди?

Самар - Бу юрт, азиз тупроқ меники! Ана шу тупроқ отамга отасидан, отасининг отасига эса уларнинг боболаридан мерос бўлиб қолган. Бу азиз макон менга боболаримдан мерос экан, бас, унинг хавфсизлигини, унда ўйнаб-ўсаётган авлодлар шод-хуррам ҳаёт кечирिशини таъминлаш менинг, менинг тенгдошларимнинг бурчидир. Ёмон ниятингга яраша жавоб бериш зиммамиздадир. (Толмас қийқириб Самар томонга сакрайди. Самар қаторасига ўқ узади. Толмас йиқилади).

-Қон истаган эдинг, қонга бот!

Толмас - Э воҳ! (ўлади)

Наргиза - Мени онам кечирармикан? (Самар келиб Асаднинг туришига ёрдам беради. Наргиза унга ёрдамлашади).

Самар ака! Сиз кечирасизми мени? Дўстларим, устозларим кечирармикин?! (Тамошабинларга, залга қараб) Юртдошлар, сиз кечирасизми?

П А Р Д А

Т А М О М.

2003йил.

ИЛОН ОҒЗИДАГИ ҚУШЧА ЁХУД КАПАЛАК УМРИ

Қ А Т Н А Ш А Д И Л А Р :

- Ҳанифа** - 41 ёшда, Норбўтанинг хотини.
Норбўта - Ҳанифанинг эри, олийгоҳда ўқитувчи.
Дилдора - Ҳомиднинг хотини, 30 ёшлар атрофида.
Ҳомид - Дилдоранинг эри, ароқхўр.
Нодир - Ҳомиднинг биринчи хотинидан бўлган ўғли.
Фазилат - Акушер-гинеколог.
Мурод - Гиёҳванд.
Зулайҳо - Бемор.
Миршаб.
Ҳамшира.

(Воқеа шу кунларда бўлиб ўтади).

БИРИНЧИ САҲНА

Катта ҳовли. Ҳовли ўртасидан пастак пахса девор билан иккига ажратилган. Икки томондаям саранжом-саришталик, кўш деразали, эшикли, ўртамиёна кўринишдаги уй. Икки ҳовлидаям темир чорпоялар, унинг устига кўрпа-тўшаклар тартиб билан териб йиғиб қўйилган. Чорпоя ўртасида хон-тахталар. Икки ҳовлининг икки бурчагида ошхоналарга кириб кетадиган икки эшик. Уйлар бурчагида ертўлага тушиб кетиладиган йўл ва эшикнинг тепаси кўриниб турибди. Пахса деворнинг икки томонидаям, кўча эшикка олиб борувчи бетон йўлаклар.

Чорпоя устида ўтирган Ҳанифа чақалоқча учун жун пайпоқ тўқимокда. Радиодан куй ва ашула эшитилади. Ҳанифа пайпоқ тўқишни тугатади. Пайпоқчани ўзидан анча нарига қўйиб, завқ билан томоша қилади.

Ҳанифа - Бежиримгина чиқибди.

Нодир -(кириб) Амма! (Ашула ва куй тугайди).

Ҳанифа -(чўчиб тушади, ўзига келгач) Нодиржон, сенми-сан? (Уни кучиб ўпаркан) Соғинтириб қўйдинг-ку. Мен...ҳозир (уйга кириб кетади, бироз ўтгач ҳовучини тўлдириб конфет олиб чиқиб) Ма, олгин!

Нодир -(конфетларни олиб) Раҳмат!

Ҳанифа чорпояга чиқиб ўтиради, Нодир ҳам унинг ёнига чиқиб чордона куриб ўтиради, конфет ейишга тушади.

Нодир - Амма (конфет узатиб) ўзингизам енг!

Ҳанифа -Раҳмат Нодиржон, ўзингиз енг (ўпади).

Нодир - Кечаги эртақнинг давомини айтиб бераман дегандингиз.

Ҳанифа - Ҳа-я Нодиржон .Ҳозир...Бир бор экан, бир йўқ эканда, тўқ экан! Қарға қақимчи, чумчуқ чақимчи, тошбақа тарозибон ,қурбақа ундан қарздор экан. Шу замонда икки

гадо яшаган экан. Бир куни гадолардан бири иккинчисига: «Сенга тожу тахт, давлат ҳамда ҳукмронлик совға қилурман. Ол, ана!», -дебди. Шунда иккинчиси « Сенга эса мен икки оламни ҳадя этдим, еганинг олдингда, емаганинг ортингда яшайвер, дебди. Шунда... Эй, Нодиржон кўйлагининг кўлтиғи чокидан сўтилибдими (Нодирнинг кўлтиғини кўтаради). Вой. ўлмасам, йиртиқку (уйга кириб кўлида янги кўйлак кўтариб чиқади). Ма, кийиб кўргинчи,

Шу пайт Ҳомиднинг уйидан Дилдора чиқади.

Дилдора - (қарғаниб) Етимча, қаёққа... (жим бўлган кўйи пахса девор панасидан келиб Нодир билан Ҳанифанин ишларини кузата бошлайди) Ҳмм яшшамагур...

Ҳанифа - (Нодир кўлидаги конфетларни кўйиб, кўйлакни кияди) Товга қараб кийгин, товдек йигит бўлай деб.

Нодир - Аммажон, бу кўйлак менгами?

Ҳанифа - Сенга жияним, албатта сенгада! Илоё тепкилаб кийгин!

Дилдора - (девор тирқишидан нари кетиб) Вой худойим, бунча қийнамасанг мени! (йиғлайди) Оҳ, куйиб адо бўлдим! Қани энди шу бола ўзимники бўлса... (Кўз ёшларини артиб) Нодирчик, қайдасан?

Нодир - (девор томонга) Мен бу ердан! Ҳозир! (конфетларни чўнтагига солиб) Мен кетдим. (пахса девор орасидаги тешикдан ўз ҳовлисига ўтади).

Ҳанифа - Майли, борақол! (уйга кириб кетади).

ИККИНЧИ САҲНА

Дилдора - Туғмасойнинг кўйлагини еч, бошқа кўйлак бераман!

Нодир - Нега ечаман! (Дилдора унга конфет узатиб).

Дилдора - Ма конфет, кўйлакни сичқон ғажиган, эски-ку!

Нодир - Янги кўйлак-ку!

Дилдора - Сенга ўзим янги, чиройли чарм куртка олиб бераман.

Нодир - Дадам олиб беради.

Дилдора - Даданг пиёниста, алкаш. Битини сотиб, чарм куртка олиб берадимми?

Нодир - Алкаш эмас!

Дилдора - Хўп, сен айтганча, алкаш эмас, дадайиз оппоқ! (кўрпа остидан қора сумка олиб) Сен манови сумкани кўча бошидаги этикдўз амаки бору, ўшанга элтиб бергин, кейин сенга зўр куртка олиб бераман.

Нодир - Ростданми?!

Дилдора - Гап битта, олиб бераман дедимми, олиб бераман.

Нодир - Унда ҳозироқ олиб берасиз. (сумкани олиб) Хув борганимизда менга конфет берган кал амакигами?

Дилдора - Ҳа, ана ўша кишига, фақат милиционерлардан эҳтиёт бўл! (пул бериб) Манави пулга совун сотиб ол!

Нодир - (хурсанд) Хўп, куртканинг, қанақа рангидан олиб берасиз!

Дилдора - Қанақаси ёқади сенга?

Нодир - Қора ранги жудаям зўр-да!

Дилдора - Бўпти, қора рангидан бўлса қорасиданда. (Нодир сумкани олиб чиқиб кетади).

УЧИНЧИ САҲНА

Ҳанифа уйдан чиқиб, чорпояга ўтирганча қўлидаги чақалоқ пайпоғига тикилиб қолади. Хўрсинади. Бармоғига кийиб кўради. Қўлида тўрхалта кўтарган Норбўта киради.

Норбўта - Ҳаниф ... (Ҳанифа эшитмайди, қўлидаги пайпоққа завқ билан тикилиб қолади) Ҳанифа!

Ҳанифа - Ҳуув ... (секин-аста ўзига келади) ... Яхши келдийизми?

Норбўта - Ҳанифа, ҳали ота белида юрган чақалоққа кийим-кечак тикиш, тўқиш яхшилик аломати эмас. Кўйинг, тикманг, тўқиманг... дўконларда тикилиб ётибди, сотиб оламиз-қўямиз. (Норбўта тўрхалтани ошхонага киритиб ташлаб чиқади.)

Ҳанифа йиглашга тушади .

Норбўта - (Ҳанифани авайлабгина кучиб) Кўй, йиглама, сени хафа киламан деб ўйламовдим. Ана эски шаҳарда эллик бир ёшга кирган бир кампир туғибди-я! Сен эса эндигина қирчиллама қирк ёшдасан. (кўзларига тикилиб) Кўй, мени ҳам кўнглим эзилиб кетаяпти!

Ҳанифа - Худойим мени йиглаш учун яратган. Ҳомиладор бўлсам ҳам барибир туға олмасам керак.

Норбўта - Ким айтса бекор айтибди, аёл зоти туғиш учун яралган, сенам туғонгичсан, асли зотинга тортган санда, ҳали кўрасан, мана шу ҳовли болаларга тўлиб кетади...

Ҳанифа - Норбўта ака, фарзандликка чақалоқ олмай-мизми ? Чақалоққа меҳр пайдо бўлган оналарда ҳомила пайдо бўлармиш.

Норбўта - Оламиз, албатта оламиз. Шунақанги азамат йигит қилиб тарбиялайки...

Ҳанифа - Йўқ ! Қиз бола оламиз, сочи тақимига тушган, юрса кўчани тўлдириб юрадиган қиз бўлсинки...

Норбўта - Бўлмасам, бир ўғил, бир қизча оламиз. Келишдикми .

Ҳанифа - Келишдик .

Иккаласи чинчилоқларини бир-бирларидан ўтказиб келишгандек ишора қилдилар .

Норбўта - (ўзича) Ишқилиб туғмасаям соғ юрса бўлгани . (паст овозда) туғса... (овозини кўтариб) Ҳанифа , кел бир гумбаз ясайлик ! Сен сабзи -пиёзни тўғраб тургин, мен зириллаб дўконга чиқиб битта шампан олиб келаман, Шампан қурғур ош билан йиғлаб кўришишади-да! (кўча эшик томон йўл оларкан) Ошни ўзим дамлайман-а ! (чиқади) .

ТЎРТИНЧИ САҲНА

Дилдора - (ташқаридан югуриб кирган Нодирга) Вой... ҳа-ҳа, нега бунча ҳовлиқасан ?

Нодир - Опа...Опа... мени милиса амаки қувлаб келаяпти !

Дилдора- Нимма... (югуриб бориб кўча эшикни тамбалайди) Ҳмм... (Нодирнинг қўлидан сумкани юлқилаб оладида, очади, ичидан елим халтага солинган қора дорини олиб, ертўлага тушиб кетади, бироз ўтгач қўлида тўрхалтага солинган пиёз кўтариб югуриб чиқади. Нодирнинг қўлидаги сумкага пиёзни салади. Югуриб ошхонага кириб кетади. Пиёлада сув олиб чиқиб, Нодирга ичира бошлайди). Ич, ўғилгинам! Қўркувни босади. (Нодир ичади.) Холмат акани тилга ола кўрма ! Сен пиёз,сабзи олиб келишга боргансан. Тушундингми ?(пиёлани қўяди).

Кўча эшик тақиллайди.

- Кимди?

Милиционер овози - Очинг, милицияданман!

Дилдора - Қўрқма, Нодирчик! (бориб эшикни очади, милиционер киради) Хўшшш ...

Милиционер - (кириб) Саломалайкум. Яхшимисиз! Уй-ичларингиз соғ-омонми?!

Дилдора - Соғу саломатмиз!... Эшитаман!

Милиционер - (Нодирни кўрсатиб) Бу бола ўғлингизми?

Дилдора- Ўғлим, албатта, менинг ўғлим! (югуриб бориб Нодирни кучиб) Нима, ўхшамайдими? (юзини Нодирнинг юзига босиб) Мана, қўйиб қўйгандек ўхшайди-я! Яна қандай доказательство керак?

Милиционер - Ёу боланинг сумкасини текширишим керак?!

Дилдора - (Нодирга сув ичира бошлаб) Болагинамни кўрқитибсиз. (шангиллаб) Мана кўрққанидан қалтираб боряпти!.Ич, ҳаммасини ичгин болам,кўркувни босади. (сувни мажбурлаб Нодирга ичиради) Ёш болани қувлашга уялмайсизми?

Кичик эшикдан Ханифа мўралайди.

Ханифа - Нима шовқин! (Дилдорага кўзи тушиб) Тинч-

ликми Дилдорахон?

Дилдора - Вой, аммаси жонидан яхшиям келиб қолдингиз. Нодиржонни манави сўлоқмондай одам қувлаб кўрқитиб юборибди-я! Нима эмиш, сумкасини текшириб кўрармишлар.

Ханифа - Сумка билан нима ишингиз бор? (кичик эшикдан ҳовлига кириб, ўртада ётган сумкани очиб) Пиёзми? (Нодирни кучиб ўпади) Кўрқма, Нодиржон, амакинг сени ким биландир адаштирган.

Дилдора - Пиёз билан совун опкелгин деб пул берувдим. Нодирчик, совун сотиб олдингми?

Нодир - (чўнтагидан пул чиқариб) Йўқ.

Дилдора - Миршаб амакингдан кўрқиб кетибсанда! (сумкани олиб ерга ағдаради, пиёз тўкилади) Мана... (милиционерга сумкани узатиб) сизга сумка керак бўлса. (сумкани иргитиб) Олинг, Миршаббой! Энди кўнглингиз жойига тушдими?

Милиционер - Бизга тушган маълумотлар бўйича сиз гиёҳванд дорилар билан савдо-сотик қиласиз?

Дилдора - Нима?! Наркотика! (икки бармоғини бигиз қилиб) Бу кўзми ё пўстакнинг йиртиғи! Шабкўр бўлсангиз даволатинг! Пиёз билан наркотикани адаштириб, қандай қилиб миршабхонада ишлаб юрибсан?

Милиционер - Барибир уйни тинтув қилишим керак! Болани эса сўроқ...

Ханифа - Ёш болани кўрқитиб нима қиласиз? Юрак ўйноғи бўлиб, шайтонлаб-пайтонлаб қолса ким деган одам бўласиз-а? Ахир сиздаям фарзанд бордир?

Дилдора - Шуни айтинг-га. Уйни текширармиш яна... (икки бармоғи орасидан бош бармоғини чиқариб) Мана кўрдингми, миршабчик. Прокурордан рухсатноманг борми?

Милиционер - Ҳозир йўқ, аммо санкция оламан!

Дилдора - Унда чиқ уйдан! Санкциями-панкциями олганда келасан!(Милиционернинг устига бостириб бора бошлайди) Қани туёғингни шиқиллат, бўмасам ўзингга қийин

бўлади, бориб устингдан бошлигингга арз қиламан.

Ханифа - Дилдорахон, англашилмовчилик бўлган-да!

Дилдора - Илоё, ер ютсин сендай миршабни! (Милицционер чекина бошлайди) Билиб қўй, агар боламга бирон қорхол бўлса мендан тирик қутула олмайсан-а! Тинтув қилармиш, дунё бедарвозами! (Милицционер чиқиб кетади) Турқинг лаҳадда чирисин сенларнинг!

Ханифа - Мен борай! (кичик эшик томон кетаркан) Нодиржон кўрқма, ҳозир барчаси ўтиб кетади.

Дилдора - Ханифа опа, уйга киринг, чой тайёр!

Ханифа - Шошилиб турувдим, кейин келаман! (ўз уйига ўтиб кетади).

Дилдора - (Ханифа кетишини бироз кузатиб туради, кейин шошилиб телефонга бориб рақамларни теради) Алло, Муроджон акаммисиз!... Вой, бундай гапларни ўрни эмас. Анави зормандани тез уйимдан ҳа-ҳа. Шундай. Келишдик. ... (трубкани қўяди). Бир балодан қутулдим-а!

Нодир - Опа, менга қора куртка олиб келдингизми?

Дилдора - Нимма! Қора куртка... Балони олиб бераман, сал нарсани эпложмадинг-ку! (жаҳл билан Нодирни елкасидан итариб юборади) Етимча!

Нодир - Ҳаммасини айтиб бераман!

Дилдора - Вой, тирмизакчаей! Нимани айтиб берасиз?

Нодир - Ҳалиги ... Қора сақичнида!

Дилдора - (газабга минади) Нима дединг? Мана сенга қора сақич! (уради) Берман ке деяпман тирранча! Берман ке, олдингда чуқур йўқ, ерга кириб кетмайсан -а! (Нодир кўрқа-писа унга яқинлашади) Хўш, кимга айтиб берасан? (Шартта Нодирнинг кулоғидан ушлаб, торта бошлайди) Яна бир қайтар ҳалиги гапингни.

Нодир - Кўйворинг, отамга айтиб бераман!

Дилдора - Ҳали шунақами етимча! Ов, кимнинг нони-ни еб катта бўлаяпсан-а! Билиб қўй, онанг ўлган, етти қат ернинг тагида ётибди, отанг эса алкаш... Йўқ ҳисоби, ҳали

ўша гадой отангга мани чақиб берасанми. (яна уради).

Нодир - Ёлғон! Ҳаммаси ёлғон, отам алкаш эмас, алкаш эмас. Энам тирик, яқинда келади...

Дилдора - Ҳо, келармиш, арвоҳи келади. Чирқиллабгина... Кейин нима қилмоқчисан. Уйимда ман билан яшайсанларми? Гадойлар...

Нодир - Кетамиз, уйимизга кетамиз!

Дилдора - Ҳали шунақами? (ертўлани кўрсатиб) қани буёққа кирчи! (кулоғини кўйиб юборади). Кир деяпман!

Нодир - (йиғлаб) Кўрқаман, у ерда ҳар хил қуртлар бор, кўрқаман! (Дилдора Нодирни ушлаб ертўлага тушириб юборади. Устидан тамбалайди).

Дилдора - (Нодир ертўланинг эшигини тақиллата бошлайди) Сани уйинг шул. Жим бўл деяпман, овозинг гўрдан чиққур етимча!

Дилдора қора дори солинган елим халтачани олиб тезда уйдан чиқиб кетади.

Нодир - Эшикни очинг, очинг деяпман опагон, кўрқяпман. Бўлмасам отам келгач, ҳаммасини айтиб бераман. Ҳалиги мўйловлик амаки билан нима ишлар қилганингизниям айтиб бераман. Очинг деяпман, очинг. (эшикни қаттиқ тақиллата бошлайди.) Очинг!

БЕШИНЧИ САҲНА

Шифокорнинг беморларни қабул қиладиган хонаси. Бурчакда иккинчи эшик. Иккинчи бурчакда дори-дармонлар кўйилган жавон. Чарм қопланган диванча. Стол, стол устида тиббий кўрикдан ўтказадиган тиббий асбоб-ускуналар. Хлорамин эритмаси солинган, оғзи дока билан ёпилган банка. Чойнак-пиёла кичкина жавонча устида турибди. Бурчакда қўл ювғич ва совун кўйилган. Сочиқ осиб кўйилган.

Фазилат ёзмокда, рўпарасида Зулайҳо ўтирибди.

Зулайҳо - Дўхтир опагон, туғишим шарт!

Фазилат - Эҳтиросга берилма, пала-партиш яшама, куни келиб туғасан, деб мен сенга минг мартабалаб айтганман.

Зулайҳо - Айтгандингиз... яшадим-ку!

Фазилят - (ёзишдан тўхтаб) Яшадим дегин-а! Беш ойлик ҳомилангни қорнингда ўлдириб келганинг-чи? Худонинг ўзи кечирсин, сени сақлаб қолиш учун тўрт кеча-кундуз ухламасдан оёқда турганман-а! Эсингдан чиқдиму!

Зулайҳо - Айбдорман опажон, у кунларни худо кўрсатмасин!

Фазилят - Хўш, унда иккинчи болангни нима қилдинг?

Зулайҳо - Кейингисиними? Ота-онамнинг юзи шувит бўлмасин деб маҳалла-куйдан уялиб уйга олиб бора олмадим.

Фазилят - Уятниям биламан дегин-а! Ҳар қалай тўққиз ой қорнингда кўтариб юриб туққан болангнинг қаерда, кимларнинг бағрида тарбия олаётганидан хабардор бўлсанг керак!

Зулайҳо - Билмайманда, (йиғлаб) билсам ялиниб-ёлвориб бўлсаям қайтариб олган бўлардим.

Фазилят - Биласан, ҳаммасини биласан! Тўғрисини айт, кимга бергансан болангни!

Зулайҳо - Ҳалиги... Боланинг отасига...

Фазилят - Уйнашимга дегин.

Зулайҳо - Йўғе, ундай деманг!

Фазилят - Бўлмасам ўйнашингни ким деб атайин? Қиз боланинг ҳаёси ҳаддан ташқари устун туради. Қизми ёки аёлми уни эридан бошқа ҳеч кимнинг кучоқлашга, ўпишга, эркалашга, фарзанд яратишга ҳаққи йўқ. Никоҳсиз туғилган бола жинояткор бўлади. Шунинг учун ота-бобаларимиз ҳароми деб бежиз айтишмайди.

Зулайҳо - Мени алдашди.

Фазилят - Алданмаслик сенинг қўлингда эди-ку! Кучоғида ялпайиб ётгансан, роҳатини кўргансан, боз устига бола боқишдан ор қилгансан. Энди кеч, туғишинг гумон.

Қулоғидаги ҳалқаларни, қўлидаги узукларни ечиб стол устига қўяди, бўйнидаги тилла занжирни еча бошлайди.

Зулайҳо - Опажон, барчасини олинг, бир иложини қилинг, бўлмаса бу дунё менинг учун ҳаром, яшагулигим йўқ.

Фазилат - (стол устидаги тақинчоқларни унинг олдига суриб) Тақинчоқларингни йиғиштириб ол.

Зулайҳо - Опажон, сизга атаганман. (Фазилат чой қуйиб Зулайҳога узатади).

Фазилат - Ҳамма фақат тақинчоқлар билангина фарзандли бўлиб кетаверганида эди, ер юзида фарзандсиз оилалар бўлмас эди. (тақинчоқларни Зулайҳонинг сумкасига солади) Тоғ жийдаси, тоза кашнич уруғи ҳамда баҳорги асал топиб олдимга кел.

Зулайҳо - Хўп, хўп опажон!

Фазилат - Охирги чора бир ҳаракат қилиб кўрайликчи!

Зулайҳо - Майли, опажон, албатта, келаман. (чиқади).

Бироз ўтгач, Ҳанифа киради.

Ҳанифа - Ассалому-алайкум, яхшимисиз онажон!

Фазилат - Салом! Яна келдингми қизим, кел, ўтир! (пиёлага чой қуйиб Ҳанифага узатади) Чанқагандирсан, ич қизим! (Ҳанифа пиёлани олади) Хўш, ўзингда бирон ўзгариш сездингми?

Ҳанифа - Билмасам.

Фазилат - Ўзгариш бўлиши керак эди. Нимага бундай бўляпти, барча дори-дармон олинган... Натижа эса ... Эринг билан муносабатинг қандай?

Ҳанифа - Олдингидай.

Фазилат - Сендан ўзини олиб қочмайдими? Сержаҳл бўлиб қолгани йўқми?

Ҳанифа - Йўғ-е, ҳаммаси олдингидай чоғим.

Фазилат - Ҳа, палакда қовун узоқ туриб қолса, пишиб, сўнгра бузилади. Қиз болаям худди шу қовун мисолдир. Вояга етиши билан турмуш қуриши, фарзанд кўриши шарт. Аёл жисми ана шу механизмга мослашган. Сенинг айбинг кеч турмушга чиққанлигингда. Бу эса фарзандсизликка олиб келиши мумкин.

Ҳанифа - Ёшим бир жойга бориб қолмоқда. Иложи бўлса биронта чақалоқ олиб тарбияласам деган ниятда олдингизга келган эдим.

Фазилат - Ота-онаси воз кечган фарзандни тарбия-

лаш катта савоб, яна бунга қўшимча ўзинг ҳомилали бўлишинг мумкин. Чунки бола оналик ҳис- туйғусини қитиқлайди. Эринг бу ҳақда қандай фикрда?

Ҳанифа - У киши розилар.

Фазилат - Лекин бу оғир масала. Ҳозирги пайтда ҳар ким ҳам бировнинг боласини тарбиялаш учун олиб бағрига босавермайди. Бу ишдан бир неча марта оғзим куйган. Ҳатто онаси ташлаб кетган болалардан бирини бир оилага расмийлаштириб берганимиздан кейин ҳам бир неча йил ўтгач,

ўша хотин «боламини топиб беринг» деб йиғлаб, тўполон қилиб олдимга келган эди. Эҳ-ҳей, бу бош нималарга гувоҳ бўлмаган дейсан, синглим.

Ҳанифа - Менинг аҳволим ўзингизга аён. Буёғигаям бир қўллаб юборинг.

Фазилат - Майли, ўйлаб кўраман.

Ҳанифа - Энди мен борай. (ўрнидан турмоқчи бўлади-ю яна жойига қайта ўтириб қолади) Вой... (белини ушлайди).

Фазилат - Нима қилди?

Ҳанифа - Ёмонроқ ётиб қолганман шекилли, анчадан буён белимни ололмайман. Оғрийверади...

Фазилат - Белимни ололмайман, дедингми? (шахт билан ўрнидан туриб) Қани буёққа юрчи! (Иккаласи нариги хонага кириб кетишади. Бироз ўтгач, қайтиб чиқишади. Фазилат кўлини юваркан).

- Кўнглинг айнийдимми?

Ҳанифа - Ҳа, оз-моз.

Фазилат - Ҳеч қачон хафа бўла кўрма, Оғир юк кўтарма, қаттиқ югурма, каттароқ ариқдан ҳатлаб ўтма. Энди сен раис бўлибсан.

Ҳанифа - Раис! Нима деганингиз?

Фазилат - Сен ҳомиладорсан, энди эҳтиёт бўл!

ОЛТИНЧИ САҲНА

Дилдоранинг ҳовлиси. Чорпоя устида кўрпа-тўшаклар тар-

тиб билан териб қўйилган. Чойнак-пиёла, уч-тўрт китоб тартибсиз ҳолда чорпоя устида ётибди. Деворга белкурак суяб қўйилган.

Ўртада Дилдора, чорпояда Мурод оёғини осилтириб ўтирган куйи сигарет чекмокда.

Мурод - Анави зормондадан бир чеким бергин, кейин сени ишингни гаплашамиз.

Дилдора - Йўқ, ҳаммасини сотиб юборганман. Уйда сақлаш хавфли, келиб-кетган кунинг изингдан мент келди.

Мурод - Нима учун?

Дилдора - Нодирни пайқаб қолган шекилли, уйгача қувлаб келди.

Мурод - (ҳовлиқиб) Кейинчи, кейин нима бўлди?

Дилдора - Нима қилардим, ўзинг ўргатгандай шўрапурушлик қилдим. Ҳеч натижа чиқара олмай қайтиб кетди.

Мурод - Хайриятей! (тиз чўкиб) Раҳминг келсин, Дилор, бир чеким топиб бермасанг заволимга қоласан.

Дилдора - Бу галча раҳмсизман.

Дилдора уйга кириб кетади. Мурод югургилаб бориб ертўла илгичини чиқаради. Шу пайт Дилдора уйдан чиқа бошлайди. Мурод шошиб келиб чорпояга ўтиради.

Мурод - Диля, жонгинам, охирги марта бир чеким...

Мурод Дилдорани кучоқлаб ўпа бошлайди. Ертўладан Нодир чиқади. Мурод билан Дилдоранинг олдига келиб, уларнинг ўпишишларига томоша қилади, ажабланади.

Нодир - Зўр-ку!

Дилдора куч билан Муроднинг бағридан чиқади.

Мурод - Бу ким?

Дилдора - Эримни ўғли, етимча! (Нодирга) Нега ертўладан чикдинг? Ҳозироқ қайтиб кир, яшшамагур.

Нодир - Бир ўзим... кўрқяпман! (Дилдора белкуракни қўлига олади)

Дилдора - Ана шу кўрқишинг керак менга! Қани, кир деяпман! (Мурод лип этиб ертўлага кириб кетади. Нодир қочади. Дилдора уни қувлайди).

- Ертўлага кир деяпман, етимча!

Нодир - Кўрқаман... Кўрқаманда! (Дилдора Нодирни уш-

лаб олади) Қани, юр уйингга! (Нодир оёғини тираб туриб олади. Ертўладан папирос чекиб Мурод чиқиб келади. Дилдора унинг ертўладан чиққанлигини пайқамайди).

Дилдора - Кир деяпман сенга! (Белкурак билан ҳайдайди.)

Нодир - Кирмайман, кўрқаман, у ерда ҳалиги... узун куртлар бор экан. (Нодирни ертўлага судраб киритиб қамаб ташлайди).

Дилдора - Яшшамагур! (Ертўла томондан эшитилаётган Нодирнинг овозига қарата) Овозинг лаҳаддан чиққур, жим бўл!

Нодир - Ҳозир, тишлаб олади.

Дилдора - Етимларда тишлайдиган жой бўлмайди.

Нодир - Вой-дод! Тишлаб олди, ўламан!

Дилдора - (парвойи-палак) Тишлаб оладиган ҳеч вақонг йўқ!

Мурод мириқиб чекишда давом этади. Кайф қилиб ўзига кела бошлайди. Нодир қамалган ертўланинг ичидан кучли тарақлаш эшитилади. Дилдора уйга кириб кетади, Мурод бориб Нодир қамалган ертўланинг илгичини очиб кўяди. Қайтиб жойига келиб ҳеч нарса билмагандай ўтиради. Ертўладан Нодир чиқади. Кўча эшик томон югуради. Уйдан ялангоёқ югуриб чиққан Дилдора уни ушлаб олади.

Нодир - (урмоқчи бўлаётган Дилдорага) Опажон, урманг, ҳамма айтганингизни қиламан. Мени кечиринг!

Дилдора - (бир кўли билан Нодирни ушлаганча, иккинчи кўли билан белкуракни олади) Учир овозингни, юр бира тўла сени ертўлага кўмиб чиқа қоламан.

Нодир - (кўлидан қочиб чиқади) Онангни сани... (яна сўқади) Кирмайман дедимми, кирмайман. Ўзинг кир, ўзингни шу ертўлага... отам келсин ҳаммасини айтиб бераман. (Дилдора Нодирни ушлаб олиб ертўлага қамаб кўяди. Нодир ертўла эшигини тарақлата бошлайди. Эшикнинг илгичи тушиб кетади).

Мурод - Энди ҳамма нарса жойида, зўрман жонидан.

Дилдора Муродни ўпади, иккаласи кучоқлашиб, ўпишиб кетади. Ертўла эшиги очилиб, кўлида елим халтада қора

дори кўтарган Нодир чиқиб келади. Дилдора унга тескари ўгирилиб турганлиги учун, Нодирни кўрмайди. Мурод бўш қўли билан имлаб Нодирдан қора дорини сўрайди. Нодир елим халтани Муроднинг қўлига тутқазади.

Мурод Дилдорага билдирмасдан қора дорини чўнтагига солади.

Нодир - (кулоқни батанг қиладиган даражада хуштак чалиб) Ҳорманглар!

Дилдора - (шошиб Муроднинг бағридан чиқади) Вой ўлмасам, арвоҳми, рўё!

Мурод - Ўғлинг Нодирчикку. Ҳай майли. Дилдора мен кетдим!

Дилдора - Ҳалиги гапни келишмадик-ку!

Мурод - Майли, манзилини аниқлаб бераман, аммо Нодирга тега кўрма, тегсанг ўзинга қийин бўлади. (кетаркан) Нодир, Дилдоранинг корини худо берсин, бандаси тенг кела олмайди. (чиқади).

Дилдора чорпоёга чиқиб ётиб олади. Нодир ертўла томон кета бошлайди.

Дилдора - Ҳали эсингни киритиб қўяман! Уйингга кир деяпман сенга! (Нодир кўрқа-писа ертўлага кириб эшикни ёпади).

- Кўкингни кийиб адо қилай, шумтуёқ!

Бироз ўтгач Дилдора ертўла эшигини очиб Нодирни етаклаб чиқади. Уйга кириб ўқловни олади.

- Даданг келса, уйга ҳеч ким келмади дейсан, билдингми!

Нодир - Хўп опажон, хўп! Урманг мени, урманг. (Дилдора уни ўқлов билан нуқийди) Ҳеч ким келмади, деб айтаман. Мўйловли амакиям келма...

Дилдора - Мўйловга бало борми шумтуёқ! Чўчқача, ҳеч кимни кўрмадинг, вассалом! (Нодирни итариб, куч билан ертўлага қамайди).

ЕТТИНЧИ САҲНА

Ертўла. Ҳар хил керакли-кераксиз нарсалар чапараста

қилиб қалаштириб ташланган. Нам тортган тупроқ. Ұргимчак уялари шифтни ва бошқа жойларни босиб кетган. Нодир деворга суяниб йиглаб ўтирибди. Сўнгра хўрсиниши кучаяди. Аста-секин мудроқ босиб ухлаб қолади. Кераксиз нарсалар орасидан бир нарса ғимирлаб, шитирлаган товуш чиқаради, Нодир чўчиб уйғонади, ниманидир қўли билан тупроқ отиб ҳайдайди, яна қўлига таёқ олиб ҳалиги нарса-ни ҳайдайди. Бироз ўтгач, Нодир толиқиб уйқуга кетади. Унинг оёғи учидан эшак курт ўрмалаб, гавдасига чиқа бошлайди. Нодир туш кўради.

ТУШ: Онаси Нодирга хўрозқанд олиб келади. Нодир хўрозқандни шимиганича сўлим боғ бўйлаб югуради. Қикирлаб кулади. Онаси билан ўйнайди. Онанинг ёлғондакам жаҳли чиққандек бўлади. Нодир қикирлаб кулиб, ўйнайди. Нодир хўрсиниб уйғонади. Узун курт келиб Нодирнинг оёғидан юқорисига ўрмалай бошлайди. Нодир чўчиб куртни қўли билан илиб отиб юборади:

Нодир - Вой, вой чақиб олишига сал қолди-я! (бориб эшикни тақиллата бошлайди. Ҳеч ким очмайди, яна келиб жойига ўтиради.

Ухламасликка ҳаракат қилади:

- Ота, отажон, қачон келасиз-а! Отажон...

Ҳориб, чарчоқнинг зўридан яна уйқуга кетади,

ТУШ: Чорпоя. Дилдора тарвақайлаб, болишга ёнбошлаган, ерда конфетлар сочилиб ётибди:

Дилдора-Қолваларни териб ол!

Нодир сочилиб ётган конфетларни тера бошлайди, ҳовучига сиғмаган иккита конфет ерга тушади:

- Кўр томонингга тушди етимча!

Нодир титраб-қақшаб конфетларни олади, аммо ҳовучига сиғмаган конфет яна ерга тушади. Дилдора ўқлов билан Нодирни уради.

- Соғ томонингга тушди, шум етимча!

БОРЛИҚ: Узун курт ўрмалаб Нодирнинг кўрагига чиқиб боради. Курт ўрмалаб, Нодирнинг қулоғига яқинлашади.

ТУШ: Курт Нодирнинг қулоғига кира бошлайди, бирдан Дилдорага айланиб, унинг қулоғига киради.

БОРЛИҚ: Узун курт Нодирнинг қулоғига кириб кета бошлайди. Нодир чинқириб уйғониб кетади, қўлини қулоғига босади, аммо улгура олмайди, курт қулоғига кириб кетади.

Нодир - Вой энажон, ўлдим-а, ўлдим. Отажон... бу дунёда бормисиз, отажон! (унинг чинқириғи авж олади.)

Дилдора - (кириб) Чиқ буёққа!

Иккаласи олдинма-кетин ертўладан чиқадилар.

САККИЗИНЧИ САҲНА

Олтинчи саҳнадаги манзара. Ертўладан олдин Нодир изидан Дилдора чиқиб келишади.

Дилдора - Демак, келишдик-а, чўчқача!

Нодир - (қулоғини ушлаб) Нимани?

Дилдора - Отанг келса, чурқ этиб оғиз очмайсан.

Нодир - Хўп!

Дилдора ошхонага кириб кетади, бироз ўтгач, қозондаги ёғ устига пиёз солинган овоз эшитилади. Ширакайф ҳолда Ҳомид киради.

- Ота, отажон, бормисиз! (югуриб бориб кучоқлаб олади) юринг кетайлик! (қўлидан тортқилаб) Уйимизга кетайлик!

Ҳомид - (ўпиб) Нодиржон, ўғилгинам!

Дилдора - (ошхонадан чиқиб) Келдиларми, бойвачча. (унга тикилиб) Яна ичибдиларда, шундайми?

Ҳомид - (ялтоқланиб) Ҳа-ҳа, озгина кетди, ўртоқлар кўйишмади - да онаси.

Дилдора - Озгина эмиш, оёғда баъзўр турибсиз-ку! (шанғиллаб) Бор-будимни ичиб тугатганингиздан кейин ичкиликни тўхтатасизми? (пиёлани ерга уриб синдиради) Додимни кимга айтаман-а! Кимга! (қўлини дуога очиб) Илоё, сени менга топиб берганлар, сенга ўхшаш лалав туғсинда!

Дилдора уйга кириб кетади.

Нодир - Отажон, кетайлик, мен энди ҳеч ҳам кийимларимни кир қилмайман. Фақат бу ердан кетайлик, отажон! (қўлидан тортиб) Кетдик, кетдик отажон!

Ҳомид - Қаёққа, ўғилгинам!

Нодир - Уйимизгада, юринг кетайлик!

Ҳомид - Уйимизга... Уйимизни бузиб юборишган, ўғлим, энди у ерда баланд-баланд қаватли уйлар қуришяпти.

Нодир - Аллатманг, Равшан билан Мирзони кўрувдим. Уйларингда бегона одамлар яшашяпти, каттакон кучуги ҳам бор дейишди-ку!

Ҳомид - Улар сени алдашибди, ўғлим! Энди мана шу ҳовли бизнинг уйимиз ўғилгинам! (Дилдора уларни ошхона деразасидан кузатади).

Нодир - Йўқ, бу уй ёмон! (отасини кўлидан тортқилаб) Турингда, ўрнингиздан турингда. (Ҳомид тушунмай ўрнидан туради) Бу уй ёмон, бу уйда қуртлар кўп! (Ҳомидни тортқилаб кўча эшик томон етаклайди.) Энди кетдик, уйимизга, уйимизга кетайлик. Кетдик отажон!

Ҳомид - Энди бизнинг уйимиз йўқ, ўғилгинам, йўқ!

Нодир - Ёлғон, аллатманг!

Ҳомид - Рост, болам.

Нодир - Унда энам ҳам йўқми?

Ҳомид - Энанг бизни азобларга ташлаб кетди, болам.

Нодир - Бир марта энанг қидириб кетган, ёз ўтсин келади, деган эдингиз-ку! (Ҳомидни кучоқлаб, кўз ёш билан) Қачон, қачон келади?

Ҳомид - Энангни йўқлаб бағримни эзма, болам, гул эди бирдан сўлди, ёш эди бирдан қариди энанг, бўталоғим! Энди у йўқ, Дилдора опанг, энди сенга эна бўлади.

Нодир - Йўқ, йўқ, менга ўзимнинг энам керак! Ўзимни энамни топиб беринг, бу энадан қўрқаман!

Ҳомид - Мен бор кимдан қўрқасан, қўрқма!

Нодир - Мен... улардан қўрқаман!

Ҳомид - Улар деганинг кимлар?

Нодир - Ҳалиги мўйлови бор амаки бор-ку, ўшандан қўрқаман! (Дилдора ошхона деразасидан чекинади).

Ҳомид - Мўйловли амаки дедингми? Ким у? Тез-тез келиб турадимми?

Нодир - Ҳа, келади.

Ҳомид - Дилдора билан нималар қилишади?

Нодир - Улар мана... (отасининг лабидан ўпиб) бундай

қилишади! Ота, юринг энди кетайлик! (Ҳомид пешонасига муштраб ўрнидан туриб кетади. Ҳазаб билан ҳовли кезинади. Нодир атрофга кўрқув билан жовдирайди.)

Ҳомид - Ифлослар! Фар ! Дилдора, буёққа қара ? (Дилдора кўлида капгир билан ошхонадан чиқиб келади) Уйга ким келди ?

Дилдора - Вой, ким келарди . (Нодирни кўрсатиб) Шу ёш боланинг гапига ишониб ўтирибсизми ? Яна кап-катта эркак киши-я!

Ҳомид - Болалар ҳеч қачон ёлғон гапирмайди!

Дилдора - (киши билмас Нодирга мушт дўлайтириб) Чарм куртқа деб инжиқлик қилди, олиб бермадим, шунинг аламига айтгандирда, сиз эса лақиллаб, ишониб ўтирибсиз-а ! Бўпти, эртагаёқ олиб берганим бўлсин !

Нодир - Ёлғон! (Дилдора келиб Нодирнинг юзидан ўпади, киши билмас чимчилайди) Бўпти! Оберасизми ?

Дилдора - Мана ҳаммаси ҳал бўлди. (Ҳомидга пул бериб) Палов қилаяпман, бориб битта фаранг конягидан олиб келинг, сал асабларни бўшаштирайлик !

Ҳомид - (бўшашиб) Нодиржон, шунчалик гап экан-ку, (эркалаб) ёлғончи ! (пулни олиб) Майли дўконга бориб келай ! Кейин гаплашамиз.

Нодир - Ота , отажон!

Ҳомид - Мен ҳозир келаман ўғлим. (кетди, Нодир ертўла томон йўл олади).

Дилдора - Сен қаёққа ?

Нодир - Ертўлага !

Дилдора - Унда менга ўша ердаги елим халтадаги қора дорини олиб бергинда, кейин кўчага чиқиб ўйнаб кела қолгин.

Нодир - Бериб юбордим-ку!

Дилдора - Кимга ?

Нодир - Ҳалиги мўйловли амакига.

Дилдора - Жувонмарг ўлгур (югуриб ертўлага кириб кетади, бироз ўтгач ранги қути ўчиб қайтиб чиқади) Қаерга бекитдинг?

Нодир - Бекитмадим, ростдан мўйловли амакига бериб

юбордим.

Дилдора - Қандай қилиб бердинг ахир, мен кўрмадим-ку!

Нодир - Сиз мана бундай... (лабини чўччайтириб ўпишаётгандек ишора қилади) қилаётган пайтингизда олиб берган эдим.

Дилдора - Вой шум етимча-ей, етимча! Хонавайрон қилибсан-ку мени. (бармоқларини тишлаб, сочини юлиб ҳовли бўйлаб кезинади.) Икки милёнга сотиб олган эдим-а! Икки милён! Қани энди икки милён. Вой-дод, хонавайрон бўлдим, уйим куйди менинг (йиғлаб дод солади) Милёнларим, милёнларим-а! Вой-дод, милёнларим-а! Бор эди, йўқ бўлди. Энди ким бўлдим? Энди... энди камбағалман-а! Камбағал (Нодирга) Энди сен итваччани ўлдираман!

Дилдора Нодирнинг елкасидан ушлаб судраган кўйи ертўлага тушиб кетади. Нодирнинг дод-войи эшитилади.

ТЎҚҚИЗИНЧИ САҲНА

Ертўлага Нодирни судраганча Дилдора кириб келади.

Дилдора - Қаердан олдинг, жойини кўрсатчи?

Нодир - (қалтираб) Манави ердан... (кўрсатади)

Дилдора - (ўзича) Тўғри айтяпти ноумид! Ундай бўлса мана сенга! (Нодирни ура бошлайди. Нодир қочмоқчи бўлади, шу пайт катта бир эшак қуртни кўриб қолади).

Нодир - Мени урманг, опагон, мени урманг. (қуртни кўрсатиб) Анавинга қаранг оёғингизга ёпишиб чиқяпти!

Дилдора - Куртми, қани? .

Нодир - (қуртни кўрсатиб) Ана оёғингизга ёпишди!

Дилдора шартта қуртни олади-ю Нодирнинг қулоғига текиб юборади. Курт Нодирнинг қулоғига кириб кетади. Нодир жим бўлиб қолади. Дилдора шартта ўрnidан туриб чиқиб кетади.

- Вой-вой, қулоғим! Бир нарса... (ўрnidан туради) гимирляяпти, гимирляяпти! Отагон, қайдасиз, қайдасиз! Миямга

етиб борди, миямга... Эна... энажон! (Эшик томон талпиниб)
Амма, аммажон... Эна, энажон!

ЎНИНЧИ САҲНА

Ҳеч нарса ўзгармаган. Ҳанифа киради, ҳовлиққан, ой-куни яқинлиги кўриниб турибди.

Ҳанифа - Нодиржон, Нодиржон, сенга нима бўлди? (Нодир уни танимайди) Эй тўхта, тўхтагин! Бошинг ёрилиб кетибди-ку! (ерга ётиб олган Нодирни базўр эгилиб ўрнидан тургазади) Қани, қани бошингга нима қилди, менга кўрсатчи? (Нодирнинг бошини кўздан кечиради, кейин қулоғига кўзи тушади) Қулоғингда нима бор? Қон келяпти-ку? (Сочи-га қистирилган қисқични олиб, Нодирнинг қулоғига тикади, эҳтиёткорлик билан тозалашга киришади, ўлиб ётган катта куртни тортиб олади) Вой айланай, сени бу кўйга ким солди. (йиғлаб) Эсиз, энанг билан кўшилиб сен ҳам ўлган экансан!

Нодир - (Ҳанифанинг қўлидаги куртни кўриб) Ашунча... (бармоқларини қарич қилиб ҳовли бўйлаб зир туради) Ашунча... ашунча...

Ҳанифа - Жиянжоним, худо асрасину, миянгни қурт еб тугатибдику!

Дилдора - (уйдан чиқиб) Вой, болам, қулоғингга нима қилди? Нимага қулоғингдан қон оқяпти! Вой ўлмасам, ҳамма жойинг қон-ку! (Нодирни қувлаб ушлаб олади) Ҳой туғмасой, ўғлимни нега урасан! Етимча деб турткилайверасанми! Энаси менман! Билмасанг билиб кўй! (Нодир Дилдоранинг қўлидан кутулиб чиқиб, Ҳанифа томон қочади) Кел буёққа! (Нодирни ушлаб турган Ҳанифани итариб ташлайди, у орқаси билан, ерга ўтириб қолади) Вой, ўғилгинам-а! Сени қонга бўяганнинг ўзи қонга белансин! (Ҳанифани кўрсатиб) Бу мегажиннинг қўлидан ҳамма нарса келади. (Нодир югуриб келиб, ҳамон ерда ўтирган Ҳанифанинг тизза-

сига ўтириб олади) Кел буёққа! (Нодир қимирламайди) Сенга айтяпман!

Ҳанифа - (ўзини базўр ўнглаб олиб) Ўгай барибир ўгай эканда, жияним! (Нодирнинг бошини, сочларини силаб) Сени бу кўйга солганнинг хонадони асло бешик кўрмасин, қорни нонга тўймасин, тирноққа зор, душманларига хор бўлсин-а!

Ҳанифа йиглаб Нодирнинг бошидан оқаётган қонни дастрўмоли билан артади. Қулоғига, юзига чапланган қонларни тозалашга киришади.

- (Дилдорага) Ўзингга ора бериб, дўконма-дўкон изғигунча Нодирга қарасанг ўласанми?! Эшак мия еган ахмоқ!

Дилдора - Сени ким чақирди бу уйга!

Ҳанифа - Нодир мени жигарим, амаки укамни ўгли! (газаб билан) Қулоғига курт солибсан-ку, алвасти! (Нодирни кўрсатиб) Мияси тамом бўлиб, эловсираб ётибди, энди ўлади!

Дилдора - Шамоллаган, иссиғи кучли, кечгача ўтиб кетади.

Ҳанифа - Қотилсан!

Дилдора - Эй борея, туғаолмасдан қора босиб ўлгур! Қани йўқол уйимдан! (Ҳанифа ўрнидан туради, Дилдора келиб газаб билан уни итариб юборади, Ҳанифа чалқанчасига йиқилади) Супра кулоқ, ақли заиф, лалав бош етимча керакми сенга?! Ана ол шум етимчани! (Нодирни Ҳанифа томон итариб юборади) Ол пишириб егин!

Ҳанифа - Вой белим! (Ҳомиднинг кўча эшигидан югуриб Норбўта киради, келиб Ҳанифанинг ўрнидан туришига ёрдам беради) Вой белим, зиркираб кетди-я! Менга бир бало бўлди! Вой белим.

Дилдора югуриб уйга киради, бироз ўтгач, бир сумкани олиб уйдан чиқиб кетади. Норбўта дераза рахида турган телефондан рақам тера бошлайди.

Норбўта - Алло... алло, бу тез ёрдамми! Нуробод 5-уйга тез ёрдам юборинг. Тез, тезликда, фамилияси Раҳмонова Ҳанифа. 40 ёшда. Ҳомиладор. Хўп, хўп кутамиз! (гўшакни жойига қўяди.) Жонгинам, ҳозир тез ёрдам етиб келади! (Ҳанифани кўтариб чорпояга ётқизади, Нодир лоқайд ҳовли кезинади) Ана шундай ётинг, бўлди, ана шундай, ҳозир бар-

часи ўтиб кетади азизам!

Ҳанифа - Норбўта ака, туғадиганга ўхшайман!

Норбўта - (кулиб) Яхши-ку! Худди олдин бештани туғиб, қаторлаштириб қўйгандай гапиряписиз-а!

Ҳанифа - Китоблардан ўқигандим, ҳамма белгилари кўз ёришининг аломати. Лекин бир нарсани сиздан яшириб келганман, Дўхтирлар сенга туғиш мумкин эмас, туғсанг ўласан дейишган! Лекин сиздек эр учун, иккимиздан вужудга келадиган авлод учун жонни садқа қилса арзийди! Вой, ҳамма ерим қақшаб боряпти!

Норбўта - Қорнингдан кесиб олишади, вассалом, шуниям ўйлаб тагига ета олмаяпсанми, осонгина-я!

Ҳанифа - Гап бошқа ерда! Сизни севган, ардоқлаган, гултож қилиб бошига кўтарган юрак қурғурнинг мазаси йўқ! Кейинги пайтларда юрак етишмаслиги хасталигига дучор бўлган эдим, аммо сиздан ҳам, акушер-гинекологлардан ҳам яширдим. Туғиб, бир мартагина фарзандимнинг баралла овоз билан йиғлашини эшитиб ўлсам армоним йўқ! (Нодир ерга ўтириб олиб тош теради, лоқайд ҳолда барча нарсага эътиборсиз боқади) Мен туққан фарзандни ўғай онага бермайман деб кўзим тиригида ваъда беринг, майли болалар уйда тарбиялансин ёки бошқа бирон жойдаю аммо фақат ўғай она тарбиясига муҳтож бўлмасин! Ана Нодирга қаранг! (Норбўта Нодирга қарайди) Дилдора қулоғига эшак қурт тиқибди, унгаям тез ёрдам чақиринг, кечикмасин, агар тирик қолса, ўзингиз Нодирни ўғил қилиб олинг, ака-ука бўлиб яшайдилар.

Норбўта - Қўйсангчи ваҳимангни, ҳаммаси жойида бўлади. (югуриб бориб телефондан рақам тера бошлайди) Алло тез ёрдамми... Нуробод бешинчи уй. Машина кетди деяписизми? Яхши... яхши яна битта касал бор... Бола, ҳа-ҳа ёш бола!

Югуриб Ҳомид киради.

Ҳомид - Нима гап?

Норбўта - Ҳомиджон, шўримиз қуриб қолди, сиз Нодирга қаранг, мен Ҳанифа билан бандман.

(Ҳомид бориб Нодирни кўлига кўтариб олади). Ўғлим, сенга нима бўлди-я! Буёққа қара, қарагин-а! Дилдора энанг қани, қаерга кетди?

Ҳанифа - Ҳамма ишни яшшамагур Дилдора қилди. Ҳомид амаки. Нодирни тез дўхтирга олиб боринг, тезроқ!

Ҳомид - (Нодирнинг қулоғига кўзи тушиб) Эвоҳ, натовон отангни кечир ўғлим!

Ҳанифа - Ҳомид амаки, Нодирнинг, миясини қурт емоқ-да!

Ҳомид - Дилдорами?! Илон... қани, қаёққа кетди. (уйга югуриб кириб қайтиб чиқади) Йўқ-ку!

Норбўта - Қочиб кетди, ўзим кўрдим! (Ҳанифага) Сен ўзингни зўриқтирмагил, ҳозир тез ёрдам...

Ҳанифа - Норбўта ака, мен ҳомилали бўлгач, чақалоққа зиён етмасин деб юрак-кон томирлари фаолиятини тўғри йўлга солувчи дори-дармонларни тўққиз ой давомида қабул қила олмадим. Юрагим кейинги пайтларда хуружга ўтган. Бутун бошли жисмим тутунга тўлага ўхшайди.

Норбўта - Бу нима қилганинг? Нима учун бир оғиз менга айтмадинг! Авлод учун жонни гаровга қўйиш-а!

Шифокор Фазилат ва ҳамшира киришади.

Фазилат - (Норбўтага) Нарин туринг! (Ҳанифани текшириб кўргач) Тезликда уйга олиб кирайлик! Туғруқ бошланибди, туғруқхонагача улгура олмаймиз!

Норбўта, Фазилат ва ҳамшира тезликда Ҳанифани уйга олиб кириб кетишади, бироздан кейин Норбўта қайтиб чиқади, югуриб Нодирнинг олдига боради.

Ҳомид - Нодиржон, сени илон уясига олиб келган эканман-а! Палопоним, тургил. Майли, уйимизга кетамиз, кетайлик, ўрнингдан тур! Кейин Равшан, Мирзолар билан чўмила-сан. Сув ичиб қоласан, мен эса сени сувдан кўтариб олиб чиқаман. Ким ўзарга сузишамиз! (Нодир кўзини очмайди) Тур, кетамиз! (ўкраб йиғлайди) Ҳадемай кеч бўлади, жигарим, отангни зор қақшатма!

Ичкаридан Ҳанифанинг дод-войи авж олади, Норбўта югуриб уйга кириб кетади. Оқ халат кийган дўхтир билан ҳамшира киришади.

Ҳомид - Дўхтиржон, дўхтир, тезроқ келинг!

Дўхтир Нодирни кўра бошлайди, қулогини кўриб.

Дўхтир - Тезликда касалхонага олиб кетиш керак. Миядан операция қилмаса бўлмайди. (Шартта Нодирни кўтариб олиб чиқиб кетади, изидан ҳамшира чиқади).

Ҳомид - Менам бирга кетаман. (ўрнидан туриб дўхтирга эргашади, ярим йўлда тўхтайди, уйдан Норбўта чиқади) Ҳанифа қалай? Туғдимми?

Ичкаридан Фазилат чиқади. Ҳомид чиқади

Норбўта - Фазилат опа! Ҳанифам...

Фазилат - Хотинингиз ўғил туғди, лекин...

Норбўта - Ё қудратингдан парвардигор! (пауза) Хотинимчи?

Фазилат - Юраги бардош бера олмади, Ҳанифа! ...

Ҳамшира чақалоқни олиб чиқиб Норбўтанинг қўлига беради, Норбўта унга тикилиб қолади.

Норбўта - Куйиб қўйгандай Ҳанифамнинг ўзи-я! Ҳанифа! Ҳанифам! Йўқ, йўқ! Сен ўлмагансан! Ўлмадинг, Ҳанифам, капалагим менинг! Туғишга ташна Ҳанифам менинг! Эй ҳаёт, мана яна сен борсан! Қўлимда ҳаётим давомчиси, фарзандим, нури дийдамни кўряпсанми. У менга қанчалар қимматга тушмасин, муқаддас, азиздир. Олчоқ дунё, кўриб қўй, қанчалар шафқатсиз бўлма, барибир инсон устингдан голиб.

Ҳасаддан куй, ён, дунё! (чақалоқни боши узра кўтариб) Қисқа умрида уруғ қўйган капалагим - Ҳанифам зурёди, менинг зурёдим. Ҳаётимнинг давомчиси. Яшасин ҳаёт! (қаҳ-қаҳ уриб кулади, кўзидан ёш оқади)

Саҳнани чақалоқ йиғиси тутиб кетади.

Т А М О М.

МУНДАРИЖА

Асрий жумбоқ сири.....	3
Эзгу ният.....	4
Тарих ҳақиқатидек ёрқин бадий мушоҳада.....	5
Амир Темур, Йилдирим Боязид ва Масхара.....	10
Ёвуз руҳ.....	90
Илон оғзидаги қушча ёхуд капалак умри.....	133

АДАБИЙ-БАДИИЙ НАШР

АБДУНАБИЕВ ҚИЛИЧ

**АМИР ТЕМУР, ЙИЛДИРИМ БОЙАЗИД
ВА МАСХАРА**

Драмалар

Муҳаррир: А.Тайпатов.
Техник муҳаррир: Ч.Раҳмонов.
Мусахҳиҳ: А.Фаффоров.
Мусаввир: Р.Худойбердиев.

ИБ0909

Теришга 11.11.2005 йилда берилди. Босишга 30.12.2005-йилда рухсат этилди. Бичими 60x84 1/16. Шартли босма табоғи 9,30. Шартли бўёқ- отт. 9,43 . Нашр босма табоғи 7,18.
88 - 2005 -шартнома. 33- буюртма.1000 нусхада. Эркин нарҳда.

«Насаф» нашриёти, 730018. Қарши шаҳри, Мустақиллик шоҳ кўчаси, 22-уй.

Қарши муҳандислик-иқтисодиёт институти кичик босмаҳона-сида чоп этилди.
Қарши шаҳри, Мустақиллик шоҳ кўчаси, 225-уй.